

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI,

Artėjant modernios Lietuvos valstybės 100-čiui, „Mūsų didžiųjų“ galerijoje toliau pristatome Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarus, šį sykį – prelata Kazimierą Steponą Šaulį. Jo kelias į Vasario 16-ąją panašus į kitų – Didysis Vilniaus Seimas, Lietuvių konferencija Vilniuje, veikla Lietuvos Taryboje, teisėkūros darbai Steigiamajame Seime. Ieškant išskirtinumų – tai žmogus, kuriam buvo patikėta Vasario 16-osios Aktą nuvežti ir įteikti vokiečių okupacinei karinei administracijai, tai Valstybės konstitucinių pagrindų kūrėjas, tai valstybininkas su „džentelmeno“ žyme.

Bene svarbiausia šio numerio tema – tebesitęsiančios kovos dėl dvigubos pilietybės. Ar įmanoma mylėti Lietuvą iš tolo, ar realu įsipareigoti Lietuvos valstybei būnant kitos, kad ir draugiškos, valstybės piliečiu? Konstitucinės teisės profesoriaus Vytauto Sinkevičiaus atsakymas yra toks: tokie fundamentalūs valstybingumo pokyčiai galimi tik referendumu priėmus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 12 straipsnio pakeitimus.

„Dokumentų“ skyrelyje publikuojame visuomenės dėmesio sulaukusį Vilniaus forumo kreipimąsi „Dėl būtinybės keisti Lietuvos socialinę ir ekonominę politiką“. Visi geros valios piliečiai raginami šį dokumentą paremti parašu ir telktis pilietiškam veiksmui dėl realių Lietuvos socialinės ir ekonominės politikos pokyčių.

Minint Reformacijos Lietuvoje 500-ąsias metines, „Romualdo Ozolo palikimo“ skyrelyje spausdinami jo pasvarstymai apie Reformacijos vaidmenį Lietuvos istorijoje – kokia Reformacijos blyksnio Lietuvoje prasmė?

Aktualus ir gausus minčių „Mąstymų“ skyrelis. Jame skaitytojas ras filosofo, kultūrologo Vytauto Rubavičiaus svarstymus apie civilizacinės savipratos svarbą šių dienų pasaulyje. Jūratė Laučiūtė, atsiliepdama į „trijų raidžių“ (q, w, x) aktualijas, įvardija jas ne kaip lietuvių ir lenkų santykių skaudulį, bet kaip pamatinį Lietuvos valstybingumo klausimą. Temą tęsia kaip visada įtaigūs ir argumentuoti politologo Vytauto Sinikos pasvarstymai. „Moderniame pasaulyje tauta buvo ir yra vienintelis su prigimtimi susijęs ir politikai telkiantis principas“ – įžvalga, liudijanti pamažu prie savo ištakų grįžtantį pasaulį.

„Paminėjimuose“ tęsiamas straipsnių ciklas apie 1944–1953 m. Lietuvos partizaninio karo istoriją. Šio numerio straipsnyje „(At)kuriant partizanų archyvą“ autoriai aktualizuoja rašytinio partizanų palikimo paieškų, atkūrimo ir išsaugojimo (suskaitmeninimo) svarbą atkuriant autentišką partizaninio karo vaizdą.

Istoriniame pasakojime apie Oskarą Milašį, pirmąjį Lietuvos atstovą Prancūzijoje, Viktorija Skrupskelytė atskleidžia šios neeilinės asmenybės apsisprendimą lietuvybei, jo nuopelnus atstovaujant Lietuvai Paryžiaus Taikos konferencijoje ir Tautų Sąjungoje.

Artėjant Valstybės 100-čiui, skaitytoją turėtų sudominti Juozo Banionio pateikiama medžiaga apie Vasario 16-osios paminėjimų tradicijas tarpukario Lietuvoje.

„Pristatymuose“ – pažintis su Vytenio Povilo Andriukaičio knyga apie Justiną Marcinkevičių, apie Poeto ir mūsų laiką.

Redakcinė kolegija

MŪSŲ DIDIEJI

VILMA BUKAITĖ

PRELATAS KAZIMIERAS ŠAULYS: POLITINĖ BIOGRAFIJA

Pirmaisiais XX a. dešimtmečiais dvasininkija turėjo didžiulės įtakos Lietuvos visuomeniniam, kultūriniam, netgi politiniam gyvenimui. Veiklūs, kūrybiški ir sumanūs kunigai ne tik stengėsi stiprinti savo parapijiečių religingumą, bet ir telkė vietos bendruomenę: rūpinosi jos lavinimu, lietuviškos kalbos ir kultūros sklaida, pilietiškumo stiprinimu. Simboliška, kad 1917 m. rugsėjo 18–22 d. įvykusioje Lietuvių konferencijoje renkant Lietuvos Tarybą, kuriai buvo patikėta krašto valstybingumo atkūrimo misija, į ją pateko keturi dvasininkai. Viena iš jų, Kazimiero Stepono Šaulio (1872 01 28 Stemplių k., dab. Šilutės raj. – 1964 05 09 Luganas, Šveicarija) politinę biografiją akivaizdžiai gožia didžiulė administracinio ir pedagoginio darbo patirtis ir sėkmė.

Šis žinomų dvasininkų Jurgio Matulaičio, Juozapo Kuktos, Pranciškaus Būčio, metais jaunesniame kurse studijavusio Juozapo Skvirecko bendramokslis 1899 m. vasarą gavo kunigo šventimus, o rudenį baigė Peterburgo dvasinę akademiją – gavo teologijos ir kanonų teisės magistro, atitinkantį šiandienio daktaro, diplomą¹. 1901–1906 m. veikliu ir kantriu sielovados darbu Panevėžio šv. Petro ir Povilo parapijoje ir mokyklose K. S. Šaulys pelnė gerą vardą. Jis bendradarbiavo įvairiuose lietuvių ir lenkų katalikiškuose laikraščiuose bei žurnaluose: „Viltis“, „Apžvalga Žemaičių ir Lietuvos“, „Bažnytinė apžvalga“, „Draugija“, „Dziennik Wileński“, „Nedėldienio skaitymas“, „Przegląd Katolicki“, „Vilniaus žinios“, „Vienybė“, „Tiesos kelias“. 1906–1915 m. buvo kelių socialinių ir šalpos draugijų įkūrėjas ir veiklus narys.

1906 m. rugpjūtį K. S. Šaulys persikėlė į Kauną. Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijoje, kurią ir pats buvo baigęs, iš pradžių dėstė Bažnyčios istoriją ir lotynų kalbą, vėliau – sociologiją ir visuomenės mokslus. Nuo 1906 m. rudens šis dvasininkas vyskupijos kurijos teisme dvylika su puse metų dirbo santuokos ryšio gynėju. Dar 1912 m. pradžioje jam pavestos ir vyskupo G. F. Cirtauto sekretoriaus pareigos, kurias jis ir toliau ėjo, vyskupu tapus Pranciškui Karevičiui. Iš pradžių toks atsakingas, dažnai rutininis darbas vargino: „Sekretoriaus pareigavietė buvo tuomet Žemaičių vyskupijoj svarbi ir atsakinga. Vyskupija didelė ir plati: arti pusantro milijono katalikų dviejose gubernijose: Kauno ir Kuršo /.../. Vyskupams teko nuolat ginti katalikų teises Peterburgo ministerijose, Vilniaus generalgubernatūroje, savose gubernijose. /.../ Neturint reikiamo patyrimo ir kanceliarinio stažo, reikėjo sekretoriui pačiam mokytis, studijuoti rusų valdžios įstatymus, aukštųjų

¹ Lapelis-Vaidevutis P. Prelatas Kazimieras Šaulys, vienas iš didžiųjų Nepriklausomos Lietuvos kūrėjų, vasario 16-osios dienos akto signataras: keletas būdingesnių bruožų iš jo gyvenimo bei nuopelnų tautai ir bažnyčiai jo kunigystės auksinės sukakties, 1899 VI 29–1949 VI 29 proga. Bostonas, 1949, p. 29–32.

Lietuvių konferencijos prezidiumas ir sekretoriatas. Iš kairės sėdi: Pelikisas Bugailiškis, Kazimieras Bizauskas, kun. Kazimieras Steponas Šaulys, kun. Justinas Staugaitis, Jonas Basanavičius, Steponas Kairys, Antanas Smetona, Jonas Vileišis, kun. Povilas Dogelis, Juozas Paknys, Jurgis Šaulys, Mykolas Biržiška, kun. Juozapas Stankevičius, Petras Klimas. Vilnius, 1917 m. Aleksandros Jurašaitytės nuotrauka. LNM.

¹ Šaulys K. S. *Curriculum vitae ir kai kurie palaidi užrašai. Lietuvos nacionalinis muziejus (toliau LNM), f. RNp, b. 6009, variantas lietuvių kalba, l. 5–6.*

² Katilius A. *Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys. Vilnius, LNM, 2016, p. 36–38.*

³ K. S. Šaulio publikacijų ir vertingos pagalbinės literatūros sąrašas skelbiamas Lietuvos nacionalinio muziejaus tinklalapyje, Renatos Grušnienės parengtoje šios asmenybės bibliografijoje. [<http://senas.lnb.lt/lnb/selectPage.do?docLocator=13A7A706779A11E3B008746164617373&inLanguage=lt>]

⁴ Laukaitytė R. *Šaulys Kazimieras Steponas (1920 05 15–1922 07 25) // Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas. Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 371–372.*

administracinių vietų viešas ir neviešas instrukcijas, sekti naujai leidžiamus ir keičiamus nuostatus. Susirašinėjimas buvo vedamas keturiomis kalbomis /.../. Sekretoriaus darbo diena tęsėsi dažnai dvidešimt valandų.⁴¹

Pirmojo pasaulinio karo metais K. S. Šaulys lydėjo vyskupą P. Karevičių, kai jam iš pradžių nurodyta įsikurti Panevėžyje, o 1915 m. pavasarį pavesta pasitraukti į Rusijos gilumą. Tarpininkaujant Vatikanui, 1916 m. rugpjūtį P. Karevičius ir K. S. Šaulys parvyko į Lietuvą, Kauną². 1920 m. P. Karevičius paskyrė dar 1916 m. Žemaičių kapitulos kanauninko rangą gavusį K. S. Šaulį į aukštesnės, vyskupijos kanclerio, pareigas – patikėjo prižiūrėti, tvarkyti ir archyvuoti kurijos aktus.

Penkerius metus K. S. Šaulys daug laiko skirdavo ne tik bažnytinei, bet ir politinei veiklai – jo parašas yra ir po svarbiausiu XX a. Lietuvos politiniu dokumentu, jis dirbo ne tik Lietuvos Taryboje, bet ir Steigiamajame Seime. Nagrinėsime, kokie K. S. Šauliui svarbūs politiniai siužetai išryškėja istoriniuose šaltiniuose, kokiomis temomis jis diskutavo, kokių sumanymų įgyvendinime dalyvavo. Per šiuos politinės biografijos aspektus, manytume, atsiskleis valstybininko pasirinktasis vaidmuo Lietuvos politiniame gyvenime.

Tyrimui panaudosime Lietuvos Valstybės Tarybos protokolus ir Steigiamojo Seimo posėdžių stenogramas, K. S. Šaulio publikacijas Lietuvos ir išeivijos lietuvių spaudoje³, amžininkų dienoraščius ir atsiminimus. Ypač svarbi knyga šios asmenybės gyvenimo ir veiklos tyrinėjimams yra istoriko dr. Algimanto Katiliaus parengta monografija „Prelatas Kazimieras Steponas Šaulys“. Parlamentinį K. S. Šaulio darbą išsamiai tyrė dr. Regina Laukaitytė⁴. Nepolemizuodama su vertingomis jų išvalgomis, autorė norėtų pasiūlyti naujų pastebėjimų, kurie, tikimės, padės geriau pažinti kiek primirštą iškilų valstybininką. Pasirinkome tematinį-chronologinį teksto dėstymo principą.

Talpų, rodos, elegantiškos ne tik laikysenos ir išvaizdos K. S. Šaulio portretą 1951 m. pateikė prelatas Mykolas Krupavičius: „Lieknas, tiesus, kaip miško pušelė. Galva nešama

tiesiai, judesiai laisvi, natūralūs. Šypsena neapleidžia lūpų, net tada, kada jis vienas eina. Veidas ramus ir giedras. /.../ Elegantiškas, žino visas poniškas manieras. Ir salionuose moka laikytis, tarsi būtų rūmuose gimęs. Mėgsta draugiją ir joje jaukiai jaučiasi. Ar su ministeriais kalbės, ar su kaimo ūkininku – Šaulys tas pats. Kalbos netrūksta. Tema vis susiranda. Bet ne plepys. Vyras aukštos inteligencijos, stipriai apsiskaitęs. Gali kalbėti įvairių sričių temomis. Kokia išorė, toks ir vidus. Charakteris lygus, kaip nušlifotas. Kokia bebūtų atmosfera ir aplinka, Šaulys nepajudinamas. Stovi kaip uola.“¹

Lietuvos Tarybos narys

K. S. Šaulys tapo Lietuvos Tarybos nariu jau būdamas daugiau nei keturiasdešimt penkerių. Iki tol jis dažniau buvo aktyvus, angažuotas politinio gyvenimo stebėtojas negu dalyvis. Dalyvavo 1905 m. gruodžio 4–5 d. vykusiame Didžiajame Vilniaus Seime. Po jo talkino krikščionių demokratų partiją tuomet nesėkmingai bandžiusiems įkurti bendraminčiams. K. S. Šaulys buvo ir vienas iš pirmųjų krikščioniškosios demokratijos politinės srovės populiarintojų: išleido knygelę „Krikščioniškoji demokratija“, o pirmajame žurnalo „Draugija“ numeryje parašė straipsnį „Demokratija ir krikščionys demokratai“². Šios politinės srovės veiklą kunigas laikė vienu iš būdų įgyvendinti popiežiaus Leono XIII enciklikos „Rerum novarum“ priesakus: „Leonas XIII ištisoje savo socialinių enciklikų /.../ pirmučiausiai reikalauja radikalinės permainos pačių visuomenės santykių, išdildymo neteisybių ir ydų dabartinio ekonomiškąjo gyvenimo, o įvedimo teisingų krikščioniškų santykių tarp galingo ir silpno, tarp darbdavių ir samdininko.“³

Pirmojo pasaulinio karo metais grįžęs iš Rusijos, dvasininkas dalyvaudavo Kauno lietuvių katalikų inteligentų susibūrimuose, kartais – pasitarimuose su Vilniaus lietuviais inteligentais⁴. Vokiečiams nutarus, manipuliuojant tautų apsisprendimo teise, prisijungti okupuotas žemes, 1917 m. pavasarį ir vasarą Vilniaus lietuviai politikai jau išgirdavo gana aiškių užuominų, kad Lietuvoje ketinama įkurti Patikėtinių tarybą, palaikysiančią ryšius su Vokietijos vyriausybe. Okupacinės administracijos pareigūnai, pabandę suburti naująją instituciją patys, patyrė nesėkmę – įtakingi lietuvių visuomenės atstovai nesutiko joje dalyvauti. Kompromisinis vokiečių pažadas leisti lietuviams savarankiškai išrinkti Tarybą specialioje konferencijoje atvėrė galimybę šiai institucijai netarnauti vokiečiams ir įgyvendinti ilgametį krašto nepriklausomybės siekį. Kunigas Justinas Staugaitis atsiminimuose rašė, kad liepos pabaigoje jį, muziejininką Tada Daugirdą, spaustuvininką Saliamoną Banaitytį ir K. S. Šaulį į svečius pasikvietęs laikraščio „Kownoer Zeitung“ redaktorius Hansas Osmanas paskatino vykti į Vilnių pasitarti su tautiečiais dėl Lietuvos likimo – ji gausianti autonomiją, jei susisiesianti su Vokietija. Šeiminkui nepatrauklus svečių atvirumas apie nepriklausomybės siekį nesutrukdė minėti kelioms – po kelių dienų keturi kauniečiai jau sėdėjo traukinyje į Vilnių⁵.

Visi jie dirbo Lietuvių konferencijos Organizaciniame komitete, kurio nariai 1917 m. rugpjūčio 1–4 d. Vilniuje aptarė svarbiausius ideologinius, politinius, visų pirma politinės orientacijos ir valstybės sienų klausimus. K. S. Šauliui Lietuvių konferencija tapo slenksčiu į valstybės politiką. Akivaizdu, kad nutaręs dalyvauti jos rengime ir darbe, dvasininkas gavo vyskupo P. Karevičiaus sutikimą, galbūt netgi subtiliai atstovavo šiam Bažnyčios hierarchui.

Lietuvių konferencija Vilniuje rugsėjo 18–22 d. subūrė net 222 skirtingų socialinių sluoksnių ir politinių pažiūrų žmones iš visos Lietuvos. K. S. Šaulys dirbo jos prezidiume. Apibendrintuose konferencijos protokoluose išliko mažai detalių, tačiau žinome, kad Steponui Kairiui arba J. Staugaičiui pirmininkaujant, kanauninkas kartais įsiterpdavo su pasiūlymais ir replikomis salei. Greičiausiai jis turėjo ir organizacinių pareigų, po posėdžių dalyvaudavo neformaliuose diskusijose. Rugsėjo 21 d. įvyko Lietuvos Tarybos rinkimai, K. S. Šaulys buvo įtrauktas į įvairių politinių pažiūrų Bendrosios kuopos kandidatų sąrašą.

¹ M. Krupavičiaus laiškas Z. Ivinskiui. 1951 12 01. Cit. pagal: Ivinskis Z. Prelatas Kazimieras Šaulys: jo 80 metų sukaktį minint. Aidai, 1952, nr. 2, p. 61.

² Šaulys K. S. Krikščioniškoji demokratija. Kaunas, 1906, 16 p.; Šaulys K. S. Demokratiška ir krikščionys demokratai // Draugija, 1907, nr. 1, p. 34–39, nr. 2, p. 134–142, nr. 3, p. 248–256.

³ Ten pat, nr. 1, p. 34.

⁴ Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpiti Centro komiteto posėdžio protokolas. Vilnius, 1917 01 05 // Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 70, b. 4, l. 154; Klimas P. Dienoraštis. 1915 XII 23 (10)–1919 I 19, pradedamas P. Bugailiško užrašais 1915 VIII 23 (10)–X 13. Čikaga, 1988, p. 128 [1916 09 29 įrašas].

⁵ Staugaitis J. Mano atsiminimai. Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2006, p. 247–248.

Tarp 38 kandidatų pagal surinktų balsų skaičių jis buvo keturioliktas. Jam pasiūlius, nutarta ateityje prireikus kooptuoti ne daugiau nei ketvirtadalį, t. y. penkis naujus Lietuvos Tarybos narius.

Vokiečiai ketino palikti Lietuvos Tarybą be darbo pasitelkdami ją tik vieninteliam uždaviniui, tačiau žvelgdami į nemenkos apimties jos protokolų leidinį, matome, jog šie ėmėsi daugybės klausimų. Jos narius vienijo pavydėtinas veiklumas ir atkaklumas: jie ir iš kitų miestų atvykdavo į kelias dienas trunkančias posėdžių sesijas (iki 1918 m. pabaigos jų įvyko 10, iš viso 15), Vilniuje gyvendavo savo lėšomis, iki 1918 m. vasario mėn. vidurio, kaip ir kiti Lietuvos žmonės, kaskart išsiimdavo specialų leidimą kirsti savo valsčiaus ribas.

Tarybos darbai akivaizdžiai siejosi su pagrindiniu Lietuvių konferencijos įpareigojimu – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimu. Santykių su Vokietija problema persmelkė svarbiausias dvidešimties lietuvių politikų diskusijas pirmaisiais institucijos veikimo metais, ypač pirmaisiais mėnesiais. Juk šios įtakingos didžiosios Europos imperijos pralaimėjimas būtų reiškęs Lietuvos grįžimą į Rusijos imperijos teritoriją, o laimėjimas – prijungimą prie naujosios okupantės.

Lietuvos valstybingumo klausimą viešojoje erdvėje 1917–1918 m. sandūroje, žinoma, siekdama savųjų tikslų, galėjo iškelti tik Vokietija. Taigi K. S. Šaulys buvo vienas iš institucijos daugumos atstovų, sutikusių pasirašyti ir įteikti Vokietijos vyriausybei 1917 m. gruodžio 11 d. memorandumą. Iš pradžių paskelbus „nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą su sostine Vilniuje ir jos atskyrimą nuo visų valstybinių ryšių, kurie kada nors yra buvę su kitomis tautomis“, antrojoje šio dokumento dalyje įsipareigota „amžinai, tvirtai Lietuvos valstybės sąjungai su Vokietijos imperija, kuri visų pirma bus įgyvendinama per karinę, susisiekimo, muitų ir pinigų [sistemos] sąjungą“¹.

Tiesa, gana greitai, 1918 m. sausio 26 d., K. S. Šaulys jau laikėsi gerokai atsargiau – skatino bent iš dalies pakeisti dokumentą: „Lietuvos nepriklausomybės paskelbimas visiems rūpi ir yra reikalingas, bet jei paskelbsim antrą dalį, tai negalėsime grįžti namo. Reikia pridėti restrikcija (išlyga – V. B.), kad santykius su vokiečiais tvirtina Seimas.“² Pridurdamas ją, daug aptakiau suredaguotą dokumento variantą pateikė Lietuvos Tarybos pirmasis sekretorius Jurgis Šaulys. Kitą, jau visiškai nepriklausomybės paskelbimo tekstą pasiūlė S. Kairys. Balsuojant kunigas K. S. Šaulys buvo tarp dvylikos politikų, palaikiusių pirmąjį variantą. Po šio balsavimo S. Kairys, Jonas Vileišis, Mykolas Biržiška ir Stanislovas Narutavičius pareiškė išstoją iš Tarybos, o jos prezidiumo pirmininkas Antanas Smetona ir sekretorius J. Šaulys – atsistatydinę.

Apie tris savaites trukę bandymai išspręsti konfliktą baigėsi 1918 m. vasario 15–16 d. Įdomu, kad tarp svarstomų galimų naujų institucijos vadovų minėtas ir K. S. Šaulys³. Lietuvos Tarybai pavyko pasiekti trapią vienybę: „Politikos taktas reikalauja, kad skelbiant nepriklausomybę būtų visi, o paskui tesižinie sveiki.“⁴

Vasario 16 d., šeštadienį, K. S. Šaulys kartu su kitais institucijos nariais išklausė visišką Lietuvos politinį suverenumą paskelbusio nutarimo tekstą, kurį perskaitė posėdžiui pirmininkavęs Jonas Basanavičius. Po balsavimo jis pasirašė po visais spausdintais ir perrašytais dokumento egzemplioriais lietuvių ir vokiečių kalbomis. Dar tame pačiame posėdyje, kuriame Lietuvos Tarybos pirmininku ir vėl buvo išrinktas A. Smetona, sutarta dėl naujojo nutarimo sklaidos. K. S. Šauliui buvo patikėta jį nuvežti ir įteikti vokiečių okupacinei karinei administracijai.

Jau kitą dieną, 10 val. ryto, signataras įteikė dokumentą Vokietijos Vyriausiojo Rytų fronto karo vado administracijai: „Mano lydimajame rašte buvo pasakyta, kad aš /.../ prašau tą nutarimą priimti žinion, nusiųsti į Berlyną ir pateikti jį Vokietijos vyriausybei.“⁵ Jį priėmęs adjutantas iš pradžių pažadėjo duoti atsakymą 17 val. Tuomet atvykusį K. S. Šaulių po valandos priėmė karinės administracijos pareigūnas, atsiminimuose vadinamas šefu,

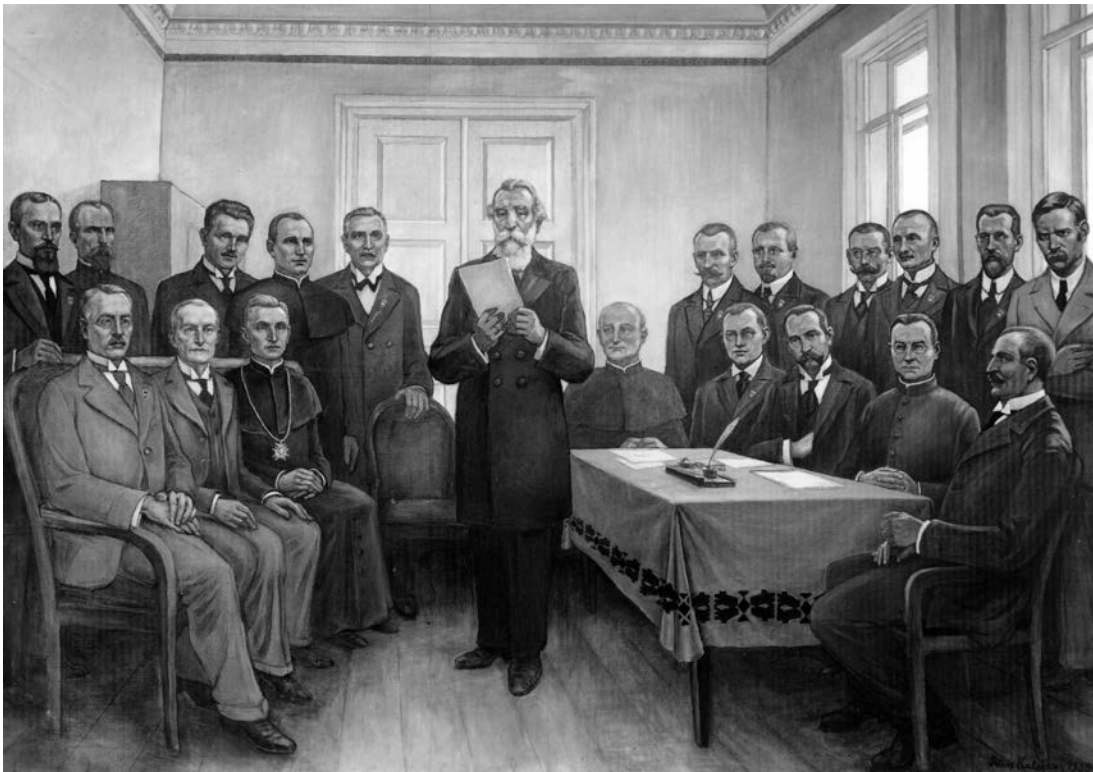
¹ Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškimas // Maksimaitis M. *Mažoji Konstituantą. Lietuvos Taryba atkuriant valstybingumą*. Vilnius, Justitia, 2011, p. 388.

² Lietuvos Tarybos V sesijos 2 posėdžio protokolai. Vilnius, 1918 01 26 // Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai. 1917–1918. Vilnius, Mokslas, 1991, p. 185.

³ Klimas P. *Dienoraštis*, p. 224 [1918 02 15 įrašas].

⁴ Iš Tarybos nario [K. Bizausko] dienyno // Vilniaus rytojus, 1929, nr. 7.

⁵ Šaulys K. S. *Prie Vasario 16 dienos istorijos: kaip vokiečiai mums kludė paskelbti nepriklausomybės aktą // Tėvynės sargas*, 1947, nr. 1.

Petro Kalpoko paveikslo „Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimas 1918 m.“ („Signatarai“) nespaltvota fotokopija. 1939 m. Vaivos ir Vitos Lesauskaičių archyvas.

galimai – Rytų fronto kariuomenės generalinio štabo viršininkas Maksas Hofmanas. Šis Lietuvos Tarybos nariui pareiškė, kad dokumento turinys okupacinei valdžiai yra nepriimtinas, tad jį atsisakoma siųsti toliau.

Kitos sesijos metu, kovo 19–21 d., Nepriklausomybės Akto signatarai tarėsi dėl Lietuvos valstybingumo pripažinimo Berlyne. K. S. Šaulys pritarė vyravusiai pozicijai, kad reiktų siekti pripažinimo pagal Vasario 16-osios nutarimą, tačiau blogiausiu atveju galima sutikti ir su pripažinimu pagal ankstesnįjį memorandumą. Jis atsisakė pasiūlymo prisidėti prie su Vokietijos vyriausybės nariais susitikiančios delegacijos. Kovo 19 d. posėdyje signataras konstatavo, kad Lietuvos Tarybos įgaliotiniams svarbu nuvykti į Berlyną „ne dėl notifikacijos, bet politikos reikalais“¹: nesužlugdyti derybų su Vokietijos vyriausybe ir stengtis išsiaiškinti galimų tolesnių politinių ryšių su Vokietija pobūdį. Įdomu, kad tuo metu jis atsargiai vertino Vilniuje veikusios institucijos perspektyvas: „Aš nežiūriu į Tarybą kaip į vienintelę krašto atstovybę. Ilgai ji nepatvers, nes vokiečiai vis tiek čia šeimininkaus, prisiūs savo valdininkus ir mums reikės atsakyti. /.../ Bet tos naštos nesibaidau, nes vis tik šiaip mes kraštui daugiau naudos atnešime. Kitaip mes kraštą žvėrimis, bestijoms (vokiečiams) atiduosime sudraskyti.“²

Kaip ir spėjo Lietuvos Tarybos nariai, pripažinimą valstybei pavyko gauti tik pagal Gruodžio 11-osios memorandumą. Balandžio 25 d. rytiniame posėdyje kartu su kitais Lietuvos Tarybos nariais išklausęs Lietuvos suverenumo klausimu Berlyne veikusių A. Smetonos, J. Šaulio ir J. Vileišio ataskaitą, K. S. Šaulys tegalėjo pridurti pasiūlymą: „Šiandien reiktų tik įteikti vokiečiams pareiškimą, kad jie nedalytų mums etnografinės teritorijos ir niekam jos nežadėtų.“³

Pirmoji oficiali Lietuvos valstybės institucija ieškojo būdų kuo plačiau supažindinti visuomenę su savo veikla ir ypač – su svarbiausiu jos politiniu nutarimu. Signatarai keliavo po Lietuvą, rengė susitikimus su žmonėmis, tačiau norėjo dar ir pakviesti juos į Vilnių, į didelę nepriklausomybės šventę. Diskusijose dėl šio sumanymo balandžio 25 d.

¹ Klimas P. Dienoraštis, p. 243 [VII sesijos 3 posėdžio protokolas, 03 19].

² Ten pat, p. 241.

³ Lietuvos Tarybos VIII sesijos 1 posėdžio protokolas. Vilnius, 1918 04 25 // Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, p. 229.

vakariniame posėdyje K. S. Šaulys siūlė: „Taryba dar nėra padariusi oficialio pranešimo apie Lietuvos nepriklausomybės paskelbimą ir pripažinimą. Taryba turėtų pasistengti paskelbti manifestą. Reikėtų sušaukti Vilniuje suvažiavimą. Delegatai, sugrįžę iš Vilniaus namo, surengs ir ten iškilmes. Kauniškiai mano, kad iškilmė turėtų įvykti kuo greičiausiai, dar gegužės mėn. Delegatus reikėtų kviešti iš tos teritorijos, kuri pažymėta žemėlapyje, įduotame vokiečių valdžiai¹. Reikia kreiptis į visų tikybių dvasininkų vyresnybę. Iškilmės dienai turėtų būti pritaikintas ir amnestijos paskelbimas.“² Kaip matome, kanauninkas galvojo apie demokratiškas iškilmes, turėjusias sutelkti sostinėje visos numatytosios teritorijos, visų konfesijų gyventojus. Jų rengimo komisija liepos mėn. turėjo konstatuoti, kad dėl įvairių trukdymų ir sunkumų Lietuvos visuomenę sutelkiančios šventės teks atsisakyti.

Dar 1917 m. gruodžio 8 d. vykusiose diskusijose dėl valstybės valdymo formos K. S. Šaulys pabrėžė, kad paremtą demokratinę konstitucinę monarchiją: „teorijoje respublika geresnė, bet praktikoje ne visados“³. Prie šios temos grįžta 1918 m. liepos 11 d. Kairieji, respublikos šalininkai, laikėsi nuostatos, jog šis itin atsakingas klausimas turi būti patikėtas Steigiamajam Seimui. Institucijos pirmininkas A. Smetona ir jo bendraminčiai, nerimaudami, kad Vokietijos vyriausybė Lietuvai neprimestų imperatoriui Vilhelmui II lojalaus valdovo, siūlė paremti Viurtembergo grafą Vilhelmą fon Urachą. K. S. Šaulys iš pradžių rekomendavo kolegoms kompromisą: „Aš tepripažįstu demokratišką formą /.../. Šį klausimą patariu rišti, padalijus į dvi dali: 1) ar šiuo momentu mums reikalinga demokratinė monarchija, ir aš būsiu už, 2) ar šiuo momentu jau dairytis į dinastiją, ir aš būsiu prieš. Reikia atidėti.“⁴ Panašiai apie K. S. Šaulio poziciją atsiminimuose rašė M. Krupavičius: „Prelatas K. Šaulys buvo aiškiai palinkęs prieš Urachą, bet pripažino, kad yra ir *urachinių* argumentų.“⁵

Skirtingu laiku K. S. Šaulys dalyvavo keliose Lietuvos Valstybės Tarybos komisijose: nuo 1918 m. sausio pabaigos vadovavo Bažnyčios reikalų komisijai, o kartu su Aleksandru Stulginskiu ir Kaziu Bizausku Skundų komisijoje rinko ir okupacinės valdžios institucijoms perduodavo medžiagą apie vokiečių pareigūnų savivalę: „Aplinkui kiekvieną Tarybos narį susidarė tarsi biuras, kuris priimdavo žmonių skundus ir juos pasiųsdavo vokiečių okupacinės valdžios įstaigoms. Skundai pasiekdavo net patį okupacinės valdžios šefą.“⁶

Nuo balandžio A. Smetona ir abu Šauliai dirbo Konstitucijos komisijoje. Spalio 30 d. ji buvo atnaujinta: K. S. Šaulys kartu su Martynu Yču ir Petru Klimu išrinktas į komisiją, parengusią Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. Lapkričio 2 d. Taryba priėmė šešių straipsnių 29 punktų esminius valdymo klausimus reglamentavusius Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. Lapkričio 13 d. jie jau buvo paskelbti „Lietuvos aide“, o Lietuvos Valstybės Taryba ir vyriausybė kreipėsi į visuomenę: „Nuo šios dienos mes patys imsime Lietuvą valdyti. Valstybės Taryba rūpinsis lygiai visais Lietuvos piliečiais, neskirdama nei kalbos, nei tikybos, nei lyties. Dabar ji jau kuria savąją valdžią, kuri sudarys valstybės įstaigas ir sutvarkys krašto savivaldybę.“⁷ Kreipimosi tekstą parengė A. Smetona, J. Staugaitis ir K. S. Šaulys.

Dar 1915–1917 m. Vilniaus lietuvių politikai ėmė rūpintis, kad popiežius Benediktas XV šiame mieste vietoje vyskupijos administratoriaus Kazimiero Michalkevičiaus, neretai mieliau gindavusio lenkų tikinčiųjų teises, paskirtų lietuviams geranoriškesnį vyskupą. 1917 m. gruodžio 30 d. į popiežių Benediktą XV kreipėsi ir Lietuvos Taryba. 1918 m. sausio 14 d. posėdyje K. S. Šaulys referavo vyskupo P. Karevičiaus poziciją dėl Vilniaus vyskupijos. Protokoluose jo pranešimas neužfiksuotas, užuominą terandame P. Klimo dienoraštyje: „Michalkevičius einąs von (lauk – V. B.), o jo vietą užimsias lietuvis, turbūt kun. Šaulys.“⁸ Lietuvių siekiai buvo įgyvendinti tik metams baigiantis: gruodžio 1 d. Kaune konsekruotas kanauninko studijų metų bičiulis arkivyskupas J. Matulaitis išvyko dirbti ganytojiškojo darbo į Vilnių.

¹ Numatytų valstybės sienų žemėlapis buvo publikuotas P. Klimo knygoje „Lietuva, jos gyventojai ir sienos“. Vilnius, 1917, 62 p.

² Lietuvos Tarybos VIII sesijos 2 posėdžio protokolas. Vilnius, 1918 04 25 // Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, p. 235.

³ Lietuvos Tarybos III sesijos 8 posėdžio protokolas. Vilnius, 1917 12 10 // Ten pat, p. 153.

⁴ Lietuvos Valstybės Tarybos IX sesijos 5 posėdžio protokolas. Vilnius, 1918 07 11 // Ten pat, p. 277.

⁵ Krupavičius M. Atsiminimai. Čikaga, Lietuviškos knygos klubas, 1972, p. 329.

⁶ Pasikalbėjimas su prelatu K. Šauliu // XX amžius, 1937, nr. 37.

⁷ Lietuvos piliečiai! // Lietuvos aidas, 1918, nr. 130.

⁸ Klimas P. Dienoraštis, p. 219 [1918 01 15 įrašas].

Balandžio 26 d. rytiniame Lietuvos Valstybės Tarybos posėdyje diskutuojant dėl lietuvių dėstomosios kalbos įtvirtinimo Vilniaus ir Seinų seminarijose, K. S. Šaulys patarė: „Valstybė gal įsikišti į seminarijos reikalus tiek, kiek ir kitų mokyklų. Vyskupas pats [su]interesuotas, kad kunigai galėtų susišnekėti su parapijonimis. /.../ Reikėtų būti atsargiems, idant Taryba, neturėdama dar valdžios, nepadarytų kokio nors netaktingo žingsnio.“¹

K. S. Šaulį domino lietuvių ir tautinių mažumų santykių problema. Dar liepos pabaigoje valstybininkas siūlė svarstant Lietuvos mokyklų klausimą nepamiršti ir tautinių mažumų mokyklų. Spalio 30 d. jis skatino Lietuvos Valstybės Tarybą aptarti šią temą specialioje deklaracijoje: „Pietų Lietuva neturi supratimo apie tai, ko nori Taryba. Jos gyventojai aiškina prijungimą prie Lietuvos jų krašto imperialistiniais lietuvių siekimais. Toks aiškinimas neis mūsų naudai. Komisija turėtų nustatyti mažumų teises.“² Taigi šis politikas juto valstybės politiniam vientisumui galintį kilti pavojų ir ieškojo sprendimų.

Dar 1918 m. gruodžio 18 d. Vilniuje pradėta rengti Antroji Lietuvos valstybės konferencija, sovietams okupavus šį miestą metų sandūroje, įvyko 1919 m. sausio 16–22 d. Kauno miesto teatre. Tarp 187 jos dalyvių buvo ir K. S. Šaulys.

Vyriausybei pradėjus darbą, Lietuvos Valstybės Taryba tapo, galima sakyti, laikinuoju parlamentu. 1919 m. vasario 19 d. K. S. Šaulys kartu su Alfonsu Petruliu, Eliziejumi Draugeliu, S. Banaičiu ir Pranu Dovydaičiu buvo išrinktas į Liudo Noreikos vadovaujamą Bendrųjų įstatymų komisiją, tęsusią teisėkūros darbą. Ilgainiui vis stiprėjantis skirtingų politinių pažiūrų valstybininkų polilogas sunkino svarbiausių institucijų bendradarbiavimą. Krikščionis demokratas K. S. Šaulys kartu su Jurgiu Alekna ir Jokūbu Šernu vasario 20 d. buvo išrinktas į Lietuvos Valstybės Tarybos komisiją, kuri stengėsi sureguliuoti ir reglamentuoti santykius su valstiečio liaudininko Mykolo Sleževičiaus vyriausybe. Rudenį Lietuvos Valstybės Tarybos nariams pasiskirsčius frakcijomis, K. S. Šaulys tapo krikščionių demokratų frakcijos nariu.

Dar lietuvių konferencijos nutarime ir Lietuvos Nepriklausomybės Akte numatytas Steigiamasis Seimas buvo išrinktas ir suburtas gana greitai. Iš pradžių jo rinkimo įstatymą rengė minėtoji Bendrųjų įstatymų komisija. Gegužės 18 d. iniciatyvą perėmė ministrų kabinetas, suburdamas specialią Steigiamojo Seimo rinkimų komisiją, kurioje Lietuvos Valstybės Tarybai faktiškai atstovavo K. S. Šaulys, L. Noreika ir E. Draugelis. Signataras dalyvavo ir rengiant teisinę dokumento pusę, ir redaguojant jo kalbą³. Rinkimų komisijos nariai vieningai sutarė dėl visuotinių, tiesioginių, lygių ir slaptų Steigiamojo Seimo rinkimų ir proporcinio narių mandatų paskirstymo. Lietuvos Valstybės Taryba rinkimų įstatymus priėmė spalio 30 d. K. S. Šaulys prisidėjo ir prie būsimojo Steigiamojo Seimo tolesniam tobulinimui skirtos Konstitucijos pirminio projekto rengimo. Jis gruodžio 10 d. buvo išrinktas

Arkivyskupas Juozapas Skvireckas (kairėje) ir prelatas Kazimieras Steponas Šaulys šv. Brigitos vienuolyne Lugane. 1951 m. LNM.

¹ Lietuvos Tarybos VIII sesijos 3 posėdžio protokolas. Vilnius, 1918 04 26 // Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai, p. 238.

² Lietuvos Valstybės Tarybos X sesijos 3 posėdžio protokolas. Vilnius, 1918 10 29 // Ten pat, p. 347.

³ Maksimaitis M. Mažoji Konstituantas, p. 339.

Vyriausiosios rinkimų komisijos nariu. 1920 m. balandžio 14–15 d. vykusiuose rinkimuose Lietuvos žmonės išrinko Steigiamąjį Seimą.

Atrodo, kanauninką Lietuvos Valstybės Taryboje labiausiai domino du pamatiniai siužetai: valstybingumo paskelbimas, reglamentavimas ir įtvirtinimas bei vidaus politika. Iš posėdžių protokolų, dienoraščių ir memuarinių tekstų matome kompromiso žmogų, kuriam labai rūpi darnus bendradarbiavimas, konstruktyvus ir veiksmingas darbas, ypač brangios demokratizmo ir santarvės vertybės. Greta septynių teisę studijavusių Lietuvos Valstybės Tarybos pasauliečių randame ir aštuntąjį teisininką, kuris noriai ėmėsi valstybės teisėkūros darbo ir ieškojo būdų kurti pirmosios valstybės institucijos abipusio pasitikėjimo ryšį su visuomene.

Parlamentaras

Parlamentui 1920 m. gegužės 15 d. susirinkus į pirmąjį posėdį, Lietuvos Valstybės Taryba netrukus baigė darbą. Skirtingai nei daugelis Lietuvos Nepriklausomybės Akto signatarų, K. S. Šaulys, kaip ir A. Stulginskis, J. Staugaitis, Jonas Vailokaitis, S. Kairys ir toliau atstovavo Lietuvos visuomenei – jau naujajame parlamente. Kanauninkas dalyvavo parlamento rinkimuose Antrojoje (Kauno) rinkimų apygardoje. Lietuvos krikščionių demokratų partijos sąraše K. S. Šaulys buvo įrašytas antruoju numeriu, taigi katalikiškos valstybės Laikinojoje sostinėje, galima sakyti, net neturėjo galimybės likti neišrinktas. Steigiamajame Seime jis priklausė Lietuvos krikščionių demokratų partijos frakcijai, įėjusiai į 59 parlamentarų vienijusį krikščionių demokratų bloką.

Valstybininkui neabejotinai buvo džiugu pirmąją naujos institucijos darbo dieną balsuoti dėl rezoliucijos: „Lietuvos Steigiamasis Seimas, reikšdamas Lietuvos žmonių valią, proklamuoja esant atstatytą nepriklausomą Lietuvos valstybę kaip demokratinę respubliką, etnologinėmis sienomis ir laisvą nuo visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitom valstybėmis.“¹ Visi parlamentarai vienbalsiai priėmė šį dokumentą.

Istorikė R. Laukaitytė atkreipė dėmesį, kad K. S. Šaulys Steigiamojo Seimo posėdžiuose beveik nekalbėdavo – „tik keletą kartų įsiterpė su trumpomis redakcinio pobūdžio pastabomis“². Šis valstybininkas viešųjų parlamentinių diskusijų metu paprastai likdavo stebėtoju, klausytoju. Įtakingo parlamentaro M. Krupavičiaus liudijimu, K. S. Šaulys nemėgęs viešų kalbų³. Spalio 13 d. 50-ajame Steigiamojo Seimo posėdyje svarstant „Įstatymo dėl sąlygų naudotis telefono tinklu“ pakeitimus, šis pirmame kiek ilgesniame pasisakyme pabrėžė, kad nepritaria paslaugų kainų didinimui⁴. Kalbėtojas pasiūlė atskirti šį įstatymo projektą, reglamentuosiantį esminius teisinius dalykus ir ministrų kabinetui pavestinas konkrečias telefono ryšio naudojimo ir jo kainų nustatymo taisykles.

Nagrinėjant Steigiamojo Seimo posėdžių stenogramas, nesunku suklysti pagalvojus, kad Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras ne tik santūriai reikšdavo mintis didesnėje auditorijoje, bet ir parlamente nuveikė mažai. Vis dėlto M. Krupavičius pabrėžia keletą svarbių K. S. Šaulio parlamentinės veiklos ypatybių, visų pirma moralinį autoritetą: „Šaulys, kaip Steigiamojo Seimo narys, man ypatingai buvo brangus ne tik dėl to, kad buvo vienas stipriųjų frakcijos narių, kad visur galima buvo drąsiai jį statyti – nei apvils, nei gėdos nepadarys, nes Seimo nario pareigoms buvo stipriai pasirengęs ir kaip politikas, ir kaip socialinių klausimų bei krikščioniško socialinio mokslo žinovas. Man jis buvo brangus ir dėl to, kad nariai frakcijoje, balsuojant tą ar kitą painesnę klausimą, labai dažnai žiūrėdavo, kaip balsuoja Šaulys.“⁵

Sprendžiant fundamentalius valstybės politinės, socialinės ir ekonominės sąrangos klausimus, praversdavo K. S. Šaulio gebėjimas ramiai argumentuoti poziciją. Pavyzdžiui, kilo ginčų dėl žemės reformai nusavinamų bažnytinių žemių kompensavimo. 1921 m. balandžio 26 d. šis kanonų teisės specialistas išsamiai išdėstė jų konfiskavimo Rusijos impe-

¹ Lietuvos Steigiamasis Seimas... // *Lietuva*, 1920, nr. 108.

² Laukaitytė R. Šaulys Kazimieras Steponas, p. 371.

³ M. Krupavičiaus laiškas Z. Ivinskiui. 1951 12 01. Cit. pagal: Ivinskis Z. Prelatas Kazimieras Šaulys, p. 61–67.

⁴ Steigiamojo Seimo I sesijos 50 posėdis. 1920 10 13 // *Steigiamojo Seimo darbai*, 10 sąsiuvinis, Kaunas, 1921, p. 463.

⁵ M. Krupavičiaus laiškas Z. Ivinskiui. 1951 12 01. Cit. pagal: Ivinskis Z. Prelatas Kazimieras Šaulys, p. 61–67.

rijoje istoriją, primindamas Lietuvai grįžusio turto ankstesnę nuosavybę ir pabrėždamas paralelę su numatomu analogišku jos nusavinimu Lietuvos Respublikoje. Šio bažnytinio turto netektimi jis argumentavo būtinybę paskirti kunigams atlyginimus už sielovados darbą: „Žemės reformos įstatymas, pripažindamas bažnyčiai tos žemės nuosavybę (kuri niekad ir nebuvo teisiniai panaikinta), gali tą žemę paimti arba eksproprijuoti Žemės fondo naudai; /.../ sykiu privalo būti pripažintas teisingas atlyginimas.“¹ Panašų pasisakymą jis dar kartą pakartojo ir gruodžio 19 d. Seimo posėdyje.

Reforma radikaliai keitė ankstesnę stambių dvarų žemėvaldą į vidutinių ir smulkių ūkininkų. Jos architektui M. Krupavičiui labai reikėjo teisinės ir moralinės kolegės paramos: „Kai pastačiau žemės reformos klausimą taip, kaip vėliau ji buvo pravesta, ne vienas reformą vadino vagyste, plėšimu, o mane – bolševiku... Šaulys, kaip sąmoningas demokratas, visur aiškiai ir stipriai palaikė ir žemės reformą, ir konstitucijoj tuos punktus, kurie ne vienam katalikui atrodė ne katalikiški ir bolševikiški.“²

Atrodo, kad K. S. Šaulys geriausiai save realizavo parlamente dirbdamas teisinį darbą komisijose: jis buvo ir Laikinosios valstybės konstitucijos projekto, Bendrosios teisės ir Redakcijos komisijų narys. K. S. Šaulys parengė pirmosios nuolatinės Lietuvos Respublikos Konstitucijos straipsnius tikybų klausimais, bet Seimo posėdžiuose juos svarstant diskusijose nedalyvavo. Šiais straipsniais remdamosi, visos tikybos Lietuvoje galėjo tvarkytis pagal savo kanonus, naudojosi juridinio asmens teisėmis, o civilinės būklės aktų metrikacija įgavo teisinę galią³.

K. S. Šaulys nebuvo tarp ryškiųjų Steigiamojo Seimo figūrų ir parlamentinio darbo metais tolo nuo grynosios politinės veiklos. Ko gero, ją sunkino ir Žemaičių vyskupijos kanclerio darbo rūpesčiai, ir nauji akademiniai iššūkiai. 1922 m. vasario 16 d. oficialiai įkurtas Lietuvos universitetas pakvietė K. S. Šaulį vadovauti Teologijos-filosofijos fakulteto Bažnytinės teisės katedrai ir dėstyti studentams. Jo pasitraukimui iš Steigiamojo Seimo liepos 25 d., iki šio darbo pabaigos likus mažiau nei keturiems mėnesiams, matyt, turėjo įtakos ir artėjanti naujųjų mokslo metų pradžia. Pats kanauninkas teigė pavargęs nuo daugybės pareigų: „Nebegalėjau, nebeįstengiau atlikinėti įmanomai naudingiau ir sąžiningiau visų turėtųjų ar pavestųjų pareigų dėl laiko stokos. /.../ Seimas reikalavo iš savo narių anuomet, valstybės atkūrimo pradžioje, labai daug darbo, atiduodant jam visą laiką ir energiją.“⁴

Baigęs darbą taip pat ir Kauno kunigų seminarijoje, universiteto docentas, vėliau ekstraordinarinis, o nuo 1927 m. – ordinarinis profesorius dėstė šioje aukštojoje mokykloje beveik dvidešimt dvejus metus⁵.

Parlamentinės veiklos metais valstybės kūrimo darbas tapo daug šakotesnis ir įvairiapusiškesnis nei 1917–1919 m. Dvidešimt Lietuvos Nepriklausomybės signatarų, tegu ir išrinktų nepalyginti kuklesniuose rinkimuose, juto didžiulę atsakomybės našta ir kartu nedideliame būrelyje tiesiogiai diskutuodami ieškojo pamatinių politinių sprendimų. Vienas iš 112 parlamentarų K. S. Šaulys jau galėjo pasidalinti atsakomybę su kitais kolegomis ir pasirinkti mėgiamą veiklos sritį.

Galbūt 1922 m. viduryje, jau matant vis aiškesnius Steigiamojo Seimo darbo veiklos rezultatus, valstybininkui buvo nesunku pasitraukti iš institucijos, Lietuvoje stiprinusios demokratizmo dvasią. Dar prieš 15 metų K. S. Šaulys labai pabrėžė būtent šį jam svarbiausios ideologijos, krikščioniškosios demokratijos aspektą: „Demokratų veiksmas apkabina visų rūšių darbus, dirbamus ant įvairių laipsnių visuomeniškosios lipinės dėl patiesimo tikrųjų pamatų teisybei, tiesai, lygybei. /.../ Reikia, kad krikščioniškoji idėja, persėdus visus sluoksnius, kvėpuotų visuose visuomenės ir politikos dariniuose.“⁶ Steigiamojo Seimo darbo laikotarpiu ir vėliau, iki 1926 m. vidurio, turbūt ne vienam K. S. Šauliui galėjo atrodyti, kad krikščionių demokratų politinis autoritetas padės ugdyti jo apibūdintą visuomenės demokratizmą.

¹ *Steigiamojo Seimo I sesijos 84 posėdis. 1921 04 26 // Steigiamojo Seimo darbai, 17 sąsiuvinis, Kaunas, 1921, p. 58.*

² *M. Krupavičiaus laiškas Z. Ivinskiui. 1951 12 01. Cit. pagal: Ivinskis Z. Prelatas Kazimieras Šaulys, p. 61–67.*

³ *Laukaitytė R. Šaulys Kazimieras Steponas, p. 372.*

⁴ *Ten pat.*

⁵ *Vytauto Didžiojo universitete kunigas dirbo iki pat jo uždarymo 1943 m. kovo 17 d., su trumpa pertrauka po pirmosios sovietinės okupacijos. Faktiškai užsiėmimai ir paskaitos vyko iki 1944 m. pavasario semestro pabaigos.*

⁶ *Šaulys K. S. Demokratija ir krikščionys demokratai, nr. 3, p. 249–250.*

Valstybininkas, arba trumpas pabaigos žodis

Atitolęs nuo politinės veiklos, kanauninkas akivaizdžiai neturėjo laiko nuobodžiauti: 1922–1934 m. jis priklausė Lietuvos krikščionių demokratų partijos Centro komitetui, buvo Raudonojo Kryžiaus draugijos vyriausiosios valdybos narys, dirbo Valstybinėje archeologijos komisijoje. 1926 m. popiežiui įsteigus atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją, K. S. Šaulys tapo Kauno arkivyskupijos generaliniu vikaru – dešiniąja arkivyskupo J. Skvirecko ranka, šias pareigas ėjo iki pat 1944 metų. Neretai tarpininkaudavo tarp Bažnyčios ir vyriausybės. 1927 m. dvasininkas tapo Popiežiaus rūmų, 1932 m. – Kauno arkivyskupijos kapitulos prelatu. Ir toliau, bendraudamas su kurijos žmonėmis ir pasauliečiais, jis liko kuklus ir taktiškas: „Ieškodamas vieno žodžio, vienos sąvokos, kuri trumpai nusakytų [K. S. Šaulio] asmenį, nerandu geresnio žodžio kaip anglišką *gentleman*, kas reiškia: švelnų, moderuotą, draugišką, mandagų, gerai išauklėtą, garbingą, gerą, aukštesnį, humanišką asmenį.“ „Paprastumas ir kuklumas labiausiai nusako jo būdą. /.../ O išlikti visada natūraliai paprastu ir kukliu, ypač tokiuose aukštuose postuose, yra ryški aristokratiškos dvasios žymė.“¹

Tiriant politinę K. S. Šaulio biografiją, paradoksaliai išryškėjo du skirtingi jos dėmenys: valstybininko ir teisininko. Šis dvasininkas dirbo abiejose Lietuvos valstybės politinius ir teisinius pamatus padėjusiose atstovaujamosiose institucijose, ypač noriai prisidėjo prie jos įstatymų kūrimo. Jo nerastume tarp didžiųjų to meto lietuvių politinių oratorių, mąstytojų, publicistų. Atrodo, šis valstybininkas nepasiūlė ir esminių politinių sprendimų, tačiau nuolat rūpinosi administracinio darbo ir politinio dialogo sklandumu, teisine politinės valios raiška, taip įtvirtindamas savąsias ir bendraminčių politines idėjas. Politika akivaizdžiai persmelkė K. S. Šaulio 1917–1922 m. valstybinį veikimą, ir šis dvasininkas ją pripildydavo bendradarbiavimo, demokratizmo, santūrumo dvasios.

Iki tol turiningą ir įdomią K. S. Šaulio – pedagogo, bažnytinio administratoriaus, kultūros žmogaus – kasdienybę Kaune sujaukė 1940 m. pirmoji, o suardė 1944 m. vis labiau neišvengiama antroji sovietų okupacija. Raudonajai armijai artinantis prie Kauno, palikęs savo butą su ilgus metus kaupta biblioteka, jis birželio 9 d. išvyko į Švėkšnos miestelį prie gimtojo kaimo, iš ten liepos 30 d. – į Vokietiją. Dvasininkas įsikūrė Šveicarijoje, Lugano miestelyje. Ketverius metus jis dar pasidžiaugė bendravimu su 1948 m. amžinybėn iškeliavusiu bičiuliu ir Lietuvos Tarybos kolega Jurgiu Šauliu. Gerokai vyresnio K. S. Šaulio žemiškoji kelionė buvo daug ilgesnė – tai paties solidžiausio – 92 metų – amžiaus sulaukęs Nepriklausomybės Akto signataras.

Prelato asmenybėje būta kažko giliai universalaus ir kartu šiuolaikiško, visų pirma – demokratizmas, akivaizdus ir ankščiau cituotuose šio iškilaus žmogaus pasisakymuose. Paskutinė šio straipsnio citata – lyg ne iš 1907 m. K. S. Šaulio teksto, o šiandienos: „Naujoji gadynė padarė demokratiją. Demokratija yra faktas: ji yra ir bus. Ji turėjo teisę užgimti, ji turi teisę gyvuoti ir plėsties. Neatsilikime nuo jos darbų. O jei kartais jos kelias rodos dar netikras, pasirūpinkime būti jos vadovais, parodyti jai kelią, kad demokratijos vadovais netaptų vien tik patys ardymo šalininkai, kurie ją prie prapulties kelio atvestų.“²

¹ Zakarauskas V. Prel. K. Šauliui 80 metų // *Tėvynės sargas*, 1952, nr. 2, p. 296. Cituojamas kun. Mečislovo Sandanavičiaus liudijimas; Ivinskis Z. Prelatas Kazimieras Šaulys.

² Šaulys K. S. *Demokratija ir krikščionys demokratai*, nr. 1, p. 39.

FAKTAI IR ĮŽVALGOS**VYTAUTAS SINKEVIČIUS**

DVIGUBA PILIETYBĖ, ARBA MŪŠIS DĖL KONSTITUCIJOS VIRŠENYBĖS

Dar vienas bandymas apeiti Konstituciją

Seimo nariai 2017 m. balandžio 12 d. įregistravo Pilietybės įstatymo pakeitimo projektą (Nr. XIII P-551), kuriame siūloma nustatyti, kad Lietuvos Respublikos pilietis gali būti kartu ir kitos valstybės pilietis, jeigu jis išvyko iš Lietuvos po 1990 m. kovo 11 d. ir įgijo Europos Sąjungos ar Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos (NATO) valstybės narės pilietybę. Projektą pasirašė net 114 Seimo narių, tarp jų Seimo Pirmininkas, Ministras Pirmininkas, didžiausių Seimo frakcijų vadovai. Projekto aiškinamajame rašte nurodoma, kad nuo to laiko, kai Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose ir 2013 m. kovo 13 d. sprendime pateikė Konstitucijos 12 straipsnio nuostatų sampratą, jog pagal Konstituciją dvigubos pilietybės atvejai gali būti labai reti (išimtiniai), dviguba pilietybė negali būti paplitęs reiškinys, aplinkybės labai pasikeitė. Projekto autoriai nurodo, kad per tą laiką gyventi į kitas valstybes iš Lietuvos išvyko labai daug piliečių, nemažai jų įgijo kitos valstybės pilietybę. Be to, Jungtinė Karalystė nutarė pasitraukti iš Europos Sąjungos, todėl nemažai ten gyvenančių Lietuvos piliečių, norėdami likti joje gyventi, sieks įgyti Jungtinės Karalystės pilietybę ir neteks Lietuvos pilietybės. Projekto iniciatoriai rašo ir apie tai, kad, jų nuomone, esantis teisinis reguliavimas, pagal kurį dvigubą pilietybę gali turėti asmenys, iš Lietuvos išvykę iki 1990 m. kovo 11 d., o išvykę po nurodytos datos – negali turėti ir kitos valstybės pilietybės, diskriminuoja pastaruosius. Projekto autorių nuomone, nurodytos aplinkybės leidžia manyti, kad Konstitucijos 12 straipsnis gali būti aiškinamas kitaip, negu jį iki šiol aiškino Konstitucinis Teismas, t. y. Pilietybės įstatymu esą galima nustatyti, kad Lietuvos Respublikos piliečiai, iš Lietuvos išvykę po 1990 m. kovo 11 d. ir įgiję Europos Sąjungos ar NATO valstybės narės pilietybę, nepraranda Lietuvos pilietybės.

Diskusija, ar Lietuvos piliečiai gali būti kartu ir kitos valstybės piliečiai, nėra nauja. Pirmą kartą ji kilo rengiant 1990 m. kovo 11 d. Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą (Laikinąją Konstituciją), vėliau – rengiant 1992 m. Konstituciją. Tačiau šiuo metu vykstanti diskusija ypatinga tuo, kad nėra diskutuojama, kaip reikėtų pakeisti Konstitucijos 12 straipsnį, kad Lietuvos pilietis galėtų būti kartu ir kitos valstybės pilietis, nors tai, kaip konstatavo

Konstitucinis Teismas, yra vienintelis būdas išplėsti dvigubos pilietybės atvejus. Pilietybės įstatymo pakeitimo projekto autoriai tvirtina, kad dvigubos pilietybės atvejus galima išplėsti ir be Konstitucijos pataisų, kad pakanka atitinkamai pakeisti Pilietybės įstatymą. Pilietybės įstatymo pakeitimo projektas ir dėl jo kilusi diskusija rodo, kad jo iniciatoriai, o jų, kaip minėta, labai daug – net 114 Seimo narių, – *akivaizdžiai ignoruoja Konstitucinį Teismą, nes visiškai nepaiso jo pateiktos Konstitucijos 12 straipsnio sampratos*. Kartu *kvestionuojami tik Konstituciniam Teismui pagal Konstituciją priklausantys įgaliojimai oficialiai aiškinti Konstituciją*, taip pat iš šių įgaliojimų kylanti konstitucinė doktrina, kad Konstitucinio Teismo pateikta Konstitucijos nuostatų samprata suvaržo visus teisėkūros subjektus – Seimą, Respublikos Prezidentą, Vyriausybę – tuo aspektu, kad, leisdami teisės aktus, jie negali Konstitucijos nuostatų aiškinti kitaip, negu jas išaiškino Konstitucinis Teismas. *Visiškai nekreipiama dėmesio ir į tai, kad pagal Konstituciją Konstitucinio Teismo sprendimai yra galutiniai ir neskundžiami, kad Seimui draudžiama įveikti Konstitucinio Teismo nutarimus*, t. y. draudžiama vėliau priimtais įstatymais nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kurį Konstitucinis Teismas buvo pripažinęs prieštaraujančiu Konstitucijai. Iki šiol nė vienas Seimas nedrįso parodyti tokios akivaizdžios nepagarbos Konstitucijai ir Konstituciniam Teismui; tokio teisinio ir politinio cinizmo atvejų Lietuvos konstitucionalizmo istorijoje dar nebuvo. Jeigu siūlomos Pilietybės įstatymo pataisos, labai išplečiančios galimybes turėti dvigubą pilietybę, būtų priimtos, Konstitucijai ir Konstituciniam Teismui iškiltų egzistencinė grėsmė, nes būtų suformuotas precedentas, kad Konstitucinio Teismo nutarimų galima nepaisyti. Tai reikštų, kad galima nepaisyti ir pačios Konstitucijos. Seimo narių ketinimams nepaisyti Konstitucijos ir tokios jos nuostatų sampratos, kokią pateikė Konstitucinis Teismas, būtina užkirsti kelią, priešingu atveju turėsime ne realią, o fiktyvią Konstituciją, kuri negalės atlikti jai tenkančios svarbiausios funkcijos – valdžios galių ribojimo.

Kodėl Konstitucijos 12 straipsnyje įtvirtintas dvigubos pilietybės draudimas?

Konstitucijos 12 straipsnio antrojoje dalyje nustatyta, kad „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“. Minėta, kad nurodytą konstitucinę nuostatą Konstitucinis Teismas aiškina kaip reiškančią, kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti labai reti (išimtiniai), kad dviguba pilietybė negali būti paplitęs reiškinys, ji turi būti ribojama. Kodėl Konstitucinis Teismas būtent taip aiškina Konstitucijos 12 straipsnio nuostatą? Gal Konstitucinis Teismas, kaip teigia jo kritikai, netinkamai išaiškino žodžius „atskiri atvejai“, nes, pasak jų, kiekvienas atvejis yra atskiras, vadinasi, pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti labai daug „atskirų atvejų“, kai Lietuvos pilietis gali būti kartu ir kitos valstybės pilietis, taigi Konstitucija esą dvigubos pilietybės nedraudžia, o Konstitucinis Teismas suklydo ir nenori pripažinti savo klaidos?! Šiuos argumentus aptarsime vėliau, o dabar prisiminkime, kokios aplinkybės lėmė, kad Konstitucijos 12 straipsnyje yra įtvirtintas dvigubos pilietybės ribojimas.

Viena iš jų: dvigubos pilietybės reguliavimas 1918–1940 m. galiojusiose Lietuvos Respublikos Konstitucijose, kitaip tariant, prieškario Lietuvos valstybės istorinė konstitucinė patirtis. Ji turėjo nemažos įtakos apsisprendžiant, ar dviguba pilietybė turi būti ribojama.

Valstybės Tarybos 1918 m. lapkričio 2 d. priimtuose Lietuvos valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose (Laikinojoje Konstitucijoje) ir Valstybės Tarybos 1919 m. balandžio 4 d. priimtuose Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniuose dėsniuose (Laikinojoje Konstitucijoje), taip pat Steigiamojo Seimo 1920 m. birželio 10 d. priimtoje Laikinojoje Lietuvos Valstybės Konstitucijoje nebuvo pilietybės santykius reguliuojančių nuostatų, taigi nebuvo ir nuostatų, leidžiančių ar draudžiančių dvigubą

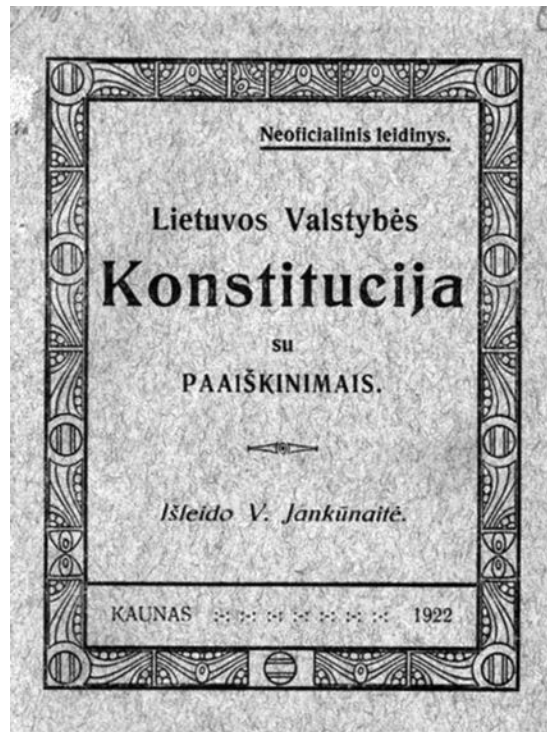
pilietybę. Visose nurodytose Laikinosiose Konstitucijose buvo įtvirtintos tik kai kurios pamatinės piliečių teisės.

Pilietybės teisiniai santykiai buvo reguliuojami 1919 m. vasario 9 d. priimtu Laikiniu įstatymu apie Lietuvos pilietybę¹. Šiame įstatyme nebuvo nuostatų, kad asmuo, įgijęs kitos valstybės pilietybę, netenka Lietuvos pilietybės. Dvigubos pilietybės neleistinumo principas pirmą kartą buvo įtvirtintas 1922 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje², kurioje buvo nustatyta, jog „niekas negali būti kartu Lietuvos ir kurios kitos valstybės pilietis“ (§ 9). Taigi buvo įtvirtintas absoliutus dvigubos pilietybės draudimo principas. Šios Konstitucijos paaiškinimuose nurodytas konstitucinis draudimas buvo grindžiamas tuo, kad „yra daug svetimšalių, kurie, neatsižadėdami vieni Lenkijos, kiti Rusijos, norėtų Lietuvoje naudotis Lietuvos piliečių teisėmis, bet nenori eiti tų pareigų, kurios tenka Lietuvos piliečiams“³. 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje⁴ taip pat buvo įtvirtinta nuostata, kad „niekas negali būti kartu Lietuvos ir kitos kurios valstybės pilietis“ (10 str. 1 d.), tačiau kartu buvo nustatyta ir išimtis – „Lietuvos pilietis tačiau nepraranda savo pilietybės teisių patapęs kurio Amerikos krašto piliečiu, jei atlieka tam tikras įstatymo nurodytas pareigas“ (10 str. 2 d.). Tokią išimtį lėmė Lietuvos valstybės siekis neprarasti ryšio su Lietuvos piliečiais, gyvenančiais užsienio valstybėse, į kurias jie tuo metu emigravo masiškai; būtent dėl to, kad Lietuvos piliečiai tuo metu daugiausia emigravo į Amerikos žemyno valstybes (Argentina, Braziliją, Jungtines Amerikos Valstijas, Kanadą, Urugvajų), dvigubos pilietybės draudimo išimtis buvo nustatyta tiems Lietuvos piliečiams, kurie įgijo „kurio nors Amerikos krašto“ pilietybę. Taigi 1928 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas dvigubos pilietybės draudimas, tačiau jis nebuvo absoliutus.

1938 m. Konstitucijoje⁵ taip pat buvo nustatyta, kad „pilietis, įgijęs svetimą pilietybę, netenka Lietuvos pilietybės“ (13 str. 1 d.), tačiau kartu buvo numatyta, kad „įstatymo nustatytais atvejais pilietis, turėdamas svetimą pilietybę, gali ir nenustoti Lietuvos pilietybės“ (13 str. 2 d.). Taigi ir 1938 m. Konstitucijoje buvo įtvirtintas dvigubos pilietybės draudimas, tačiau jis taip pat nebuvo absoliutus. 1939 m. rugpjūčio 8 d. Lietuvos pilietybės įstatymas⁶ taip pat draudė Lietuvos piliečiui kartu būti ir kitos valstybės piliečiu, tačiau numatė išimtį – „Lietuvos pilietis, priėmęs svetimos valstybės pilietybę, Vidaus reikalų ministro leidimu gali pasilikti Lietuvos pilietybę“ (21 str.).

Iš dvigubos pilietybės teisinio reguliavimo 1919–1939 m. matyti, kad Lietuvos valstybė nuosekliai laikėsi nuostatos, jog dviguba pilietybė turi būti ribojama, kad ji negali būti plačiai paplitęs reiškinys. Konstitucijoje numatytos išimtys, kai Lietuvos pilietis kartu galėjo būti ir kitos valstybės pilietis, tik patvirtina bendrą dvigubos pilietybės draudimo taisyklę. Nurodyto laikotarpio dvigubos pilietybės draudimą galima vadinti konstitucine tradicija.

Atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę, 1990 m. kovo 11 d. priimtame Laikiniame Pagrindiniame Įstatyme (Laikinojoje Konstitucijoje)⁷ buvo įtvirtinta nuostata, kad „Lietuvos pilietybės turinį, įgijimo bei netekimo sąlygas ir tvarką nustato Lietuvos

1922 m. Lietuvos Konstitucija.

¹ Laikinis įstatymas apie Lietuvos pilietybę // Laikinosios Vyriausybės žinios, 1919, Nr. 2/3.

² Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1922, Nr. 100/799.

³ Lietuvos Valstybės Konstitucija. Paaiškinimai // Lietuvos valstybės konstitucijos. Vilnius, Mokslas, 1989, p. 38.

⁴ Lietuvos Valstybės Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1928, Nr. 275/1778.

⁵ Lietuvos Konstitucija // Vyriausybės žinios, 1938, Nr. 608/427.

⁶ Lietuvos pilietybės įstatymas // Vyriausybės žinios, 1939, Nr. 656/4811.

⁷ Laikinis Pagrindinis Įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys. 1. Vilnius, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, 1991, p. 33–56.

pilietybės įstatymas“ (13 str. 1 d.), taip pat buvo nustatyta, kad „Lietuvos pilietis paprastai negali būti kartu ir kitos valstybės piliečiu“ (13 str. 2 d.). Taigi ir 1990 m. Laikinojoje Konstitucijoje buvo įtvirtintas dvigubos pilietybės draudimo principas, tačiau jis taip pat nebuvo absoliutus, nes formuluotė „paprastai negali būti“ reiškė ir tai, kad įstatymais gali būti nustatyti atvejai, kai Lietuvos pilietis tuo pat metu gali būti ir kitos valstybės pilietis. Kartu žodis „paprastai“ reiškė, kad įstatymo numatytų atvejų, kai Lietuvos pilietis kartu yra ir kitos valstybės pilietis, negali būti daug, nes leidus dideliame Lietuvos piliečių skaičiui tuo pat metu būti ir kitos valstybės piliečiais, būtų paneigta žodžio „paprastai“ prasmė, taigi būtų paneigtas Konstitucijoje įtvirtintas bendras principas, kad Lietuvos pilietis tuo pat metu paprastai negali būti ir kitos valstybės pilietis. Analogiška nuostata buvo įtvirtinta ir 1991 m. gruodžio 5 d. priimtame Lietuvos Respublikos pilietybės įstatyme¹, kuriame buvo nustatyta, kad „Lietuvos Respublikos pilietis vienu metu negali būti kitos valstybės piliečiu, išskyrus šiame įstatyme numatytus atvejus“ (1 str. 2 d.). Dvigubos pilietybės ribojimas įvairiais aspektais buvo įtvirtintas ir kituose šio įstatymo straipsniuose.

Rengiant 1992 m. Konstituciją taip pat buvo vadovaujamasi nuostata, kad Konstitucijoje būtina įtvirtinti viengubos pilietybės principą, o dviguba pilietybė bus galima tik atskirais retais įstatyme numatytais atvejais. Tai atsispindi Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. lapkričio 7 d. nutarimu sudarytos darbo grupės parengtuose Konstitucijos koncepcijos metmenyse², kuriuose buvo numatyta, kad rengiant Konstitucijos projektą bus vadovaujamasi nuostata, jog „tik išimtiniais atvejais, nustatytais Konstitucijoje, Lietuvos Respublika pripažįsta dvigubą pilietybę“, kad „Lietuvos Respublikos pilietis gali netekti Lietuvos pilietybės /.../ įgijęs svietimos valstybės pilietybę“. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1991 m. gegužės 1 d. nutarimu priėmė minėtus Konstitucijos koncepcijos metmenis ir nutarė pranešti Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai apie darbo grupės atliktą darbą bei paskelbti metmenis laikraščiuose visuomenei svarstyti³. Aplinkybės, kad Konstitucijos koncepcijos metmenyse, kuriais remiantis buvo rengiamas Konstitucijos projektas, buvo numatyta, kad „tik išimtiniais atvejais, nustatytais Konstitucijoje, Lietuvos Respublika pripažįsta dvigubą pilietybę“, negalima ignoruoti aiškinant ir šiuo metu Konstitucijoje nustatytą dvigubos pilietybės teisinį reguliavimą, nes ji rodo Konstitucijos rengėjų ketinimus⁴. Rengiant Konstitucijos projektą buvo pastebėta, kad netikslinga Konstitucijoje numatyti atvejus, kada dviguba pilietybė leidžiama, nes ateityje gali atsirasti poreikis Lietuvos piliečiams leisti turėti dvigubą pilietybę ir kitais – Konstitucijoje nenumatytais – atvejais, bet jų negalima bus nustatyti įstatymais, nes to neleis daryti Konstitucija. Todėl buvo apsispręsta Konstitucijoje įtvirtinti tik bendrą principą, kad dviguba pilietybė negali būti paplitęs reiškinys. Tai buvo padaryta Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį suformulavus taip: „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“.

Nepamirškime ir to, kad tuo metu, kai buvo rengiamas Konstitucijos projektas, Lietuvoje dar buvo dislokuota okupacinė Rusijos kariuomenė, čia gyveno daug Rusijos karininkų ir jų šeimų narių, dar buvo gajos įvairios „autonomijų“ idėjos, nebuvo galutinai išblaškyta vadinamoji „Jedinstvos“ organizacija. Tuo metu Lietuvos valstybingumas nebuvo toks stiprus, koks jis yra dabar. Konstitucijoje nenustačius griežto dvigubos pilietybės ribojimo, būtų sudarytos prielaidos didelei Lietuvos piliečių daliai turėti ir kitos valstybės pilietybę (tuo metu – ir Rusijos pilietybę), o tai galėtų sukelti neigiamų pasekmių. Antai, buvo baiminamasi, kad būdami ne tik Lietuvos Respublikos, bet ir kitos valstybės piliečiai, ir turėdami teisę rinkti Seimą, Respublikos Prezidentą, savivaldybių tarybas, jie balsuos ne už tas politines jėgas, kurios buvo pasirengusios stiprinti Lietuvos nepriklausomybę ir valstybingumą, o balsuos taip, kaip naudinga kitoms, Lietuvai priešiškomis valstybėms,

¹ Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymas // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios, 1991, Nr. 36-977.

² Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenys // Lietuvos aidas, 1991 m. gegužės 10 d.

³ Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos koncepcijos metmenų“ // Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo dokumentų rinkinys. 3. Vilnius, Valstybinis leidybos centras, 1991, p. 506.

⁴ Plačiau apie įstatymų leidėjo ketinimų reikšmę aiškinant įstatymų turinį žr.: Mikelienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius, Justitia, 1999.

kurių piliečiai jie yra, nes su tomis, Lietuvai pavojų keliančiomis valstybėmis, jie būtų susiję politinio ir kitokio lojalumo ryšiais. Lietuvos nepriklausomybė taip nebuvo galima rizikuoti.

Apsisprendžiant dėl dvigubos pilietybės ribojimo, svarbi aplinkybė buvo ir tai, kad tuo metu buvo pradėta atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą, t. y. grąžinti teisėtiems savininkams jiems priklausiusią nuosavybę, kuri sovietinės okupacijos metais buvo neteisėtai nacionalizuota ar kitaip nusavinta. Rengiant nuosavybės teisių atkūrimo įstatymą, buvo vadovaujamasi nuostata, kad nuosavybė bus grąžinama asmenims, kurie yra tik Lietuvos Respublikos piliečiai; jeigu Lietuvos pilietis įgis kitos valstybės pilietybę, jis neteks Lietuvos pilietybės, vadinasi, jam nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą nebus atkurtos.

Konstitucijos projektas buvo baigtas rengti 1992 m. spalio 12 d., kitą dieną jam pritarė Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, jis buvo paskelbtas visuomenei, o 1992 m. spalio 25 d. buvo priimtas Tautos referendumu. Konstitucijos 12 straipsnis, kuriame reguliuojami pilietybės santykiai, buvo išdėstytas taip: „Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais (1 d.); „Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ (2 d.); „Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas“ (3 d.). Tokios redakcijos šis straipsnis yra ir šiuo metu. Jis išdėstytas Konstitucijos pirmajame skirsnyje, kuris gali būti keičiamas tik referendumu (Konstitucijos 148 str. 2 d.).

Grįžkime prie Konstitucijos 12 straipsnio antroje dalyje vartojamų žodžių „atskiri atvejai“, kurie, kaip nurodoma Konstitucinio Teismo nutarimuose, reiškia, kad tokie atvejai turi būti labai reti (išimtiniai). Minėta, kad ne visi sutinka su tokia žodžių „atskiri atvejai“ samprata – Konstitucinis Teismas kartais kaltinamas, esą jis netinkamai išaiškino žodžius „atskiri atvejai“, nes kiekvienas atvejis yra atskiras. Vadinasi, pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti labai daug „atskirų atvejų“, kai Lietuvos pilietis gali būti kartu ir kitos valstybės pilietis, o tai reiškia, kad Konstitucija dvigubos pilietybės nedraudžia – leisti ar drausti dvigubą pilietybę yra įstatymų leidėjo prerogatyva.

Atskleidžiant Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies nuostatos „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ sampratą, negalima apsiriboti vien lingvistiniu (gramatiniu) teisės aiškinimo metodu ir remiantis tik kurio nors vieno šios nuostatos žodžio – nagrinėjamo atveju žodžio „atskiras“ – lingvistine prasme aiškinti visos nuostatos turinį. Būtų beprasmiška ginčytis, kad žodis „atskiras“ lietuvių kalboje reiškia „tam tikras, vien tam skirtas“¹. Tačiau nurodyta žodžio „atskiras“ lingvistinė prasmė nereiškia, kad Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies nuostatoje „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ esą yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį įstatymų leidėjas gali įstatymais nustatyti labai daug „atskirų“ atvejų, kai absoliuti dauguma Lietuvos piliečių, nesvarbu, kur jie gyvena – Lietuvoje ar kitoje valstybėje, – tuo pat metu gali būti ir kitos valstybės piliečiai. Jeigu Konstitucijos kūrėjai tikrai norėtų Konstitucijoje įtvirtinti nuostatą, kad įstatymo nustatyti dvigubos pilietybės atvejai nebūtų labai reti – išimtiniai, kad dviguba pilietybė gali būti plačiai paplitęs reiškinys, į Konstitucijos 12 straipsnį apskritai nebūtų įrašyta „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“. Tam visiškai pakaktų Konstitucijos 12 straipsnio 3 dalies, kurioje nustatyta, kad pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas – turėdamas įgaliojimus nustatyti Lietuvos pilietybės netekimo pagrindus, Seimas kartu galėtų spręsti, ar įstatyme numatyti ir tai, kad Lietuvos Respublikos pilietybės netenkama įgijus kitos valstybės pilietybę. Netgi sutikus su teiginiais, kad pagal Konstitucijos 12 straipsnį įstatymų leidėjas esą turi įgaliojimus nustatyti daug atskirų atvejų, kai dviguba pilietybė bus ne retas, bet plačiai paplitęs reiškinys, kad Konstitucijos

¹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993, p. 58.

12 straipsnyje nuostata „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ esą įrašyta ne dėl to, kad norėta drausti nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kai dviguba pilietybė būtų plačiai paplitęs reiškinys, o tik dėl to, kad norėta atskirai aptarti galimybę turėti dvigubą pilietybę, negalima nepasakyti, kad tokie samprotavimai vis tiek būtų nepagrįsti. Jeigu Konstitucijos kūrėjai tikrai norėtų Konstitucijoje įtvirtinti nuostatą, kad įstatymo nustatyti dvigubos pilietybės atvejai nebūtų labai reti (išimtiniai), kad dviguba pilietybė gali būti plačiai paplitęs reiškinys, Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje nebūtų įrašyti žodžiai „atskiris atvejais“, taip pat nebūtų akcento „niekas negali būti ir kitos valstybės pilietis, išskyrus /.../“. Būtų pasirinkta kitokia tekstinė išraiška, kurioje žodžio „atskiris“ nebūtų. Pavyzdžiui, tokia: „išskyrus įstatymo numatytus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis“ arba tokia: „įstatymo numatytais atvejais Lietuvos Respublikos pilietis tuo pat metu gali būti ir kitos valstybės pilietis“. Paminėtina, kad būtent tokia teisinės išraiškos forma vartojama įvairiuose Konstitucijos straipsniuose, kai įtvirtinama nuostata, kad atitinkami santykiai ar teisinės pasekmės atsiranda „įstatymo nustatytais atvejais“. Pavyzdžiui, Konstitucijos 9 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad „įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas“, Konstitucijos 123 straipsnio 4 dalyje įtvirtinta, kad „įstatymo nustatytais atvejais ir tvarka savivaldybės teritorijoje Seimas gali laikinai įvesti tiesioginį valdymą“. Pažymėtina, kad formuluotė „įstatymo nustatytais *atskiris atvejais*“ vartojama tik Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje – kituose Konstitucijos straipsniuose, kuriuose yra nuostata, kad atitinkamus atvejus nustato įstatymas, žodis „atskiras“ nėra vartojamas. Konstitucijos 12 straipsnyje, kaip ir kituose Konstitucijos straipsniuose, nėra beprasmių žodžių, kiekvienas iš jų turi savo paskirtį ir reikšmę. Formuluotė „*niekas, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus*“ galbūt nėra visiškai tobula, gal ji galėjo būti suformuluota tiksliau ir aiškiau, tuomet būtų mažiau galimybių ją skirtingai aiškinti. Tačiau kai ši formuluotė aiškinama matant ne tik kurį nors vieną žodį – nagrinėjamu atveju žodį „atskirus“, – bet visą formuluotės tekstą, kai joje vartojamos sąvokos aiškinamos matant ir kitas Konstitucijoje vartojamas analogiškas sąvokas, kai išigilinama į tai, kokių ketinimų turėjo Konstitucijos rengėjai į jos 12 straipsnio 2 dalį įrašydami formuluotę „*niekas, išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus*“, darosi akivaizdu, kad joje vartojami žodžiai nėra atsitiktiniai, kad nurodytos formuluotės paskirtis – atspindėti, kad įstatymo nustatytų atvejų, kai Lietuvos Respublikos pilietis tuo pat metu gali būti ir kitos valstybės pilietis, negali būti daug, kad dviguba pilietybė negali būti paplitęs reiškinys. Taigi Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalyje vartojamo žodžio „atskiras“ vien lingvistinė prasmė nėra joks pagrindas teigti, kad šioje dalyje neva yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kai Seimas turi įgaliojimus įstatymu nustatyti tiek daug „atskirų“ atvejų, kai visi ar beveik visi Lietuvos piliečiai, nesvarbu, kur jie gyvena – Lietuvoje ar kitoje valstybėje, – tuo pat metu gali būti ir kitos valstybės piliečiai.

Kad ir kaip būtų, klausimas, ar Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis leidžia įstatymų leidėjui įstatymais labai išplėsti dvigubos pilietybės atvejus, teisiniu požiūriu jau yra išspręstas – Konstitucinis Teismas daug kartų yra konstatavęs, kad Konstitucijos 12 straipsnio nuostata, jog asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais, reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri, išimtiniai), kad dviguba pilietybė negali būti plačiai paplitęs reiškinys.

Paminėtina ir tai, kad nuo Konstitucijos priėmimo 1992 metais iki šių dienų paskelbtuose pilietybės tyrinėjimams skirtuose teisės mokslo darbuose nė vienas autorius nėra teigęs, esą Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį įstatymų leidėjas gali nustatyti daug „atskirų“ atvejų, kai dviguba pilietybė yra galima, kad pagal Konstituciją dviguba pilietybė gali būti ne retas, bet plačiai paplitęs reiškinys. Priešingai,

visi mokslininkai, kurie yra nagrinėję Konstitucijoje įtvirtintą dvigubos pilietybės teisinį reguliavimą, iki šiol pabrėždavo, kad Konstitucija draudžia dvigubą pilietybę, kad dviguba pilietybė galima tik atskirais – išimtiniais – atvejais. Antai, analizuodamas Konstitucijoje įtvirtintą pilietybės reguliavimą, prof. dr. Egidijus Šileikis savo knygoje „Alternatyvi konstitucinė teisė“ rašo: „Dviguba pilietybė – tai ne konstitucinė vertybė, bet tam tikra išimtis. Tai rodo Konstitucijos žodžiai „išskyrus /.../ atskirus atvejus, niekas negali būti /.../ (12 str. 2 d.). Vadinasi, įstatymų leidėjas neturi galių iškreipti dvigubą pilietybę, kaip *konstitucinę išimtį*, t. y. įtvirtinti nuostatas, pagal kurias akivaizdžiai didelė asmenų grupė galėtų būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai.“¹ Beje, Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d., 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimuose ir 2013 m. kovo 13 d. sprendime dvigubos pilietybės konstitucinį reguliavimą yra išaiškinęs būtent taip, kaip jį aiškina E. Šileikis. Apie tai, kad Konstitucija draudžia dvigubą pilietybę, rašo ir doc. dr. Augustinas Normantas 2001 metais išleistame vadovėlyje „Lietuvos konstitucinė teisė“, kuris skirtas aukštosioms mokykloms. Vadovėlyje teigiama, kad „remiantis prieškarinio Lietuvos pilietybės santykių reguliavimo tradicija, dvigubos pilietybės nepripažinimo principas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, ir Pilietybės įstatyme“². Prof. dr. Dainius Žalimas rašo, kad Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies nuostatoje „įtvirtintas bendras draudimas turėti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės pilietybę“, kad pagal Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį „galima tik daugybinės pilietybės draudimo išimtis, o ne teisinis reguliavimas, sudarantis prielaidas daugybinei pilietybei paplisti, t. y. leidžiami tik išimtiniai atvejai, kada asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis, kurie savo pobūdžiu nepaneigtų daugybinės pilietybės draudimo“³. Paminėtina ir tai, kad Seimo 1996 m. gruodžio 19 d. priimtame Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme⁴, kuriame buvo nurodyti Lietuvai gresiantys rizikos veiksniai ir pavojai, vienu iš tokių veiksnių ir pavojų buvo laikomos „*kitų valstybių pastangos primesti Lietuvai dvigubos pilietybės principus*“ (II dalis, 9 skyrius, 1 skirsnis). Įstatyme ši nuostata buvo įtvirtinta iki pat 2004 metų, taigi ji galiojo tuo metu, kai Konstitucinis Teismas 2003 m. gruodžio 30 d. priėmė nutarimą, kuriame konstatavo, jog pagal Konstitucijos 12 straipsnį dviguba pilietybė negali būti paplitęs reiškinys.

Dvigubos pilietybės reguliavimo *Pilietybės įstatymu* raida rodo, kad priėmus Konstituciją, Seimas laipsniškai plėtė asmenų, tuo pat metu galinčių būti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės piliečiais, sąrašą. Tai buvo padaryta Seimo 1993 m. gruodžio 7 d., 1995 m. spalio 3 d., 1997 m. liepos 2 d. priimtais Pilietybės įstatymo pakeitimais ir papildymais. Galimybės turėti dvigubą pilietybę buvo labai išplėstos Seimo 2002 m. rugsėjo 17 d. priimtais Pilietybės įstatymo pakeitimais ir papildymais. 2006 m., kai kilo ginčas dėl Pilietybės įstatymo nuostatų atitikties Konstitucijai, šiuo įstatymu buvo nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad absoliuti dauguma Lietuvos piliečių, nesvarbu, kur jie gyvena – Lietuvoje ar kurioje nors kitoje valstybėje, – tuo pat metu galėjo būti ir kitos valstybės piliečiai. Pilietybės įstatyme buvo įtvirtinta ir tokia nuostata, pagal kurią lietuvių kilmės asmenų teisė turėti dvigubą pilietybę buvo visiškai neribojama, o kitų tautybių Lietuvos Respublikos piliečiai įstatyme buvo suskirstyti į dvi grupes: tie ne lietuvių kilmės Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie repatrijo (t. y. išvyko gyventi į etninę tėvynę ar apsigyveno etninėje tėvynėje), negalėjo tuo pat metu būti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės piliečiai, o tie ne lietuvių kilmės Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie išvyko gyventi ar apsigyveno ne savo etninėje tėvynėje, o kurioje kitoje valstybėje, galėjo tuo pat metu būti ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės piliečiai. Taigi Pilietybės įstatyme buvo nustatytas toks teisinis reguliavimas, kai, viena vertus, buvo visiškai nepaisoma konstitucinės nuostatos, kad dviguba pilietybė galima tik atskirais retais atvejais, kad dviguba pilietybė negali būti plačiai paplitęs reiškinys. Kita vertus, įstatyme buvo nustatytas toks teisinis

¹ Šileikis E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius, Teisinės informacijos centras, 2003, p. 120.

² Lietuvos konstitucinė teisė. Autorių kolektyvas. Vilnius, Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 385.

³ Žalimas D. *Konstitucinė pilietybės doktrina. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas*, Vilnius, 2014, p. 43.

⁴ Valstybės žinios, 1997, Nr. 2-16.

reguliavimas, kai teisės į Lietuvos pilietybę išsaugojimas priklausė nuo asmens etninės kilmės ir nuo to, į kokią šalį – etninę tėvynę ar kitą – asmuo išvyko iš Lietuvos; taip dalis ne lietuvių kilmės Lietuvos Respublikos piliečių buvo diskriminuojami dėl tautybės. Būtent dėl to Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimu¹ atitinkamos Pilietybės įstatymo nuostatos buvo pripažintos prieštaraujančiomis Konstitucijai. Konstitucinis Teismas konstatavo ir tai, kad „jeigu įstatymų leidėjas iš tikrųjų vadovaujasi nuostata, kad dvigubos pilietybės nereikia riboti, jis pirmiausia turėtų imtis atitinkamų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* 12 straipsnio, revizijos ir tai daryti laikydamasis tos tvarkos, kuri yra nustatyta pačioje Konstitucijoje“. Konstitucijos 12 straipsnis yra Konstitucijos I skirsnyje „Lietuvos valstybė“, kurio nuostatomis yra nustatyta ypač didelė konstitucinė apsauga: pagal Konstitucijos 148 straipsnio 2 dalį Konstitucijos I skirsnio nuostatos, taigi ir 12 straipsnio nuostatos, gali būti keičiamos tik referendumu.

Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimas sukėlė didelį iš Lietuvos į kitas valstybes išvykusių ir tų valstybių pilietybes įgijusių Lietuvos Respublikos piliečių nepasitenkinimą. Ypač nepatenkinti buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie išvyko iš Lietuvos po 1990 m. kovo 11 d., nes, jeigu jie įgytų kitos valstybės pilietybę, jie netektų Lietuvos Respublikos pilietybės². Nors Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 13 d. nutarime aiškiai konstatuota, kad įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį Lietuvos Respublikos piliečiai, išvykę iš Lietuvos po 1990 m. kovo 11 d. ir įgiję kitų valstybių pilietybę, galėtų išsaugoti Lietuvos Respublikos pilietybę, 2011–2012 m. vėl kilo diskusijos, ar Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis tikrai draudžia nurodytiems asmenims tuo pat metu būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiais, kad gal yra galimybė Pilietybės įstatymu nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad jie galėtų neprarasti Lietuvos Respublikos pilietybės. Respublikos Prezidentė 2013 m. sausio 14 d. dekretu³ kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydama išaiškinti, ar Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 30 d. ir 2006 m. lapkričio 13 d. nutarimų atitinkamos nuostatos „gali būti suprantamos taip, kad įstatymų leidėjas gali vadovautis nuostata, jog dvigubos pilietybės atvejų nereikia riboti, kad galima plėsti įstatymines galimybes Lietuvos Respublikos piliečiams turėti dar ir kitos valstybės pilietybę, ir įstatyme, nedarant Konstitucijos pataisų joje nurodyta tvarka, nustatyti, jog Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiais, nepaisant to, kad toks teisinis reguliavimas sudarytų prielaidas didžiulei daliai Lietuvos Respublikos piliečių tuo pačiu metu būti ir kitų valstybių piliečiais“. Konstitucinis Teismas 2013 m. kovo 13 d. sprendime dar kartą konstatavo, jog Konstitucinio Teismo nutarimo nuostatos, kurias prašo išaiškinti Respublikos Prezidentė, „reiškia, kad, *nepadarius Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisų jos nustatyta tvarka, įstatymu negalima nustatyti, jog Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai*“. Nurodytame Konstitucinio Teismo sprendime dar kartą pabrėžta ir tai, kad pagal Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį dvigubos pilietybės atvejai gali būti tik labai reti, kad dviguba pilietybė negali būti plačiai paplitęs reiškinys.

Integracijos procesai ir dviguba pilietybė

Vis glaudesnė valstybių integracija, didelė Lietuvos piliečių emigracija, iš esmės nevaržomos galimybės įsidarbinti beveik visose Europos Sąjungos valstybėse, didėjančios Lietuvos Respublikos piliečių santuokų su kitų valstybių piliečiais skaičius ir kitos aplinkybės sudaro prielaidas daugėti dvigubos pilietybės atvejams. Tai skatina valstybes

¹ Valstybės žinios, 2006, Nr. 123-4650.

² Narušienė R. Referendumas dėl dvigubos pilietybės – politinis žaidimas. 2007 10 15. [http://www.delfi.lt/news/daily/emigrants/article.php?id=14709373]

³ Lietuvos Respublikos Prezidento 2013 m. sausio 14 d. dekretas Nr. 1K-133 // Valstybės žinios, 2013, Nr. 6-213.

naujai pažvelgti ir į dvigubos pilietybės teisinį reguliavimą. Net tos valstybės, kurios ilgą laiką gana griežtai draudė dvigubą pilietybę, pastaraisiais metais į tai žiūri daug liberaliau. Antai, taip padarė Švedija, Suomija, Lenkija, Latvija ir kai kurios kitos valstybės. Kitų valstybių konstitucijos paprastai dvigubos pilietybės santykius reguliuoja tik bendriausiais bruožais ar visiškai jų nereguliuoja, todėl jose dvigubos pilietybės atvejai gali būti plečiami ar mažinami nekeičiant konstitucijų, o atitinkamai koreguojant pilietybės įstatymus. Pažvelgę į tai, kaip dviguba pilietybė reguliuojama kitose Europos Sąjungos valstybėse, galime teigti, kad daugumoje jų dviguba pilietybė arba atvirai leidžiama, arba toleruojama. Lietuva, ko gero, yra viena iš nedaugelio Europos Sąjungos valstybių, kurioje dviguba pilietybė griežtai ribojama. Tarptautinėje teisėje požiūris į dvigubą pilietybę taip pat liberalėja: antai, 1963 m. Konvencijoje „Dėl dvigubos pilietybės atvejų mažinimo ir karo prievolės dvigubos pilietybės atveju“¹ buvo įtvirtintas aiškiai *neigiamas požiūris* į dvigubą pilietybę, o 1997 m. Europos Konvencijoje dėl pilietybės² požiūris į dvigubą pilietybę yra visiškai neutralus, dvigubos pilietybės leistinumą klausimas didele dalimi paliktas valstybių nuožiūrai (15 str.).

Taigi *per laikotarpį, praėjusį po Konstitucijos priėmimo, atsirado daug naujų aplinkybių, kurios skatina naujai pažvelgti į dvigubos pilietybės teisinį reguliavimą*. Po to, kai Konstitucinis Teismas savo nutarimuose kelis kartus konstatavo, kad norint įstatymais nustatyti, jog dviguba pilietybė būtų ne atskiri (reti) atvejai, o paplitęs reiškinys, būtina pakeisti Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį, beprasmiška ginčytis, ar tai galima padaryti nekeičiant Konstitucijos. Galima iki begalybės įrodinėti, kad Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis esą nedraudžia dvigubos pilietybės, kad Konstitucinis Teismas neteisingai išaiškino Konstitucijos žodžius „išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus“, kad dvigubos pilietybės atvejus esą galima ženkliai išplėsti ir nerengiant referendumo dėl Konstitucijos 12 straipsnio pataisos, o, pavyzdžiui, Seimo priimtu Konstitucijos pakeitimo įstatymu papildant Konstitucijos 32 str., ir pan. – nuo to niekas nepasikeis. Konstitucinio Teismo nutarimai yra galutiniai ir neskundžiami, pateikta Konstitucijos nuostatų samprata suvaržo Seimą tuo požiūriu, kad leisdamas įstatymus, taigi ir Pilietybės įstatymą, Seimas negali Konstitucijos nuostatų aiškinti kitaip, negu jas išaiškino Konstitucinis Teismas. Vadinasi, Pilietybės įstatyme negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį dviguba pilietybė būtų plačiai paplitęs reiškinys. Tam būtina Konstitucijos 12 straipsnio pataisa. Kad ir kaip būtų argumentuojamos Pilietybės įstatymo pataisos, kuriomis siekiama ženkliai išplėsti dvigubos pilietybės atvejus, pavyzdžiui, „niekas negali atimti prigimtinės teisės į pilietybę“, „mes neprašome dvigubos pilietybės, mes kalbame apie turimos Lietuvos pilietybės išsaugojimą“ ir pan., tokie argumentai neturės konstitucinio pagrindo. Pagrindinis klausimas, į kurį šiuo metu tenka ieškoti atsakymo, yra ne tai, ar norint išplėsti dvigubos pilietybės atvejus reikia daryti Konstitucijos pataisas, – į šį klausimą Konstitucinis Teismas jau atsakė, – o tai, kiek plačiai Konstitucijos pataisomis galima atverti duris dvigubai pilietybei?

Seimo narių grupė 2013 m. balandžio 11 d. pateikė pasiūlymą surengti referendumą dėl Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalies pataisos, pagal kurią *visi Lietuvos piliečiai, nesvarbu kur jie nuolat gyvena, – Lietuvoje ar kitoje valstybėje, – gali turėti ir kitos valstybės pilietybę*. Šis pasiūlymas nesulaukė palaikymo, nes tokia Konstitucijos 12 straipsnio pataisa, jeigu ji būtų padaryta, keltų akivaizdų pavojų Lietuvos nacionaliniam saugumui, Lietuvos nepriklausomybei.

2015 m. Seime buvo svarstomas dar vienas variantas: gal Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalis galėtų būti pakeista iš jos išbraukiant dvigubą pilietybę ribojančią nuostatą ir įtvirtinant, kad atvejus, kai Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės pilietis, nustato konstitucinis įstatymas. Tuometinio Ministro Pirmininko potvarkiu buvo

¹ *Convention on the Reduction of Cases of Multiple Nationality and on Military Obligations in Cases of Multiple Nationality*. Strasbourg, 6. V. 1963, ETS-No. 43.

² *European Convention on Nationality*. (ETS No.166) / *International law: collected texts/ [Council of Europe; preface Daniel Tarschys]*. Strasbourg, Council of Europe Publishing, 1999, p. 103–124.

sudaryta darbo grupė atitinkamo konstitucinio įstatymo projektui parengti, jis buvo parengtas, tačiau nei Seimui, nei visuomenei nebuvo pateiktas.

Galima būtų svarstyti kitokio turinio Konstitucijos pataisą, pavyzdžiui, tokią, pagal kurią dvigubą pilietybę galėtų turėti tie Lietuvos piliečiai pagal kilmę, kurie turėjo Lietuvos pilietybę iki 1940 metų ir išvyko iš Lietuvos iki 1990 m. kovo 11 d., ir jų palikuonys, taip pat tie Lietuvos Respublikos piliečiai pagal kilmę, kurie įgijo Europos Sąjungos valstybės narės pilietybę ar NATO priklausančios valstybės pilietybę, nesvarbu, kada jie išvyko iš Lietuvos (ar iki 1990 m. kovo 11 d., ar vėliau). Kitaip tariant, dviguba pilietybė galima tik tada, kai įgyjama pilietybė tų valstybių, kurios atitinka Lietuvos pasirinktos europinės ir transatlantinės integracijos kriterijus. Panašaus turinio pataisą 2013 m. gegužės 9 d. priimtu Pilietybės įstatymo pakeitimu padarė Latvija (Latvijos Respublikos Konstitucija dvigubos pilietybės nereguliuoja, todėl dvigubos pilietybės atvejus galima buvo labai išplėsti pakeitus tik Pilietybės įstatymą).

Dvigubos pilietybės klausimus visos valstybės sprendžia atsižvelgdamos į tautos, visuomenės ir valstybės interesus, į realybės diktuojamus naujus poreikius. Diskutuojant dėl to, kaip plačiai vis didesnės valstybių integracijos sąlygomis gali būti leidžiama dviguba pilietybė Lietuvoje, taip pat turėtų vyrauti ne emocijos, kaip neretai yra šiuo metu, o racionalus tautos, visuomenės ir valstybės interesų įvertinimas. Svarbu atsakyti į kelis pagrindinius klausimus.

Pirma, kas lems Lietuvos valstybės ateitį po dvidešimties ar daugiau metų? Kas rinks Seimą – Tautos atstovybę, kas rinks valstybės vadovą – Respublikos Prezidentą, kas priiminės Lietuvoje gyvenančių žmonių likimus lemiančius sprendimus – ar tie Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie ir teisiškai, ir faktiškai yra susiję tik su Lietuvos valstybe, kurie gyvena čia, Lietuvoje, ar ir tie Lietuvos Respublikos piliečiai, kurie įgis naujas pilietybes ir bus susaistyti lojalumo, ištikimybės ir kitais panašiais reikalavimais su kitomis valstybėmis ir kurie su Lietuva iš esmės *neturės jokių faktinių ryšių*, ir dėl to neprisims (negalės priimti) atsakomybės nei už jos dabartį, nei už jos ateitį, neturės jos atžvilgiu jokių pareigų, o „mylės Lietuvą iš tolo“? Kitaip tariant, *kas turės balsavimo teisę*? Ar Lietuvos Respublikos piliečiai, išvykę nuolat gyventi į kitas valstybes ir įgiję kitos valstybės pilietybę, turės tokią balsavimo teisę, kokią turi pagal dabar galiojančią Konstituciją? Pagal Konstitucijos 34 straipsnio 1 dalį rinkimų teisę turi visi Lietuvos Respublikos piliečiai, nesvarbu, kokiaje valstybėje jie nuolat gyvena ir ar jie turi kitos valstybės pilietybę. Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencija rodo, kad valstybės gali nustatyti, jog balsavimo teisę turi tik tie piliečiai, kurie nuolat gyvena toje valstybėje. Tai neprieštarauja Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsniui. Tokia Teismo pozicija grindžiama įvairiais argumentais, *inter alia* tuo, kad nuolat negyvenantis valstybėje pilietis tiesiogiai ir nenutrūkstamai yra mažiau susijęs su šalies kasdieninio gyvenimo problemomis ir mažiau žino apie jas; politinių institucijų sprendimai, kurias renkant dalyvauja valstybėje negyvenantis pilietis, tokiam piliečiui daro mažesnę įtaką negu tiems piliečiams, kurie gyvena savo valstybėje; tokių asmenų padėtis palyginti su nuolat šalyje gyvenančiais piliečiais skiriasi, ir tai pateisina gyvenamosios vietos reikalavimą – jų teisės dalyvauti rinkimuose ribojimas yra proporcingas siekiamam tikslui. Antai, EŽTT 1999 m. nagrinėjo bylą, kurioje buvo sprendžiama, ar Lichtenšteinas nepažeidė Konvencijos, neleidzdamas Lichtenšteino piliečiui, kuris išvyko nuolat gyventi į Šveicariją ir ten nuolat gyveno, balsuoti Lichtenšteine vykusiose rinkimuose. Teismas konstatavo, kad gyvenamosios vietos reikalavimas *negali būti laikomas nepagrįstu ar savavališku, neatitinkančiu Konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio*. Teismas pabrėžė, kad asmuo negali pateikti argumentų, jog Lichtenšteino politinių institucijų išleisti teisės aktai daro jam tokią pat įtaką, kaip ir piliečiams, nuolat gyvenantiems šalyje. Taigi jo padėtis palyginti su nuolat šalyje gyvenančiais piliečiais skiriasi, ir tai pateisina gyve-

namosios vietos reikalavimą; ribojimas yra proporcingas¹. Kita – 2007 m. – byla, kurioje buvo sprendžiama, ar asmens teisės rinkti parlamentą nepažeidė Jungtinė Karalystė. Jos pilietis 1983 m. išvyko gyventi į Belgiją ir ten nuolat gyveno; 2006 m. jis išreiškė pageidavimą būti įrašytas į rinkėjų sąrašus Jungtinėje Karalystėje. Jam buvo atsakyta, kad pagal Jungtinės Karalystės įstatymą visuotiniuose rinkimuose gali balsuoti tik tie užsienyje nuolat gyvenantys Jungtinės Karalystės piliečiai, kurie gyvena užsienyje mažiau negu 15 metų. EŽTT pabrėžė, kad galima pagrįstai manyti, jog per 15 metų ryšys tarp asmens ir valstybės labai susilpnėjo, kad asmuo negali pateikti argumentų, jog Jungtinės Karalystės politinių institucijų išleisti teisės aktai daro jam tokią pat įtaką, kaip ir nuolat šalyje gyvenantiems piliečiams. Konvencijos pažeidimas nebuvo nustatytas². Dar kitose bylose EŽTT nurodė, kad tokio pobūdžio ribojimais siekiama teisėto tikslo, t. y. suteikti aktyviąją rinkimų teisę tiems piliečiams, kurie turi glaudų ryšį su valstybe ir dėl to jiems parlamento išleisti įstatymai darys didžiausią tiesioginę įtaką; kad tokiais ribojimais nepaneigiama teisės rinkti esmė, nes jeigu pilietis grįžtų nuolat gyventi į savo valstybę, jis vėl galėtų balsuoti rinkimuose; kad ribojimas yra proporcingas siekiamam tikslui³.

Akivaizdu, kad Lietuvos Respublikos Seimo, Vyriausybės, Respublikos Prezidento priimti sprendimai užsienyje nuolat gyvenantiems Lietuvos Respublikos piliečiams, o ypač tiems, kurie turi ir kitos valstybės pilietybę, daro daug mažesnę įtaką negu tiems Lietuvos piliečiams, kurie nuolat gyvena Lietuvoje. Manytina, kad užsienyje ilgai nuolat gyvenančių Lietuvos piliečių balsai negali turėti įtakos sudarant Lietuvos politines institucijas, pavyzdžiui, Seimą, nes Seimo priimti įstatymai, kiti sprendimai daro esminę įtaką ne užsienyje gyvenantiems Lietuvos Respublikos piliečiams, o gyvenantiems Lietuvoje.

Antras klausimas, į kurį turime atsakyti: ar leidus dideliame Lietuvos piliečių skaičiui turėti ir kitos valstybės pilietybę, esame pasirengę pakeisti Konstitucijos 56 straipsnį ir leisti Seimo nariais rinkti ir tuos Lietuvos Respublikos piliečius, kurie turės ir kitos valstybės pilietybę, t. y. bus susiję priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei? Pagal šiuo metu galiojančios Konstitucijos 56 straipsnio 1 dalį Seimo nariu negali būti renkamas asmuo, kuris yra susijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei. Kitaip tariant, Lietuvos Respublikos pilietis, turintis ir kitos valstybės pilietybę, negali būti renkamas Seimo nariu; toks asmuo prieš įregistruojant jį kandidatu į Seimo narius turi atsisakyti kitos valstybės pilietybės. EŽTT 2008 m. lapkričio 18 d. byloje *Tănase ir Chirtoacă prieš Moldovą*⁴ konstatavo, kad valstybės turi didelę diskreciją nustatydamos kriterijus, kuriuos turi atitikti asmenys, kad galėtų būti keliami kandidatais rinkimuose į parlamentą, tačiau valstybė, leidusi dvigubai pilietybei būti plačiai paplitusiu reiškiniu, tuo pat metu negali pažeisti dvigubą pilietybę įgijusių piliečių teisėtų lūkesčių, kad jų politinės teisės (nagrinėjamu atveju – teisė būti renkamam į parlamentą) nebus paneigtos. EŽTT nustatė, kad Moldova, leidusi Moldovos piliečiams būti ir kitos valstybės piliečiais ir kartu uždraudusi jiems būti renkamiems į Moldovos parlamentą, pažeidė Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnį, nes nurodyti ribojimai buvo neproporcingi siekiamam tikslui. Jeigu Lietuva leistų dideliame Lietuvos Respublikos piliečių skaičiui turėti ir kitos valstybės pilietybę, ir tuo pat metu Konstitucijoje (56 straipsnyje) draustų tokius asmenis rinkti į Seimą, – ar Lietuva nepažeistų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos Pirmojo protokolo 3 straipsnio? Yra didelė tikimybė, kad pažeistų. Ar leidus dvigubai pilietybei būti plačiai paplitusiu reiškiniu, neteks daryti ne tik Konstitucijos 56 straipsnio, bet ir kitų Konstitucijos straipsnių pataisų, pavyzdžiui, susijusių su piliečių pareiga atlikti karo ar alternatyviąją krašto apsaugos tarnybą? Juk pilietybė – tai ne tik teisės, bet ir pareigos.

Dar vienas klausimas: iki kokios kartos bus leista Lietuvos Respublikos pilietybę gimimu įgyti tų Lietuvos Respublikos piliečių vaikams, kurie gimsta užsienyje? Ar bus apsiribota tik viena karta, t. y. piliečiais laikysime tik tuos Lietuvos Respublikos piliečių

¹ *Hilbe v. Liechtenstein* (dec.), no. 31981/96. ECHR 7 September 1999.

² *Doyle v. the United Kingdom* (dec.), no. 30158/06. ECHR, 6 February 2007.

³ Plačiau apie rinkimų teisės ribojimus EŽTT praktikoje žr.: Pukanasytė I. Rinkimų teisė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje. Doktoro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, 2014.

⁴ *Case of Tănase and Chirtoacă v. Moldova*. ECHR, 18 November 2008, Application no. 7/08.

vaikus, kurie gimė užsienio valstybėje, o jų abu tėvai ar vienas iš tėvų buvo Lietuvos Respublikos piliečiai, atvykę nuolat gyventi į užsienio valstybę iš Lietuvos, ar ir kitų kartu asmenis, t. y. vaikus tų Lietuvos Respublikos piliečių, kurie patys gimė užsienio valstybėje? Gal užsienyje gimę antrosios kartos asmenys Lietuvos Respublikos piliečiais galėtų būti laikomi tik tuo atveju, kai jie persikeltų nuolat gyventi į Lietuvą ir gyventų joje tam tikrą įstatymo nustatytą laiką?

Dviguba pilietybė yra labai sudėtingas ir „jautrus“ klausimas, jis susijęs su Lietuvos ateitimi, jos saugumu, nepriklausomybe. Deja, rimta diskusija, ar reikia keisti Konstitucijos 12 straipsnio 2 dalį taip, kad būtų numatyta daugiau atvejų, kai Lietuvos Respublikos pilietis kartu gali būti ir kitos valstybės pilietis, kol kas nevyksta. Gal ir dėl to taip ilgai nepavyksta susitarti dėl Konstitucijos pataisų, plačiau atveriančių duris dvigubai pilietybei. Nors Konstitucinis Teismas daug kartų yra konstatavęs, kad vienintelis būdas išplėsti galimybes turėti dvigubą pilietybę – tai padaryti atitinkamas Konstitucijos 12 straipsnio pataisas, tačiau vietoj diskusijos, kaip tai geriau padaryti, Seimo nariai kaubojiškai bando dvigubos pilietybės problemą išspręsti siūlydami pakeisti tik Pilietybės įstatymą. Apie tai, kad jų teikiami Pilietybės įstatymo pakeitimai prieštarauja Konstitucijai, Seimo nariai net nenori girdėti. Tokiems bandymams ignoruoti Konstituciją ir Konstitucinio Teismo nutarimuose pateiktą Konstitucijos nuostatų sampratą, būtina priešintis. Tik taip apginsime Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje*.

*Kai šis straipsnis buvo parengtas spaudai, Seime 2017 06 15 įregistruotas nutarimo projektas dėl kreipimosi į KT su prašymu išaiškinti KT nutarimo (2006 11 13) ir sprendimo (2013 03 13) teiginius, susijusius su Lietuvos Respublikos piliečių galimybėmis kartu būti ir kitos valstybės piliečiais. – Red.

DOKUMENTAI

VILNIAUS FORUMO PETICIJA

Visuomeninis Vilniaus forumas 2017 m. balandžio mėnesį išplatino kvietimą pasirašyti internetinę peticiją, kuria kreipiamasi į Lietuvos Respublikos Prezidentę, Seimo narius ir Vyriausybę. Forumas kviečia visus kartu pareikalausti iš esmės keisti Lietuvoje iki šiol vykdomą neteisingą ir tautai bei valstybei pavojingą ekonominę ir socialinę politiką. Iniciatorių teigimu, ši didžiąją Lietuvos gyventojų dalį skurdinanti, niekaip nepateisinama turtinę atskirtį ir socialinę nelygybę kurianti ir vis didinanti politika šimtus tūkstančių mūsų tėvynainių veja iš gimtinių. Dėl jos Lietuva tapo sparčiausiai nykstančia Europos šalimi ir virš mūsų pakibo reali grėsmė tapti pirmąja XXI a. išnyksiančia žemyno tauta.

Per pirmuosius du mėnesius po peticija pasirašė daugiau nei du tūkstančiai žmonių, tarp jų ir per šimtą žinomų Lietuvos visuomenės, kultūros, meno, mokslo veikėjų, verslininkų, signatarų ir kitų asmenų. Parašai po peticija renkami ir toliau. Jei pritariate jos turiniui ir reikalavimams, kviečiame pasirašyti, atsidarius peticiją adresu www.propatria.lt (skelbimas puslapio dešinėje) arba www.peticijos.com/dl/btinybs/keisti-lietuvos-socialin-ir-ekonomin-politik bei prisidėti prie sklaidos dalinantis žinia apie šį kreipimąsi su savo artimaisiais.

DĖL BŪTINYBĖS KEISTI LIETUVOS SOCIALINĘ IR EKONOMINĘ POLITIKĄ

**Lietuvos Respublikos Prezidentei
Lietuvos Respublikos Seimo nariams
Lietuvos Respublikos Vyriausybei**

Lietuva yra dinamiškos ir sparčiai augančios ekonomikos šalis, svarbiausiais efektyvumo ir išsivystymo rodikliais nenusileidžianti kaimyninėms valstybėms. Tačiau joje iki šiol išlieka ir net auga viena didžiausių Europos Sąjungoje pajamų nelygybė ir socialinė atskirtis. Apie tai Lietuvai jau ne kartą atvirai yra priminusi Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijai, kurios narystės Lietuva siekia. Didėjančią skurdą ir socialinę nelygybę, kaip vieną didžiausių mūsų šalies problemų, savo naujausioje ataskaitoje apie Lietuvą įvardija ir Europos Komisija.

Nuo pat nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų vykdoma neoliberali ekonominė ir socialinė politika stumia Lietuvą į demografinę ir geopolitinę aklavietę. Milžiniška gyventojų emigracija, mažėjantis gimstamumas bei sparčiai senstanti visuomenė lemia tautos istorijoje precedento neturintį jos nykimą, kuris jau kelia tiesioginę grėsmę ir nepriklausomos Lietuvos valstybės išlikimui. Jeigu ši politika bus tęsiama, jau netolimoje ateityje gali virsti tikrove sovietinių okupantų puoselėta „Lietuvos be lietuvių“ vizija. Turtinės nelygybės ir socialinės atskirties varomus iš Tėvynės šalies piliečius masiškai keičiant pigia

iš užsienio atsivežama darbo jėga, lietuviai per trumpą laiką neišvengiamai taps mažuma savo pačių žemėje.

Savo ekonominio išsivystymo lygiu Lietuva nenusileidžia daugeliui šalių, kuriose piliečių turbinės nelygybės ir socialinės atskirties problemos sprendžiamos kur kas sėkmingiau. Tai rodo, kad tokias problemas sukelia ne tik objektyvios ekonominės priežastys, bet pirmiausia neteisinga ir iškreipta valstybės politika. Ji lemia, kad kasdien ir nepastebimai ardomi ekonominiai, socialiniai, teisiniai ir politiniai tautos ir valstybės egzistavimo pamatai ir žlugdoma Lietuvos ateitis, nes šalis yra pasmerkiama tapti išmirštančiu ir tuštėjančiu pensionatu – moderniais pastatais ir niekam nebereikalinga infrastruktūra apstatyta teritorija be žmonių.

Tris dešimtmečius vykstantį Lietuvos tautos ir valstybės irimą įmanoma sustabdyti tik valingais politiniais sprendimais. Tačiau seniai pribrendę ir gyvybiškai būtini Lietuvą nuo išnykimo galintys išgelbėti ekonominės ir socialinės politikos pokyčiai nevyksta. Juos delsiama įgyvendinti ir siūloma atidėti neapibrėžtai ateičiai demagogiškai teisinantis tuo, kad tariamai visuomenė jiems nepribrendusi. Tačiau atsidūrusi prie politinės ir istorinės nebūties prarajos, Lietuva laukti nebegali. Tai suvokdami mes, šį kreipimąsi pasirašiusieji Lietuvos piliečiai, **reikalaujame iš esmės keisti valstybės ekonominę ir socialinę politiką vadovaujantis šiais pamatiniais principais:**

pirma ir būtina ekonominės ir socialinės politikos keitimo sąlyga yra valdymo demokratizavimo reforma, kurio pirmieji žingsniai turi būti realios piliečių savivaldos stiprinant tiesioginį jų atstovavimą atkūrimas. Būtina vykdyti Konstitucinio Teismo 2002 m. išaiškinimą, pagal kurį savivaldos subjektu savivaldos įstatyme turi būti pripažįstama ir vietos bendruomenė, tai yra jos gyventojai, o ne vien administracija. Būtina įtvirtinti tiesiogiai renkamus seniūnus, vietos tarybas ir jų biudžetus, be kurių tiesioginiai merų rinkimai neturi prasmės, taip pat ir visuomenės atstovų dalyvavimą įgyvendinant teisingumą;

atsisakyti iki šiol vykdytos ekonominę ir socialinę politiką grindusios, tautos išsivaikščiojimą ideologiškai įteisinančios ilgalaikės nacionalinės strategijos „Lietuva 2030“;

naujos ekonominės ir socialinės politikos idėjiniu pamatu rinktis tautos bendrojo gėrio ir solidarios visuomenės sampratą ir atsisakyti iki šiol vyraujančios ideologinės nuostatos apie ypatingą verslininkų sluoksnio, kaip valstybę „išlaikančios“ ir „maitinančios“ grupės, vaidmenį visuomenės gyvenime;

ekonominius, socialinius ir darbo santykius šalyje iš esmės pertvarkyti vadovaujantis nuostata, kad sąžiningai dirbantys visų profesijų ir socialinių sluoksnių atstovai yra lygia-verčiai ir vienodai svarbūs bei gerbtini nacionalinio turto ir šalies gerovės kūrėjai;

atsisakyti iki šiol vykdytos neoliberalios valstybės socialinės atsakomybės ir išpareigojimų šalies piliečiams siaurinio politikos;

atsisakyti iki šiol vyravusio ekonominės ir socialinės politikos principo, kad valstybę turi išlaikyti mažiausias pajamas gaunantys ir neturtingiausi šalies piliečiai;

iš esmės pakeisti socialinių grupių galios santykius šalyje ir sustabdyti vidurinėsios klasės nykimą Lietuvoje susiaurinant stambiojo verslo oligarchines privilegijas bei įtaką ekonominėmis ir teisinėmis priemonėmis apribojant jo galimybes piktnaudžiauti dominuojančia padėtimi šalies ūkyje ir pernelyg didele politine galia, trukdančia valstybei priimti nešališkus, teisingus ir visiems šalies piliečiams naudingus sprendimus.

Įgyvendinant naująją valstybės ekonominę ir socialinę politiką, turi būti nedelsiant pradėdamos vykdyti šios priemonės:

būtina parengti atviros, bet tautos išlikimo ir klestėjimo sąlygas galinčios laiduoti ir ne atskirų individų ar privilegijuotų grupių interesams, o bendrajam visuomenės gėriui tarnaujančios nacionalinės ekonomikos plėtros koncepciją. Tokią, kuri aiškiai apibrėžtų

valstybės atsakomybės ir įsipareigojimų savo piliečiams ekonominėje ir socialinėje srityje mastą ir ribas. Jos praktiniam įgyvendinimui turėtų būti sukurta strategija bei programa;

valingais ir tikslingais politiniais sprendimais iš pagrindų pakeisti smulkiojo ir vidutinio verslo egzistavimo ir veikimo sąlygas sukuriant palankias teises ir ekonomines prielaidas jo nevaržomai plėtrai;

Įgyvendinant piliečių lygybės, teisingumo ir solidarumo principus, socialinių ir darbo santykių srityje sukurti efektyviai ir subalansuotai veikiančią socialinio dialogo tarp darbuotojų ir darbdavių sistemą, kurioje abi pusės būtų lygiavertės be valstybės įsikišimo rasti sutarimą dėl darbo santykių reglamentavimo, o jo neradus, galutinis sprendimas būtų paliktas valstybinei valdžiai, darbuotoją pripažįstant silpnesniąją derybų šalimi;

vadovaujantis nuostata, kad valstybės išlaikymo našta turi būti padalinta visiems piliečiams pagal sąžiningumo, teisingumo ir bendrojo gėrio principus, būtina tobulinti mokesčių sistemą. Turi būti keičiama turtinę nelygybę ir socialinę atskirtį skatinanti mokesčių sistema, panaikintos visos egzistuojančios mokestinės privilegijos bei lengvatos ir, sekant geriausiais ir pasiteisinusiais Europos ir kitų Vakarų valstybių pavyzdžiais bei atsižvelgiant į šalies ekonomikos realias galimybes ir plėtros poreikius, tinkamai optimizuotos sukurtos BVP perskirstymo bei darbo ir kapitalo apmokestinimo proporcijos;

būtina įvesti aiškią, skaidrią ir viešą atlyginimų sistemą viešajame sektoriuje ir nustatyti protingus ir sąžiningus santykius tarp šio sektoriaus darbuotojų atlyginimų;

būtina optimizuoti ir mažinti išpūstą ir brangiai kainuojantį valstybės ir savivaldybių biurokratinį aparatą, šitaip taupant jam išlaikyti skiriamas nepateisinamai dideles iš piliečių surinktas biudžeto lėšas;

teisinėmis ir ekonominėmis priemonėmis būtina išgyvendinti už mokesčių mokėtojų pinigus susikurtas atviras ir paslėptas politikų ir valdininkų privilegijas, pranokstančias sovietinės nomenklatūros piktnaudžiavimus;

būtina pradėti ryžtingai kovoti su piktnaudžiavimais, korupcija ir valstybės lėšų grobstymu viešajame sektoriuje, ypač viešųjų pirkimų srityje, taip pat imtis priemonių mažinti šešėlinę ekonomiką, šitaip sukuriant finansines prielaidas pakelti šalies socialinę politiką ir ją įgyvendinančias programas į kokybiškai aukštesnį organizavimo ir finansavimo lygmenį;

būtina pakeisti teisinę bazę ir pašalinti visas dirbtines kliūtis, trukdančias išsiaiškinti bei nubausti neteisėtai praturtėjusius asmenis ir greitai bei veiksmingai išieškoti jų neteisėtai įgytą turtą grąžinant jį visuomenės ir valstybės reikmėms;

sukurti ilgalaikę nacionalinės plėtros strategiją, kurios svarbiausi tikslai būtų siekis laiduoti Lietuvos valstybės politinį bei istorinį tęstinumą ir užtikrinti ilgalaikį lietuvių tautos išlikimą.

IŠ ROMUALDO OZOLO PALIKIMO

REFORMACIJA

LIETUVOS ISTORIJOJE

Nežinau, ar pavyks man pasakyti apie Reformaciją Lietuvoje, ką norėtusi pasakyti. Man tas metas kupinas begalinio, kartais net gūdaus liūdesio.

O kai galvoju apie visą istoriją, nepaliauju stebėtis per visus laikus mus lydinčiu ir dažnai labai žiaurias pasekmes paliekančiu keistu, man dar nesuprantamu lengvabūdiškumu – tarsi tai, kas vyksta dabar, būtų nepakankamai akivaizdu ir tikra, ir tai, kas atsitiko, suprasti reikia dešimtmečių ir šimtmečių, o ir supratęs įvykių tikrumą turėtume skandinti interpretacijų migloj.

Pavyzdžiui. Gerai pagalvoję ir viską apsvaistę, lenkų didikai Lenkijos sostą pasiūlo Jogailai, ir šis jaunosios lietuvių kunigaikščių kartos pragmatikas sako sau: tikrai, Lietuva didelė, bet prijungus Lenkiją būtų dar didesnė, gerai, sutinku. Lenkai jam sako: Lietuva didelė, *ale pšeprašem*, kunigaikštystė, o Lenkija karalystė, prie kunigaikštystės karalystę jungti niekaip neišeina, tai kunigaikštystę reikia jungti prie karalystės. O kol suranda išganingąjį žodį *applicare*, kaip įkaitus pasilaiko sau visą Jogailos palydą. Kad mano čia ir sušaržuotas, Lietuvos jungtinių su Lenkija vaizdelis toks. Gi tas *applicare* migloje mums iki šiolei.

Į Horodlę, anot Egidijaus Banionio tyrimų, kaip į kokią eilinį tarptautinį susitikimą 1413 metų spalio 2 dieną nuvykęs būrelis anaip tol ne vien svarbiausių Lietuvos didžiūnų, apdovanotas lenkų herbais, pasirašo Akta, kuriuo Lietuva jau nebe *prišliejama* (*applicare*), o inkorporuojama (*incorporare*) į Lenkijos karalystę. Paskui visaip ir ilgai ir patys lietuviai, ir nelietuviai ir aiškinasi, ir perrašinėja, ką jie tada pasirašė, bet lenkai ir visa krikščioniškoji Europa, priešingai ikikrikščioniškajai sakytinio žodžio tikrumo tradicijai, tikinti tikrai rašytiniu žodžiu, Lietuvą mato ir pripažįsta kaip Lenkijos karalystės sukurtos Karūnos dalį.

Ar ne panašios yra Liublino unijos, Gegužės 3-iosios konstitucijos istorijos: ir vienas, ir kitas įvykis lenkų rengtas ilgai, bet ant lietuvių galvų nukrinta kažkaip netikėtai, tarsi stichiškai, o paskui yra ilgai koreguojami – vienas taisomas III Statutu, antras – Spalio įžadu. Nors daugiau kaip autonomijos jie negarantuoja. Tiesiog tenkina to meto politinį elitą ir kai kuriuos mūsų šiandieninius interpretatorius.

Galima būtų rasti ir daugiau tokių istorinio naivumo pavyzdžių. Paminėsiu porą naujesnių – 1940-uosius metus su savo Partizanų karu po karo, taip ir neperskaitytos Europos Sąjungos sutarties pasirašymą. Kada tai baigsis – nežinia, nes lietuvių politikams ir šiandien nieko rimto nereikia pasieniuose kylančios dvi branduolinės bombos (jų, girdi, nepastatys), savo pačių keliama trečioji (gal žinant, kad nepastatysim?), šauktinių kariuomenės išformavimas mus ginti pavedant NATO mandatą turintiems lenkų kariuomenės daliniams ir taip toliau.

Dabar labai populiari istoriją apibūdinti kaip pasakojimą, dar daugiau – kaip pasakojimą apie pasakojimą. Istorija nėra nei pasakojimas, nei – juo labiau – pasakojimas apie pasakojimą. Istorija jei ir gyvena pasakojime, tai istorikas net pasakojimo perpasakojime ieško,

kas *buvo* už tų, kartais net keliais sluoksniais pridengtų žodžių – koks įvykis, nutikimas, net nuotykis buvo, bet *buvo*, ir tiktai todėl, kad jis *buvo* ir pareikalavo *žodžių*, slepiasi už tų žodžių, apie tai tekalam šiandien. Be *tikrai buvusių* dalykų nėra istorijos, yra tik žodžių miltai, net ne pasakojimų perpasakojimai.

Vargu ar kas šiandien abejoja, kad stovim ant visiškai kitokio pasaulio slenksčio.

Tokiais momentais visada vėl iškyla lemtingieji klausimai: kas mes tokie? Ko mes šiame pasaulyje norim?

Atsakymų į juos ieškoti šiandienybėje – tai raustis politinių ginčų ir turtinių interesų šiukšlyne. Kokį nors prasmingesnį atsakymą tegali duoti istorija, ypač – mūsų tautos istorija, mūsų kolektyvinė biografija: ji yra mūsų viltyse, tikėjimuose, mūsų galiose ir negaliose išdeginti faktai.

Mane ilgą laiką kamavo klausimas: kodėl mes vis traukiamės? Germanai plečiasi, slavai – rusai, lenkai – plečiasi, mūsų akivaizdoj gimsta galinga gudų tauta, o lietuviai vis traukiasi – šiandien vargu beturime du milijonus Lietuvoj. Taip, kažkada plėtėmės – buvo Didžioji Lietuva – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė. Deja, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė, išsaugojusi mūsų gyvastį, tapo vienu baisiausių lietuvių *ištautėjimo* ir *išsिताutininimo* laikotarpių, kuris tiesiog liepia į visą mūsų istoriją žiūrėti kaip į *nutautejimo* istoriją, nes po savo Didžiosios Kunigaikštystės pasekmių našta tebegyvenam ir šiandien.

Nežinau, ar įmanoma nustatyti skaitmeninį etnocidinio bei genocidinio tipo nutautinimų santykį su socialiai ir kultūriškai sąlygotais išsिताutininimais. Tai būtų nepaprastos vertės Lietuvos istorija: ji tikrai leistų geriau suprasti ne tik mūsų tautos, bet ir daugybę šiuolaikinio komunizmo (arba globalizmo) įžūliai persamo daugiakultūriškumo mūsų šiandieninei politinei praktikai keliamų klausimų. O kad mūsų istorijos faktus ji suvertų ant nepajudinamos ašies – neabejotina.

Etnologui Džonui Perkinsui, kuris po indėnų genčių kultūrų tyrinėtojo kauke buvo Ronaldo Reigano, Džordžo Bušo bei didžiųjų JAV korporacijų slaptasis agentas, rengęs kitų tautų ir valstybių resursų perėmimo operacijas (Perkinso knyga „Ekonomikos smogiko išpažintis“ neseniai išleista ir lietuviškai), vienas Indonezijos musulmonas apie Tarybų Sąjungą 1972 metais pasakė taip: „Ji ilgai neišsilaikys. Toinby tai numatė. Jie (t. y. komunistai) neturi religijos, jų ideologija niekuo nesiremia. Istorija rodo, kad tikėjimas – tai siela, tikėjimas aukštesniąja jėga yra būtinas.“

Kažkada, Antrojo atgimimo metais, tarp kitų šiandien neatleistinai naiviomis atrodančių idėjų, tokių kaip: iki 2100-ųjų metų – 10 milijonų lietuvių!; per dvidešimt metų susigrąžinti visus kažkada iš Lietuvos pabėgusius lietuvių! ir panašių, norėjau siūlyti Lietuvai iš naujo apsikrikštyti, nes iš tiesų jokia ideologija negali duoti to, ką duoda tikėjimas: ideologijos jungia per galvas, tikėjimai jungia per širdis, o širdys tada buvo tikėjimui atviros.

Savo pranešime „Lietuvos suvereniteto problema Reformacijos pradžioje“, kurį Vilniaus universitete vykusioje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje skaičiau 2002 metais, bandžiau pagrįsti teiginį, kad, nepaisant Reformacijos Lietuvoje kompromisiškumo ir pralaimėjimo, Reformacijos judėjimą galima laikyti pirminiu mūsų nacionalinio išsivaiduojamojo judėjimo etapu. Šios tezės neatsisakydamas ir dabar, į Reformaciją Lietuvoje šįsyk norėčiau pažvelgti nebe vien suvereniteto gynimo, bet religijos ir tikėjimo Lietuvoje įsitvirtinimo požiūriu.

Ar daug kas ramia sąžine galėtų pasakyti, kad lietuviai yra tikinti tauta? Ar lietuviai tiki bent jau taip, kaip lenkai? Nors Žygimantui Augustui popiežius neleido katalikybės paskelbti Lenkijos religija, ją su jėzuitų pagalba pasisavino pati tauta. Net XIX amžiuje ganytojai skundžiasi lietuvių stabmeldiškais įpročiais, ir lietuviai iš tiesų kryžius skandina saulutėse, sukurdami pasaulio paveldo šedevrą, o jeigu tiki, tai tiki kiekvienas taip individualiai, kad kryžių (patį kryžiaus ženklą) Kryžių kalne paverčia kryželių migla, kartu – ir

vieninteliu tokiu lietuvių šiuolaikinio tikėjimo paliudijimu. Katalikybė Lenkijoje yra vienas stipriausių lenkiškojo nacionalizmo ramsčių. Niekas ir niekada iš Lietuvos bažnyčios vadovų apie katalikų bažnyčią nekalbėjo kaip apie lietuvių bažnyčią. Nebent okupacijos metais – kaip apie okupantams netarnaujančią bažnyčią. Kažkoks naujas santykis su tikėjimu, atrodo, mezgasi jaunosiose kartose, tačiau šiandien į bažnyčias daugiausia eina amžinybės išeinančioji Lietuva.

Sėkmingiau galime kalbėti apie kitus tikėjimo poreikio tenkinimo pavidalus.

Tai įvairių pasaulio religijų ir sektų išpažinėjų grupės, pradedant budistais, baigiant beveik neištariamais vardais besivadinančių pranašų pasekėjais. Tai kosmopolitinių net su krikščionybės vertybėmis nieko bendra neturinčių „tikinčiųjų“ sluoksnis, kurio evangelija vadinasi Visuotine žmogaus teisių deklaracija (pabrėžiu: žmogaus, nors žmogaus teisių negali būti, yra tik arba žmonių, arba asmens teisės, beje, ir pareigos, kurios taip stipriai akcentuojamos krikščionybėje, o šiuolaikinėje žmogaus teisių doktrinoje pareigų išvis nėra). Pagaliau tai marksistinio rojaus vertybių išpažinėjai, tikintys tik įvairiomis materialijomis ir jų vartojimu savosiose bažnyčiose – bankuose, firmose, automobiliuose, viešbučiuose, viešnamiuose.

Žinoma, viso šito nestokojama ir mano čia priešinamoje Lenkijoje, tačiau joje ryški ir tų dviejų – religinės ir sekuliarizuotosios – tikrovių atskirtis. Lietuvoje viskas pervien, kaip kažkada anų okupantų ir buvo projektuota, – „dialektinėje vienybėje“: tos dvi netapačios tikrovės lyg ir skiriasi, lyg ir ne, tai lyg ir blogai, lyg ir gerai.

Aš negaliu pavadinti Lietuvos tikrai katalikiška šalimi. Krikščionybės erdvėje gyvenančia katalikiškosios orientacijos šalimi – galbūt. Kažko tebeieškančia, tarsi būtų pametusi ar dar neradusi tarp Aušros vartų ir Kryžių kalno.

Tai kodėl gi katalikybė nesuteikė Lietuvai tikro tikėjimo (aš nesakau: tikros katalikybės; sakau: tikro tikėjimo), nors po 1918 metų formuojantis Pirmosios respublikos tikrovei vilčių buvo ir dėl katalikybės: buvo ir šviesuolių kunigų, tikrų Lietuvos patriotų, buvo ir tikrų krikščioniškųjų vertybių mąstytojų filosofų, vienas kurių – Stasys Šalkauskis – parengė tikrai krikščioniškos tautos ugdymo metodiką ir jaunosios kartos ateities filosofiją bei ideologiją.

Katalikybė Lietuvoje nelaimėjo todėl, kad ji laimėjo Lenkijoje. Nes ten ji laimėjo ne kaip katalikybė, o kaip lenkų katalikybė – kupina iš kryžiuočių perimtos represijos ir klastos visų sluoksnių Lietuvos žmonių atžvilgiu.

Nežinau, ar Žygimanto Augusto bandymas gauti išskirtinį katalikybės statusą Lenkijoje labiau sietinas su Reformacijos įveikinėjimo, ar su valstybės unitarizavimo siekiais. Aišku tik tai, kad Liublino unija buvo abiejų problemų tolesnio sprendimo pamatas – Liublino unija yra ir katalikų bažnyčios tikiškos pergalės prieš Reformaciją faktas, ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tolesnės slinkties į unitarinę valstybę etapas, juridškai visiškai švariai užbaigtas 1791 metų gegužės 3 dieną. Po Liublino unijos seka jau tik reformacinio kultūros sąjūdžio slopinimas, o lietuvių valstybingumo liekanos paliekamos pribraiginėti jau Rusijos imperijai – turiu galvoj III Statuto veikimo panaikinimą.

Savo fundamentaliojo veikalo „Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje“ įvade Ingė Lukšaitė sako: „Nė vienoje iš šalių visa visuomenė netapo reformacijos šalininkais, jeigu reformuotos bažnyčios neorganizavo valstybės“ (21 p.). Žygimantui Augustui, pradžioj simpatizavusiam Reformacijai, apsisprendus katalikybės naudai, Reformacija buvo pasmerkta pralaimėjimui iš principo. Taigi katalikybės laimėjimo Lenkijoje priežastys politinės. Jos įsitvirtinimo lenkų tautoje prielaidos kultūrinės, intelektinės.

Lietuva lenkų unijinėms užmačioms priešinosi. Mikalojus Radvila Juodasis, nuoseklus ir tvirtas LDK suvereniteto gynėjas, 1563–1564 metų Varšuvos Seime šaukė: „Geriau mirtis, negu tokia unija!“ Atkreipiu dėmesį – *tokia* unija, o ne unija apskritai. Todėl lenkai lietuviams žada. Vyskupas Valerijonas Protasevičius aiškina: protėviai niekada nekalbėjo,

jog abi – Lenkijos ir Lietuvos – viešpatystės turi būti suprantamos kaip viena Respublika. Galima tik pasigėrėti, su koku scholastinio mokytojo išradimu ir religinio įsitikinimo entuziazmu sukamos lietuvių galvos apie bendrus pasitarimus, o ne bendrus suvažiavimus, apie kalavijo pakėlimą Vilniuje kaip ypatingą Didžiojo Kunigaikščio valdžios ženklą ir t. t. Saldžialiežuvauja ir Žygimantas Augustas. Bet kai reikia, parodomas ir ryžtas: geriau tegu žlunga *Żečpospolita*, negu lietuviams leisim taip paniekti Dievo vardą! Liublino unija išoriškai dramatiška, tačiau vienareikšmiška.

„Liubline lietuviai sveikos savo Respublikos neišgelbėjo – prarado ir pusę jos žemių, ir dalį suverenumo. Grįžo namo prisiekę vienai lenkų ir lietuvių Respublikai“, – rašo Darius Kuolys savo naujojoje knygoje „*Res Lituana*“ (191 p.).

Žygimantas Augustas dar 1564 metais atvirai kalba, kad „nuo senų laikų dar mūsų prosenelių tos abi viešpatystės yra į vieną sujungtos, ir į tokią vieną, kad yra sulietos ne tik į vieną sielą arba vieną mintį, į vieną santarą, į vieną meilę, į vieną bendrą draugystę, nors ir taip visa tai yra, bet taip pat dar, kaip sako senosios privilegijos, ir į vieną kūną, neperskiriamą ir nedalomą kūną.“ Todėl „jau tos viešpatystės tarsi nėra dvi sveikos, taip pat tokiu būdu negali būti dviejų respublikų, bet viena Respublika iš tų tautų sulietą, dėl to bendrus seimus ir tarybas privalo visada turėti po vienu karaliumi ir po viena galva.“

Atsakymą į esminį ne tik Reformacijos Lietuvoje likimo klausimą galime rasti akte, kuris pačių lietuvių 1569 m. liepos 1 d. paskelbtas paskutinio LDK seimo valia: „Pranešame šiuo mūsų raštu visiems nūnai [esantiems] ir vėliau būsiantiems žmonėms, kuriuos tik šis mūsų raštas pasieks, kad mes, nuolat turėdami prieš akis mūsų pareigą tėvynei, Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei, kuriai privalome užtikrinti visą garbę, grožį, viešąją naudą, o labiausiai – sustiprinimą nuo vidaus ir išorės pavojų, [...] žemiau aprašytus susitarimus ir traktatus tarp savęs [lietuviai su lenkais] sudarėme [...] taikiu ir vieningu abiejų pusių sutikimu [...], kad jau lenkų Karalystė ir lietuvių Didžioji Kunigaikštystė yra vienas nedalomasis ir neperskiriamasis kūnas, taip pat ne perskirta, bet viena ir bendra Respublika, kuri iš dviejų viešpatysčių ir tautų į vieną liaudį suėjo ir susiliejo.“

Ar gali tąsyk stebinti Leono Sapiegos, 1588 m. Lietuvos statuto kūrėjo, nuosprendis: „Dėl tikybos ir bažnyčios skirtumo kraujo nelietai ir nebausti turto konfiskavimu ir kalėjimu“? Tai tik kitais žodžiais išsakyta vyskupo Protasevičiaus programa, kaip *bendrame kūne* ir *vienoje liaudyje* su lenkais išsaugoti Respubliką. Lietuviai kovoja ne dėl tikėjimo, ne dėl tautos, o dėl esamą sanklodą garantuojančios Respublikos su visa jos suklestėjusia gyvensena.

Liublino unija yra ne tik nuoseklus Lietuvos inkorporavimo Lenkijos karalystėn žingsnis. Unija yra ir esminis Lenkijos gyvenimo įvykis: nuo tol Lenkijos valstybės pergalės yra ir Lenkijos katalikų bažnyčios pergalės, o Lenkijos katalikų bažnyčios laimėjimai yra Lenkijos valstybės laimėjimai. Katalikybės plėtra yra Lenkijos plėtra, Lenkijos plėtra yra katalikybės plėtra. Katalikybės ideologija tampa valstybės ideologija.

Mūsų istoriografijoje nedaug dėmesio skiriama, o gal tiesiog korektiškai nutylimas principinis katalikybės ir protestantizmo aktyvizmų netapatumas. Katalikybė paremta aiškinimo ir įtikinimo veiksmais, protestantizmas – aiškinimosi ir įsitikinimo. Pirmoji remiasi atstovavimu Dievui, antroji – Dievo atstovavimusi. Tai leidžia katalikybei savo poreikiams organizuoti sociumus, protestantizmui – individo aktyvizmą, visų pirma per savo dvasios tobulinimą geresnį ir aplinkos asmeninį organizavimą. Katalikybė viską daro dabar, protestantizmas – nebūtinai, jis duoda laiko.

Jonušas Radvila sako: „Ateis laikas, kai lenkai į duris nepataikys, išmesime juos pro langus.“ Žodžiai etmono verti, bet kada tas laikas ateis, jeigu Radvila Perkūnas, begalės pergalių įvairiuose frontuose vadas, Zigmantui Vazai vyriausiuoju karo vadu paskyrus lenką Janą Zamoiskį, giliai išsižeidęs tyliai pasitraukia ir kariauti negrįžta. Kartais atrodo, kad lietuvių tikėsenos reformatoriai yra jeigu ir ne to meto socialume patogiajai įsitaisę Karūnos

bendradarbiai, tai bent jau nepataisomi melancholikai, kurie iki galo taip ir nesuvokia, ką reiškia faktai, jog, kaip savo knygoje „Reformacija Lietuvoje“ liudija Jokūbas Kregždė, 1563 m. Ukmergės pavieta nebelikę nė vieno bajoro kataliko, Žemaitijoje iš 38 bažnyčių tik septyniose slapstosi katalikų kunigai, o iš 18 LDK tarybos narių 10 yra reformatai! Kitaip sakant, kad reformatoriai turi valdžią savo rankose!

„Kelis LDK istorijos dešimtmečius valstybės karo vadai etmonai buvo evangelikai, savo rankose turėję didžiulę karinę galią, tačiau istorijos šaltiniuose nėra nė menkiausios užuominos, kad būtų kilusi mintis šia galia pasinaudoti ir jėga įvesti evangelikų tikėjimą. Jėgos panaudojimas būtų reiškęs pilietinį karą ir kartu Lietuvos valstybės pabaigą“, – rašo Ingė Lukšaitė savo veikalo išvadose (555 p.). Pasilikdamas sau teisę abejoti dėl teiginių apie LDK kaip valstybės pabaigos, noriu akcentuoti štai ką: religinio karo vengimas Karūnos turinio pripildytos pilietinės ištikimybės Respublikai vardan tik dar vienu aspektu patvirtina politinį lietuvių didžiūnijos integralumą dar iki Reformacijos, taigi, ne tik principinį, bet ir konkretų Reformacijos Lietuvoje laimėjimo negalimumą: Lietuvos politinis elitas bijo ne karo, o Lenkijos karaliaus represijų, kuriomis veikiama išpūdingai. Daliai diduomenės problemų net ir nekyla – ji jau yra dvasiškai ištikima Karūnos pilietiškumui.

Mes labai iškeliam Reformacijos nuopelnus lietuvių kalbai. Taip, ji buvo įvesta į viešąją anų laikų erdvę, tačiau ne kaip nacionalinė ar valstybinė LDK kalba, o kaip prastuomenės švietimo, arba instrumentinė kalba, kurios tikslas – tas pats valstybinis integralumas.

Reformacijos Lietuvoje istorija yra LDK lėtinės krizės istorija. Valstybę naikinę grupiniai konfliktai vis tiek kilo, bet vyko jau be lietuvių galėjusio vienyti savojo tikišinio pamato, lietuviškajam etniniam netapatumui palaipsniui įsikūnijant į mentalinį *gente lituanus*, *natione polonus* hibridą, iš kurio vėliau rutuliojosi visi naujausių laikų pilsudskiadų variantai. Atsisakydama karo dėl tikėjimo, lietuvių prarado bet kokią jos tautai *tikrą* tikėjimą, o šio fakto sąlygotą tarpinio tarp lenkų ir lietuvių mentaliteto formavimasis lėmė ne tik Vilniaus okupaciją, bet ir šiandieninį daug kur servilizmą primenantį Lietuvos elgesį.

Nepaisant nieko, su katalikybeėjusios lietuvių polonizacijos kontekste Reformaciją Lietuvoje galime laikyti pralaimėjusiu ankstyviausiu nacionaliniu išsivaduojamuoju judėjimu.

Tai, kas pasakyta, būtų Reformacijos istorinio palikimo apibūdinimas.

Lieka žvilgterti į Reformacijos meto kai kurias implikacijas mūsų laikams.

Viena jų – nugalėjusios krikščionybės „pirmapradė nuodėmė“. Jos vardas – Protas. Iš graikų per romėnų kultūrą perimtas *būties protingumas* krikščionybę verčia tikėjimą derinti su protu. Visi ankstesni dievai būdavo pakankamai antropomorfiški arba bent jau chimeriški. Graikų filosofai būtų atskyrę nuo dievų ir jos esmę išvelgė abstrakčiame principe – Platonas jį laikė Vieniu, Aristotelis – Nusu. Nuo tol Absoliutas nebegalėjo būti neprotingas. Spręsdama tikėjimo ir žinojimo suderinamumo problemą, krikščionybė protu disponuojantį Absoliutą suskaldo į Šventąją Trejybę. Dievas Tėvas yra iki galo neatsiskleidžianti ir neatskleidžiama paslaptis ir visagalybė, būties ištaka. Šventoji dvasia – tas dvasinis būties substratas, kurio dėka, kaip ir žmogaus dvasioje jo protingumas, gali vykti slaptingieji, bet kartu ir protingi būties (imtinai iki žmogiškojo buvimo) aktai. Dievo sūnus, arba Kristus, konkrečiai jungia ir protingumą, ir dvasingumą, ir yra realus žmogus, savo realumu Dievą paliudijantis žmonių tikrovėje. Tai tokia Absoliuto malonė žmogui, kurios dėka jis gali apčiuopiamai įsitikinti Dievo buvimu, o sekdamas Kristaus pavyzdžiu – ir priartėti prie Dievo. Kad žmogus neužsimirštų, išganomąjį pasirenka ir išganymą suteikia vis dėlto pats Viešpats. Katalikybė išganymo monopolį kietai laiko savo rankose. Žmogus pats savo valia pasiimti savo likimo negali, jam iš esmės viskas *duodama*. Duodama tiek daug, kad savo tikrumui įrodyti Dievas net pasiunčia savo sūnų ir net leidžia jam itin žiauriai numirti. Duodama per visus amžius, žmones pratinant prašyti, kitus – žadėti, imtinai iki Marksas pažada rojų žemėje, jei tik žmonės jo paklausys, kaip teisingai susitvarkyti

su netikėliais, nors pagal tą receptą gyvenusi Rytų imperija žlunga 1991-aisiais, o Vakarų civilizacija bankrutuoti šiuolaikiniams graikams bando dar neleisti. Davimas–gavimas buvo jau tiek išsigimę ir viduramžiais, kad prireikė Jano Huso ir Martyno Liuterio. Protestantizmas pabandė mokyti pasidaryti, užsidirbti, o ne gauti.

Vadinamoji finansų krizė, o iš esmės – Vakarų civilizacijos nuosmukio krizė, kaip niekada aiškiai perskyrė Vakarų Europą į Šiaurės ir Pietų Europą – turtingą Šiaurę ir bankrutuojančius Pietus. Protestantiškąją šiaurę ir katalikiškuosius pietus.

Maksas Vėberis ne veltui protestantizmą laikė ne tik kapitalizmo dvasia, bet ir mokykla: žmogui, kuris Viešpaties akivaizdą praskaidrina savo sielą, kad ji geriau sutartų su jo sunkiu kasdieniniu darbu, iš kurio jis ir tesitiki ką nors gauti, visiškai nereikia malonių iš dangaus žuvų pilnos valties pavidalu – jis žuvų pasigauna savo gerai žinomuose fiorduose arba užsiaugina šiuolaikinėse lašišų fermose, kuriose duonos pietums šiandien gauna ir lietuviai.

1918 metais atgavę nepriklausomybę lietuviai buvo bebandą įsigyventi katalikybėje, nes Vilnius kaip atskirtis nuo lenkų, bet dar labiau – lietuvių tautybės kunigai – Lietuvoje leido nebejausti su katalikų religija einančios polonizacijos grėsmės. Okupacijos metais diegtas ateizmas ne vieną užgulė chroniška dvasios sloga: nei sveikas, nei rimtai sergi, imi, ką duoda, ko neduoda – pasiimi, bet duoti tūri, nes žada ir iš principo, ir konkrečiai. Nenoriu užsiimti šiandienine duoda–neduoda fenomenologija, paminėsiu tik patį fantastiškiausią jos pavidalą – beveik milijono žmonių išsilakstymą ten, kur daugiau duoda, spjaunant į visas Atgimimo kalbas apie Nepriklausomybę, valstybę, tautą, kalbą, lietuviais save norinčius laikyti vaikus. Protestantizmo etika yra paremta rimto, atsakingo, sunkaus, humanizuojančio darbo santykiais. Pirmojoje respublikoje lietuviai jau mokėsi rimtai dirbti. Tačiau pradedant 1940-aisiais jau mokėsi atvirkščio – išgyventi nedirbant. Tai tęsiasi iki šiolei.

Esame pietų ar šiaurės Europa?

Pagal geografinę padėtį – Centro Europa, Europos centras. Pagal seniausią istorinę lokalizaciją – taip pat, tik nepalyginti didesniuose plotuose. Pagal protėvių baltiškąją šaką – šiauriečiai. Galbūt iš tų laikų kylantis mūsų prigimties dvilypumas traukia į pietus, realiai gyvenant šiaurės areale?

Tautos privalo orientuotis erdvėje, tuo labiau, kad visa ji jau užklota istorijos. Nėra bevardžių laikų, laikai gali būti tik dar nežinomi. Reformacijos ir idėjos, ir vyksmas, ir herojai leidžia mums pakankamai primygtinai paklausti savęs: jeigu pasaulis suvokia Reformaciją buvus viduramžių totalitarizmo pabaiga ir naujųjų amžių dvasine pradžia, ar mes Reformaciją Lietuvoje jau esame suvokę adekvačiai jos istorinėms pamokoms ir priesakams?

Gal iš tiesų laikas – deramai pagerbus mūsų gyvastį išsaugojusią senąją gynybinę imperiją (LDK), bent jau sąžiningai paklausti savęs, ką su neįgyvendintu Reformacijos užmoju praradome? Iš naujo apsikrikštyti dabar nebesiūlyčiau, šiuo metu, manau, mums visiškai tiktų Lietuvos reformacijos laikų Religinės laisvės privilegija, toleruojanti visas religijas, tačiau prižiūrima tokios mūsų atkurtosios Respublikos politinės valios, kuri būtų nepakanti nė vienai iš jų, jeigu kuri nors pirštą pajudintų prieš vienintelę neliečiamą vertybę, beturinčią prasmės mūsų meto virsmų chaose – meilę savo žemei ir tikėjimą ta žeme kaip vieninteliu tikro gėrio šaltiniu. Ir reikalautų ginti tą poziciją be jokios tolerancijos. Kaip sakė Vytautas Didysis: nepaisant nieko! Nes tai, ką mes vis dar vadiname anų laikų tolerancija – jokia tolerancija, o Karūnos pilietiškumui jau ištikimo Lietuvos politinio elito gyvenimo principas, išlikimo prisitaikant principas, perkeltas ir į dvasiai nuraminti Lietuvoj įkurdinti bandytą protestantizmą.

Sąšauka su šiandiena – vėlgi akivaizdi.

Pranešimas skaitytas Lietuvos Reformacijos istorijos ir kultūros draugijos posėdyje Vilniuje, Signatarų namuose 2011 m. lapkričio 17 d.

MĄSTYMAI

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

CIVILIZACINĖS SAVIPRATOS SVARBA ŠIŲ DIENŲ GEOPOLITIKOJE

Pasaulio persidalijimo metas

Po Antrojo pasaulinio karo geopolitika buvo nustumta į pašalius, geopolitiniai svarstymai tapo „politiškai nekorektiški“, nes nusistovėjo aiški pasaulio tvarka, kurią lėmė dviejų – Vakarų ir Rytų – blokų karinės ir sykiu geopolitinės galios pusiausvyra, o dėl įtakos buvo kovojama buvusiose kolonijose stengiantis naujas valstybes pajungti savo politiniams ir ekonominiams interesams. Vakariečių demokratų, kaip ir sovietinio lagerio politikų, akyse pasaulio žemėlapis buvo aiškus, apie didžiųjų blokų užimamas teritorijas nebuvo kalbama, nes dėl valstybių sienų buvo tvirtai susitarta. Tačiau subyrėjus Berlyno sienai ir žlugus Sovietų imperijai, pasaulis ėmė sparčiai keistis. Pasaulio kaitą skatino ir globalizacijos bei europinės integracijos vyksmai. Radosi naujos valstybės, tad pasaulio žemėlapis taip pat pasikeitė. Juolab kad pats Europos Sąjungos projektas jau savaime buvo geopolitinis – juk ES žemėlapis sparčiai keitėsi įsijungiant vis naujomis valstybėms. Tad geopolitikos iškilimas buvo neišvengiamas, o geopolitinė vaizduotė ir geopolitinis mąstymas ėmė vis labiau lemti tarptautinius santykius ir globalių politinių žaidėjų veiksmus. Buvusios stabilios kai kurių valstybių sienos staiga suliepsnojo – ėmė plisti konfliktų židiniai. Pastutinį praėjusiojo amžiaus dešimtmetį vykę Balkanų karai apstulbusiai Europai priminė jos pačios karų baisumus, o sykiu parodė, kad ES politikai visiškai nepasirengę tvarkytis su naujais iššūkiais net „savajame“ žemyne. Prireikė ryžtingo Jungtinių Amerikos Valstijų ir NATO įsikišimo. Tuose karuose jau buvo galima regėti švelnų NATO ir Serbiją rėmusios Rusijos kariškių „sąlytį“. Pastarasis neperaugo į jokių karinius incidentus, tačiau parodė, kad Rusija imasi naujos karinės geopolitinės doktrinos, kuri ir buvo palaipsniui įgyvendinama plėšant Gruzijos ir Ukrainos valstybes ir šitaip suardant Europoje nusistovėjusią tvarką. Rusija savo tarptautinę politiką ėmė grįsti jėga, laužydama tarptautines sutartis dėl valstybių sienų ir nusimesdama tarptautinius įsipareigojimus, tad sąmoningai daugino konfliktines zonas pačioje Europoje. Labai aiški Rusijos agresyvių užmačių slinktis Baltijos regiono pusėn, o tas regionas daugelio žymių geopolitinių mąstytojų laikomas civilizacijų sąveikos „pilkąją zoną“, kurią šiuo metu pridengia NATO. Rusijos geopolitikų akyse Baltijos šalys buvo ir yra šios didvalstybės gyvybinių interesų regionas.

Europos Sąjungai, kaip supraplavybiniam dariniui, svarbūs ne tik santykiai su Rusija, bet ir su Turkija, kuri ilgokai siekė narystės ir vykdė įvairias tai narystei būtinas valstybės ir visuomenės „pritaikymo“ prie europietiško standartų programas. Tačiau aiškėjo, kad Turkija eina savu vidinės raidos keliu, kuriame vis svarbesni tampa islamo ir otomaniškosios imperijos paveldo veiksniai. Įsiliepsnoję karai Turkijos kaimynėse Irake ir Sirijoje, įsibėgėjusios Sirijos „dalybos“, taip pat ryškėjanti strateginė Turkijos ir Rusijos partnerystė, kuri bet kada gali peraugti į varžytuves, nepaprastai padidino Turkijos, kaip NATO narės, „svorį“ tarptautiniuose reikaluose. Juolab kad Turkijos politinis elitas sąmoningai tą „svorį“ stengiasi padidinti, ypač santykiuose su, pasak jų, „išlepusia“ ES, kurios viena didžiausių visiems akis badančių bėdų yra aiškios bendresnės užsienio politikos ir tos politikos lyderių stoka. Įtampos židinių daugėja ir kituose pasaulio regionuose, kaista daugelis pasienių ir skirtingų civilizacijų sąveikos „linijų“. Korėjos pusiasalyje įtampą jau sunku išmatuoti, Kinija aiškiai rodo savo nepaprastai sustiprėjusius karinius ir ekonominius raumenis Pietų Kinijos jūroje pildama naujas salas ir statydama jose karines bazines. Niekas nežino, kaip rutuliosis Libijos valstybingumo sužlugdymo eksperimentas, nes dabar ši šalis tapo visokiųjų teroristinių grupuočių treniruočių ir poilsio oaze, iš kurios radikalieji islamistai keliauja į kitas Afrikos šalis. Šalis, saugojusi Afriką nuo islamistų grėsmės, buvo paversta jų eksportuotoja.

Geopolitika svarbi ir Lietuvai. Turime ne tik svarstyti Europos Sąjungos ateities vizijas bei tų vizijų pagrindus, bet ir stengtis suvokti, kokiais civilizaciniais vaizdiniais grindžiami mūsų didžiosios kaimynės Rusijos veiksmai bei jos santykiai su ES, Jungtinėmis Valstijomis, Turkija ir kitomis didžiosiomis pasaulio galybėmis. Dera įsivaizduoti, kokia gi mūsų vieta tuose „žaidimuose“, kokius namų darbus turime daryti, norėdami išlikti kaip valstybinė tauta. Mūsų geopolitikos klasikas Pranas Germantas savo knygos „Pasaulio politikos posūkis“ prakalboje rašė, kad „šiandien viso pasaulio dienraščių ir žurnalų puslapius užima politika“, ir mes visi „dabar gyvename tarptautinio įtempimo periodu“, o stengdamasis pagrįsti geopolitikos svarbą, aiškino, jog „geras tarptautinės politikos pažinimas plečia kiekvieno asmens akiratį ir kelia jo visuomeninę orientaciją“, ir labai aiškiai suvokė artėjant naują istorijos išbandymų metą – „pasaulio politika atsistojo naujos eros angoje“¹. Šitai buvo rašyta 1938-aisiais, tačiau mintys tarsi paimtos iš šių dienų žiniasklaidos. Atkreiptinas dėmesys, kad anuo metu buvo jaučiamas nemenkas geopolitinių apmąstymų poreikis – knyga buvo išleista 1 200 egz. tiražu, kuris gali nustebinti šių dienų politologinės literatūros skaitytoją. Poreikis aiškintinas tuo, kad Lietuva buvo atsidūrusi agresyviuose geopolitiniuose Rusijos, Lenkijos ir Vokietijos gniaužtuose, iš kurių taip ir nepavyko išsiveržti. Kitas svarbus dalykas tas, kad knygos autorius pasaulio politikos posūkį susiejo su 1935 m. Italijos kariniu žygiu Etiopijon: tas žygis buvo politiškai paremtas „prikelto“ civilizacinio Romos imperijos vaizdinio ir juo grindžiamos geopolitinės vaizduotės laikant Italiją teisėta anos didybės paveldėtoja. Nemenkesnis civilizacinis turinys buvo būdingas ir prieškarinei Vokietijos politikai bei jos siekiams, taip pat ir didžiosioms kolonijinėms valstybėms. Šiame straipsnyje aptardami kai kurias Samuelio Hantingtono (Samuel Huntington) įžvalgas, ir pabandysime kiek pasiaiškinti Rusijos ir Turkijos civilizacinės vaizduotės bei civilizacinių vaizdinių reikšmę šių šalių geopolitikoje ir tarptautinių santykių plotmėje.

Civilizacijų samprata geopolitikoje

Geopolitika, didžioji tarptautinė politika visada buvo ir yra susijusi su tam tikrais civilizaciniais vaizdiniais, civilizacijų sąveikos apmąstymais. Prieš kurį laiką tarsi savaime suprantama buvo didžioji XIX ir XX a. sandūroje iškilusi Rytų ir Vakarų civilizacinė skirtis, o pastaraisiais keliais dešimtmečiais orientalizmą, kaip vyravusį Kitą, ima papildyti Kinijos, Lotynų Amerikos, Afrikos, Islamo civilizacinių vaizdinių bei naratyvų sandai.

¹ Germantas Dr. (Pranas). *Pasaulio politikos posūkis*. Kaunas, Spaudos fondas, 1938, p. 7–9.

Civilizacinės įvairovės didėjimą nulėmė kultūrinė hibridizacija, o sykiu ir įvairių kultūrų „atgimimus“ skatinantys globalizacijos ir pastarųjų metų geopolitikos veiksniai, kurie įtvirtino naują pasaulio raidos suvokimą grindžiančią Šiaurės ir Pietų skirties prieštarą. Vieni civilizacijų teoretikai stengėsi atskleisti Vakarų civilizacijos pranašumą prieš kitas civilizacijas, kiti savo tyrimuose siekė išvengti Vakarų centrizmo ir parodyti, kad visos civilizacijos yra savaip vertingos, tad kalbant apie civilizacijas, dera vengti tiesmuko pažangos supratimo taikymo, juolab tokiu supratimu grindžiamo civilizacijų raidos lyginimo. Nors *pažangizmas* jau kelis dešimtmečius išnyko iš istorinių bei civilizacinių tyrinėjimų lauko, tačiau pastaruoju metu atgimė *modernizacijos* samprata, kuria buvo grindžiamas pokario šalių raidos supratimas. Ta samprata ima veikti su nauja jėga, nepaisant jos sąsajų su ideologiškai tarsi atmestiniu pažangizmu. Islamo civilizacija ir musulmonai kaip tik ir kaltinami negebėjimu modernizuotis, priimti naujosios technologinės civilizacijos skleidžiamus modernizacinius impulsus. Kas yra modernumo ir modernizavimosi paskatų šaltinis ir šių vyksmų veikioji pasaulinė jėga? Visiems tarsi savaime aišku, kad Vakarų civilizacija, o tiksliau – kelios joje veikiančios demokratijos ir žmogaus teisių ideologemos. Juolab kad akademinio pasaulio apyvartoje cirkuliuoja vakariečių ir pagrindiniuose civilizacinių ar pasaulio sistemų tyrinėjimo centruose mokslus baigusių ir akademinis laipsnius įgijusių nevakariečių mokslininkų parašytos knygos, kurios įtvirtina ir tam tikrus bendresnius pasaulio reikalų suvokimo „rėmus“.

Civilizacijos geopolitinėse Hantingtono įžvalgose

Tarptautiniuose santykiuose svarbiausias yra hegemono, jo politinio elito vaidmuo, kuris priklauso nuo tame politiniame elite įsitvirtinusio ir natūraliu laikomo „pasaulio vaizdo“. Pastarajame svarbiausias yra civilizacinis dėmuo, kuris vienaip ar kitaip grindžiamas civilizacijų tyrinėtojų darbais. Šiuo atžvilgiu reikšmingiausia knyga po Sovietų Sąjungos subyrėjimo, kurį Rusijos prezidentas Vladimiras Putinas pavadino didžiausia XX a. geopolitine katastrofa, neabejotinai buvo S. Hantingtono veikalas „Civilizacijų susikirtimas ir pasaulio tvarkos perkūrimas“ (1996). Jame buvo išplėtos įžvalgos, išsakytos 1993 m. žurnale „Foreign Affairs“ išspausdintame straipsnyje, kuris netrukus įgavo platų tarptautinį atgarsį¹. Tame straipsnyje buvo aiškiai suformuluoti pagrindiniai principai, kurie grindžia požiūrį į po Šaltojo karo įsivyrusiančią pasaulio tvarką ir išskleidžiamas tos tvarkos vaizdinys. Hantingtono „rėmai“ tapo įvairių šalių politinio elito, pirmiausia Jungtinių Valstijų ir Rusijos, „parankine knyga“, paveikusia visų šalių politikų bei politikų politinę vaizduotę. Pagrindinis Hantingtono keltas klausimas – kaip po Šaltojo karo rutuliosis globalioji politika, kas ją lems ir kokia ims klostytis naujoji pasaulio tvarka?

Į tą klausimą savo atsakymą jau buvo pateikęs Francis Fukujama (Francis Fukuyama) plačiai nuskambėjusiame veikale „Istorijos užbaiga“ (1992). Jo manymu, Berlyno sienos griuvimas žymi naują pasaulio raidos etapą, kuriame įsivyrusiančios Vakarų civilizacinės vertybės, o galutinė žmonijos valdymo forma esąs Vakarų liberaliosios demokratijos universalizmas. Kadangi nebelieką skirtingų ideologinių pasaulio raidos trajektorijų, tai ir istorija nebetenkanti vidinių konfliktinių paskatų. Šitai ir žymi „istorijos užbaigą“. Hantingtono atsakymas kitoks. Jo manymu, Šaltojo karo užbaiga iš esmės keičia pasaulinių galių santykių konfigūraciją, tačiau nėra jokio pagrindo kalbėti apie istorijos užbaigą. Atvirkščiai – istoriniai vyksmai tik intensyvės: iš dvipolio, aiškiai ideologiškai perskirta pasaulio, kuriame varžėsi dvi Vakarų ir Rytų (sovietų) galios, o Trečiasis pasaulis buvo jų kovos vieta, pereinama į daugiapolį, daugiacivilizacinį pasaulį.

Kaip nusakomos civilizacijos? Jos yra kultūriniai dariniai, kurie skiriasi žmonių požiūriais į Dievą ir žmogaus, individo ir bendruomenės, piliečio ir valstybės, vyro ir moters bei sutuoktinių santykius. Kiekvienam tų darinių būdingas savas teisių ir atsakomybės,

¹ Huntington S. P. *The Clash of Civilizations // Foreign Affairs*, 1993, 72(3).

laisvės ir valdžios, lygybės ir socialinės hierarchijos supratimas. Tame pasaulyje kultūra ir kultūriniai tapatumai, kurie aukščiausiam lygmenyje yra civilizaciniai tapatumai, nulemia naujų politinių bei valstybinių sanglaudų, dezintegracijos ir konfliktų pobūdį. Esminis kultūrinius tapatumus formuojantis ir palaikantis veiksnys yra religija. Naujame pasaulyje modernizacija jau nebėra tiesioginė vesternizacija ir jau nebepereina į visuotinės žmonijos civilizacijos kūrimą vienokios ar kitokios vesternizacijos pagrindu. Keičiasi ir civilizacijų galių santykiai: Vakarų poveikis santykinai mažėja, o Islamo pasaulio – didėja dėl demografinio sprogimo ir jį lydinčios musulmoniškų valstybių destabilizacijos. Toks pokytis taip pat būdingas Vakarų ir Kinų civilizacijų santykiams. Vis labiau imama jausti esminė problema, kuri kaip tik išryškėjo mūsų dienomis, – Vakarų universalistinės pretenzijos skatina kitų civilizacijų, ypač Islamo ir Kinų, priešišumą. Pastaruoju metu tas priešiškas visiška aiškiai reiškiamas per Rusijos vykdomą geopolitiką, kuri grindžiama sava XIX a. antroje pusėje susiklosčiusia civilizacinio išskirtinumo filosofija bei teosofija.

Galima išskirti tokias esmines Hantingtono įžvalgas. Pirmą, nors pasaulį integruojančios jėgos yra realios, tačiau kaip tik jos sukelia atoveiksmį – skatina išnykimo ir suvienodinimo grėsmes išgyvenančių kultūrinę savitumą ir civilizacinę sąmonę bei savimonę stiprinimą. Antra, pasaulis jau dalijasi į kitokias dvi dalis nei anksčiau – Vakarus ir Nevakarų daugę. Trečia, nacionalinės valstybės išlieka pagrindinės globalios politikos veikėjos, tačiau jų interesus, sąjungas ir konfliktus ima lemti kultūriniai ir civilizaciniai veiksniai. Ketvirta, didėja pasaulio nestabilumas, anarchija, gausėja įvairiausių gentinių ir tautinių konfliktų, tačiau didžiausią pavojų kelia konfliktai tarp skirtingoms civilizacijoms priklausančių valstybių ar jų grupių. Galime teigti, kad bendrais bruožais tos įžvalgos pasirodė esančios pranašingos ir į jas būtina atsižvelgti ir didžiųjų valstybių politikams, ir naujosios ES raidos vizijos kūrėjams.

Hantingtonas išskiria tokius didžiuosius civilizacinius darinius: Vakarų, Islamo, Kinų, Hindų, Budistų, Japonų, Lotynų Amerikos, Afrikos ir Slavų stačiatikių. Daug kalbėta apie tokio išskyrimo bei priskyrimo pagrindų painiavą, problemas dėl civilizacijų ribų nustatymo. Tačiau ne tai svarbiausia. Esminis dalykas yra įsitikinimas, kad šiandienos pasaulyje tarptautiniai santykiai ima priklausyti nuo civilizacijų santykių, kurie darosi vis labiau komplikuoti, o civilizacijų sąlyčio zonos tampa potencialių konfliktinių židinių regionais. Jo manymu, neišvengiamas yra Vakarų ir Islamo civilizacijų susidūrimas, kurį skatina islamui būdingas žiaurumas ir agresyvumas kitatikių atžvilgiu, taip pat demografiniai veiksniai. Islamo civilizacijos žmonėms nepriimtina Vakarų skleidžiama modernizacijos programa, kur svarbiausia yra politiniai demokratijos principai ir vien juridiniu pagrindu plėtojamos žmogaus teisės. Į daugelį įvairiose šalyse vykusių konfliktų, pavyzdžiui, Balkanų karus, jų organizatoriai, taip pat tų karų rėmėjai ar kritikai žvelgė pagal Hantingtono išskleistą civilizacijų konflikto, civilizacijų susidūrimo ar sandaužos schemą. Tad tas poveikis kai kurių Hantingtono interpretuotojų buvo pavadintas *self-fulfilling prophesy*. Tokios plačios aprėpties požiūris į civilizacijas ir pasaulio raidą susilaukė ne tik pritarimo, bet ir kritikos. Suprantama, daugeliui Islamo pasaulio atstovų nebuvo priimtinas Hantingtono teigiamas to pasaulio civilizacinis agresyvumas, juolab kad modernųjų laikų istorija rodo – kolonizacija ir pasauliniai karai buvo Vakarų reikalas. Kita vertus, Korane aiškiai išsakyta neigiamas požiūris į netikinčius, politeistus, stabmeldžius ir kitokių nei Šventraštyje paminėtų religijų atstovus – jie nelaikomi žmonėmis. Tačiau mums čia svarbu ne poleminiai niuansai ar konceptualūs trūkumai, kurių gausu visokiose teorijose, o bendresnis naujojo pasaulio vaizdas, kuriame numatyti potencialūs konfliktiniai židiniai ir konfliktinio nestabilumo zonų plitimas. Istorija šią tendenciją patvirtino. O kova dėl pasaulio daugiapoliškumo – šiuolaikinės globalios politikos faktas, taip pat ir Rusijos geopolitinės strategijos principas.

Kitas svarbus dalykas, kurį derėtų išsamiau apmąstyti visiems globalios politikos žaidėjams, taip pat ir civilizacijų tyrėjams, yra Hantingtono išsakytas įsitikinimas dėl Vakarų civilizacijos ateities: jo manymu, Vakarų išlikimui svarbu, kad amerikiečiai įvairiais būdais tvirtintų savąjį vakarietiško tapatumą, o visi vakariečiai aiškiai suvoktų savosios civilizacijos unikalumą. Vakarų civilizacijos pamatas yra krikščioniškos vertybės, be kurių neįmanomas joks vakarietiško tapatumo tvirtinimas. Jo manymu, didžiulės vidinės grėsmės Vakarų civilizacijai glūdi joje pačioje. Viena vertus, tos civilizacijos sandą Europą pakirto jos esminio „mazgo“ – krikščionybės – silpnėjimas ir sąmoningas silpninimas įtvirtinant sekuliarios visuomenės supratimą ir naikinant krikščioniškąsias europinių kultūrų šaknis. Kita vertus, multikultūralizmo įsigalėjimas Jungtinėse Valstijose yra tiesioginis iššūkis amerikietiškam *credo*, kadangi individo teisės pakeičiamos socialinių grupių teisėmis, daugiausia nusakomomis rasės, etninės priklausomybės, lytiškumo ir seksualinės orientacijos sąvokomis. Jokiais, kad ir kaip gerai atrodančiais, politiniais principais neįmanoma formuoti tvaraus bendruomeninio tapatumo. Hantingtono išsakytą susirūpinimą Vakarų civilizacijos ateitimi ir jo nurodytas civilizacijos silpnėjimo priežastis savaip patvirtina agresyviai ES ir JAV vykdoma nukrikščioninimo ir multikultūralizmo politika, taip pat ir „politinio korektiškumo“ ideologijos, ypač „naujų lytiškumų“ atžvilgiu, įsigalėjimas.

Dera išskirti vieną ypač svarbų antifukujamišką Hantingtono teorijos aspektą: Fukujama kultūrą laiko kliūtimi demokratijos plėtrai, kadangi kultūra siekianti išsaugoti tradicijas, o Hantingtonas iškelia kultūrinių ir ypač religinių veiksnių reikšmę civilizaciniams vyksmams bei civilizacijų sąveikai. Vėlesnė pasaulio raida parodė, kad kai kurios Hantingtono įžvalgos buvo pranašingos: jis iškėlė ir aptarė Rusijos ir Vakarų santykių blogėjimo galimybę, tikėtiną Ukrainos (viena iš vadinamųjų *torn countries*) krizę dėl „nesusikalbėjimo“ su Rusija, taip pat svarstė Turkijos civilizacinį posūkį į islamizaciją¹. Jis nurodė ir vidinių civilizacinių konfliktų galimybes, kurias skatins civilizacijų sandauža. Tokio konflikto pavyzdys Islamo pasaulyje yra vis labiau ryškėjantis, o kai kuriose šalyse žiaurių kovų pavidalą įgaunantis musulmonų šaitų ir sunitų priešiškus ir sykiu to priešiškus skatinamas tapatybinės savivokos stiprėjimas. Žvelgiant pro Hantingtono teorijos „akinius“, ryškėja civilizacinis Izraelio vaidmuo – jis yra karščiausia Vakarų ir Islamo civilizacijų sandaužos vieta, kuri savaip, pagal nenusipėjamus istorijos įgeidžius ir geopolitinius išskaičiavimus, daro įtaką tų civilizacijų sąveikai. Galima sakyti, kad kol kas civilizacinio konflikto šerdis glūdi Jeruzalėje, iš ten sklinda konflikto bangos ir jį sugrįžta, suvirpinusios daugybę kraštų ir palietusios įvairiausių šalių politinių elitų sąmonę bei tų elitų priimamus sprendimus. Jeruzalėn sueina ir tų civilizacinių diskursų bei jų kildinamos geopolitinės vaizduotės „smaigaliai“.

Rusiškoji civilizacinė vaizduotė

Išsilaisvinusi iš sovietinės okupacijos, Lietuva niekur nepabėgo nuo civilizacinio Didžiosios Rusijos vaizdinio, kuriam būdinga ilga istorija. Rusijos civilizacinės reikšmės supratimas rutuliojosi XIX a. vadinamųjų slaviofilų ir zapadnikų ginče, bandant išsiaiškinti, kokiam – Europos ar Azijos – regionui priklauso Rusija ir kokia ji yra – vakarietiška europietiška, azijietiška ar visiškai unikali euroazijietiška. Aiškius teorinius kontūrus ir didelę aiškinamąją, tad ir ideologinę, galią tas ginčas įgavo 1869 m. paskelbtame, plačiai nuskambėjusiame ir rusų intelektualinį sluoksnį supriešiniame Nikolajaus Danilevskio veikle „Rusija ir Europa“. Jame civilizacija nusakoma kaip esminė, kultūrinė istorinė, sava vertybių sistema grindžiama žmonių bendrabūvio forma, kurios unikalumą žymi dvasinė ją sudarančių tautų prigimtis, palaikanti savitus tų tautų kultūrų tipus. Danilevskis iškėlė Rusijos civilizacinį unikalumą, taip pat jos civilizacinį tikslingumą – priešintis dvasiniam Vakarų nuopuoliui ir galop apimti Vakarų civilizaciją, o savąją stiprinti vienijant slavų tautas ir atgaunant Cargradą, Konstantinopolį. Toks tikslas jau savaime žymi civilizacinį Rusijos

¹ Ten pat, p. 44–45.

ekspansionizmą. Jo įsitikinimu, Rusija nėra Europa, tad Rusijai žalinga diegti svetimas valstybines bei socialines institucijas ir į gyvenimą žvelgti pro užsieninius „akinius“. Europa ar apskritai Vakarai – tai romanų-germanų civilizacija, kuriai būdingas individualizmo kulto nulemtas prievartingumas, o rusiškosios civilizacijos ypatumas yra jos žmonių taikingumas ir kantrumas, todėl visi Rusijos karai esą tik atsakas į geopolitinius iššūkius. Toks agresyvių Rusijos veiksmų aiškinimas būdingas ir šių dienų Rusijos politiniam elitui. Danilevskio idėjos taip supriešino anuometinį Rusijos kultūrinį elitą, kad filosofas Vladimiras Solovjovas šią knygą vadino „visų niekšų ir kvailių Koranu“. Tačiau tos idėjos darė ir daro didelį poveikį civilizacinei Rusijos savimonei.

Ilgą laiką Danilevskio idėjos veikė tarytum kultūros „pasąmonėje“, o jų atgimimą žymi 1991 metai, kai „Rusija ir Europa“ buvo išleista 90 tūkst. tiražu, kiek vėliau perleista ir tapo veiksmingu geopolitinių civilizacinių svarstymų sandu. Svarbios civilizacinės reikšmės sampratai idėjos buvo plėtojamos ir vadinamajame eurazininkų judėjime (Nikolajus Trubeckojus, Levas Karsavinas, Piotras Savickis ir kiti)¹. Šio judėjimo atstovai atkreipė dėmesį į rusiškajai civilizacijai svarbų, net esminį tiurkiškąjį istorinį, kultūrinį, politinį ir etninį aspektą, jie gilinosi į Čingischano ir jo palikuonių valdymo paveldą, kurį kai kurie vėlesni mąstytojai ėmė laikyti Rusijos išskirtinumo žyme. Tad mongolų-totorių valdymo šimtmečiais patirtos skriaudos imtos įsivaizduoti kaip civilizacinis gėris, nes kaip tik chanų valdymas apsaugojęs rusus nuo vakariečių įtakos ir sudaręs sąlygas jų vėlesnei unikaliai civilizacinei raidai stačiatikybės pagrindu. Šiuo atžvilgiu prisimintinos rusų poeto Aleksandro Bloko poemos „Skitai“ eilutės: „*Da, skify – my! Da, aziaty – my. / S roskosymi i žadnymi očiami!*“² Eurazininkai teigė Rusiją esant unikalią eurazinę civilizaciją, kurioje esminis yra stačiatikybės veiksnys, o užimama geostrateginė vieta nulemianti jos, kaip tilto tarp Europos ir Azijos, vaidmenį. Tačiau tas vaidmuo grindžiamas aiškiu antieuropietišku ir antivakarietišku. Eurazininkų sampratas plėtojo Levas Gumiliovas, nepaprastai išpopuliarinęs tautos gyvenimą ir jos raidą nulemiančio pasionarumo idėją, o pastaruoju metu savo civilizacinėse ir kultūrinėse iškildose savaip pasitelkia didelę įtaką politiniam, kariniam ir akademiniam Rusijos elitui įgavęs jo mokinys filosofas, kultūrologas, sociologas, geopolitikas Aleksandras Duginas. Šis savo geopolitiniuose apmąstymuose ir imperinės dvasios gaivinimo bei stiprinimo vizijose eurazizmą sieja su tradicionalizmu, neobolševizmu ir neostalinizmu, o sykiu plėtoja ir karo filosofijos idėją. Dugino geopolitinėms išvalgoms būdingas ryškus antiamerikietiškas: remdamasis įvairiais istoriniais bei istoriosofiniais tyrinėjimais, jis pranašauja neišvengiamą Rusijos civilizacinio vaidmens pasaulyje didėjimą blėstant Vakarų civilizacijai, būtinumą ugdyti žmonių aukojimosi savam civilizaciniam būviui jauseną, megzti strateginius civilizacinės partnerystės ryšius priešinantis amerikietiškosios civilizacinės atmainos ir jos įgyvendinamo „mondializmo“ ekspansijai³, o pačiose Jungtinėse Valstijose siūlo remti visokius antisisteminius judėjimus, įvairiausiais būdais skatinti sumaištį ir taip silpninti jų galią. Geopolitinis Eurazijos didžiųjų valstybių Rusijos, Kinijos, Irano ir Indijos suverenumas laikomas esminiu veiksmu, padedančiu kurti globalizaciniam ir postmoderniam vartotojiškam „mondializmui“ galinčią pasipriešinti politiką. Tokio priešinimosi dvasios kupina ir jo „ketvirtosios politikos“ teorija, kurioje dabarties postmodernusis būvis nusakomas kaip prieš komunizmą ir fašizmą laimėjusio liberalizmo postliberalusis išsipolitininimas pereinant į postmodernaus vartojimo sistemą, kurios ekspansiją dera atremti konkrečia strategija, nusakančia, kaip ir kokiais ideologiniais pagrindais kovoti su postmodernizmu, postindustrine visuomene, kasdienybės praktika virtusiu išsipolitiniu liberalizmu ir globalizacija bei jos logistiniais ir technologiniais „įtaisais“³. Dugino geopolitiniai svarstymai įtraukia visus geopolitikos klasikus, taip pat šiuolaikiniuose geopolitikos centruose, ypač Prancūzijos ir Italijos, svarstomus Europos ir pasaulio ateities scenarijus, kuriuose

¹ Plačiau apie eurazininkų judėjimą ir plėtotas koncepcijas žr. Martinkus A. *Rusijos–Eurazijos vakarinės politinės ribos problema eurazininkų filosofijoje // Žmogus ir žodis, 2009, Nr. 4; Martinkus A. „Rusijos idėjos“ evoliucija „klasikinio“ eurazizmo filosofijoje (1920–1929 m.). Daktaro disertacija. Kaunas, Vytauto Didžiojo Universitetas, 2010.*

² „Taip – skitai mes, taip – azijiečiai mes, godžiom ir įkypom akim.“ Rimanto Černiausko vertimas. – Red.

³ Dugin A. *Eurasian Mission: An Introduction to Neo-Eurasianism. London, Arktos, 2014.*

³ Dugin A. *The Fourth Political Theory. London, Arktos, 2012.*

vienaip ar kitaip iškeliamas Rusijos vaidmuo ir eurazinių idėjų reikšmingumas¹. Jaunystėje pasižymėjęs aršiu antitarybiškumu ir priklausęs Maskvoje garsėjusiam rašytojo ir filosofo Jurijaus Mamlejevo okultiniam-literatūriniam-filosofiniam-alkoholiniam būreliui, Duginas išleido daugybę įvairaus pobūdžio veikalų, jis didelis vokiečių kultūros, literatūros ir filosofijos žinovas, verčiantis ir populiarinantis Martiną Haidegerį (Martin Heidegger), su kuriuo sieja ir naują būsimą rusų filosofijos raidos tarpsnį.

Geopolitinė Rusijos politinio elito vaizduotė ėmė ryškiai keistis po 2000-ųjų, valdžioje įsitvirtinus Vladimirui Putinui: Rusijos civilizacinio savitumo bei išskirtinumo samprata tapo geopolitinės strategijos pamatu, ir ja grindžiamos politikos spaudimas Vakarų šalims nepaliaujamai stiprėja. Toje vaizduotėje ir argumentuojant politinius sprendimus aiškiai įžiūrimos ir Hantingtono idėjos – daugiapolis pasaulis, Rusijos civilizacinis unikalumas, Vakarų silpnėjimas dėl išsikrikščioninimo ir multikultūralizmo, daugiacyviliacinio pasaulio kūrimas priešinant vakarietiškojam politiniam ideologiniam universalizmui, besistengiančiam visame pasaulyje įdiegti savas vertybes ir politinius principus. Tos idėjos savaip sustiprina eurazininkų sampratą, kadangi patvirtinamos pačių Vakarų mąstytojų. Tačiau įvairių žemyninių aljansų ir Rusijos vaidmens juose apmąstymams būdinga sava, kuo puikiausiai Hantingtonui žinoma geopolitinės minties tradicija, kuri ir atskleista Dugino geopolitiniuose veikuose. Rusijos geopolitinės civilizacinės vaizduotės ir ja grindžiamos politikos tikslas yra, viena vertus, „vienyti“ slavų pasaulį įsivaizduojant save kaip stačiatikybės centrą, o kita vertus – stiprinant atoveiksmį Vakarų civilizaciniam spaudimui, tvirtinti civilizacinius saitus su tiurkiškuoju pasauliu istorinio imperinio paveldo ir daugiapolės bei daugiacyviliacinės pasaulio tvarkos idėjos pagrindu. Tad iš pirmo žvilgsnio nelabai aiškūs Rusijos veiksmai tarptautinėje arenoje ir santykiuose su artimaisiais bei tolimaisiais kaimynais, taip pat ir jos konfliktinių židinių dauginimo strategija palaikoma tam tikromis iš civilizacinio supratimo kylančiomis geopolitinėmis idėjomis.

Dabartinio civilizacinio Turkijos vaidmens kūrimas

Pastaruosius porą dešimtmečių Turkijos politiniame elite ir visuomenės sąmonėje vis labiau įsitvirtina savas civilizacinis vaizdinys, kuriame ryškus ir rusiškojo eurazizmo poveikis, ir otomaniškasis imperinis politinis bei kultūrinis paveldas. Jis skleidžiamas iškeliant Islamo pasaulio nuo vakariečių patirtas skriaudas ir poreikį kurti *teisingą* postvestfališkąją pasaulio tvarką, kurioje būtų deramai atstovaujama Islamo civilizaciniam regionui. Akivaizdu, kad Islamo pasaulis, nepaisant jo demografinės kiekybės – ketvirtis pasaulio gyventojų, – kol kas niekaip nėra atstovaujamas aukščiausiu globalios politikos lygmeniu, nes kol kas nesama tam lygmeniui tinkamo „svorio“ valstybės ar valstybių sąjungos. Permąstymas vyksta sukantis nuo vakarietiškosios vestfališkosios orientacijos į islamiškąją pusę, iškeliant civilizacinės priklausomybės ir civilizacinių šaknų svarbą. Turkijos prezidento Redžepo Tajipo Erdohano (Recep Tayyip Erdogan) kalbose dažnai vartojamos sąvokos – „globali civilizacinė sąmonė“, „globali civilizacinė politika“, „naujoji Turkija“.

Turkiškojo civilizacinio vaidmens supratimą kultūrinę ir politinę apyvartą išskleidė žymus civilizacijų ir tarptautinių santykių tyrėjas Achmetas Davutohlu (Ahmet Davutoglu), kuris nuo 2009-ųjų dirigavo šalies užsienio politikai, o 2014–2016 m. pabuvojo ir Turkijos premjeru. Beje, jo premjeravimą daug kas laiko kruviniausiu pastarųjų kelių dešimtmečių Turkijos istorijoje. Paskutiniajame praėjusiojo amžiaus dešimtmetyje Davutohlu aktyviai įsijungė į Fukujamos ir Hantingtono įžiebtą pasauline vadintą diskusiją ir 1994 m. išspausdintame straipsnyje „Interesų susikirtimas: pasaulio (ne)tvarkos paaiškinimas“² iškėlė savąjį naujos, po Šaltojo karo atsirandančios pasaulio tvarkos supratimą. Pagrindinė mintis – kultūrinių ir civilizacinių tapatumų atgimimą lėmęs ideologinių blokinių Vakarų ir Rytų tapatumų žlugimas. Subyrėjus Rytų blokui, radosi galios vakuumas jautriuose,

¹ Dugin A. *Principles of Geopolitics*. London, Arkto, 1997.

² Davutoglu A. *The Clash of Interests: An Explanation of the World [Dis]order // Intellectual Discourse* 2(2), 1994.

tačiau išteklių gausiuose regionuose, į kuriuos ir nukrypo intracivilizacinės varžytuvės, įtraukusios ir kitas civilizacijas. Tad civilizacinis atgimimas eina ranka rankon su globaliąja politiką lemiančiomis strateginėmis varžytuvėmis. Jo manymu, civilizacijos niekur neišnyko, jos yra ryškūs kultūriniai politiniai ir ekonominiai dariniai, kuriems būdingas savas buvimo pasaulyje, socialinės egzistencijos būdas. Civilizacijų skirtingumas priklauso nuo skirtingų ontologinių, norminių bei pažintinių prielaidų, jose įsitvirtinęs savas laiko ir erdvės, taip pat žmogaus ir gyvenimo tikslo suvokimas, susiejantis įvairių valstybių žmones. Civilizacijų raidoje jų savikūros ir santykių su kitomis civilizacijomis atžvilgiu svarbiausia yra civilizacijos pasaulėvaizdis, civilizacinė savimonė ir savivoka. Tuos dalykus paryškina ir Hantingtonas. Stebimas civilizacinės vaizduotės atgimimas, kuris jau savaime didina civilizacinę politinę konfrontaciją, nes vakariečiams jis buvo netikėtas.

Šiuolaikinio pasaulio būsenoje išskiriami du po Šaltojo karo išryškėję civilizacinės savivokos „vektoriai“: Vakarų pusėje – istorijos užbaiga, galutinė demokratinio neoliberalaus kapitalizmo pergalė ir hegemoninės, JAV palaikomos tvarkos įsiviešpatavimas, o Kito (*West and the Rest* skirtis) pusėje – civilizacinės vaizduotės, tad ir civilizacinio pasaulėvaizdžio, stiprėjimas ir išplitimas, daugiacentrio ir daugiapolio pasaulio tvarkos vaizdinio kūrimas ir diegimas, siekiai pertvarkyti pasaulio tvarką daugiacivilizaciniu pagrindu. Tad kitoje pasaulio pusėje civilizacinių vaizdinių pagrindu ėmė megztis nauji politiniai ir geopolitiniai aljansai, į kuriuos Vakarai iš pradžių nekreipė dėmesio, o pastaruoju metu jau ima stokoti priemonių su jais „susitvarkyti“. Kaip pavyzdį dera paminėti Rusijos ir Turkijos strateginių ryšių plėtojimą vis svarbesnėmis tampant eurazininkų idėjoms ir ideologijai bei įvairaus lygio euraziniams projektams, Islamo valstybių jungimąsi šiitų ir sunitų skirties pagrindu ir sunitiškojo tapatumo stiprėjimą bei agresyvėjimą. Sunitas Davutoglu siekė permąstyti ir plačiai išplitusią pažiūrą, esą Islamo pasaulis kelia grėsmę Vakarams. Jo manymu, nėra jokių duomenų, leidžiančių pagrįstai teigti, kad musulmonų pasaulis gali sukurti ir įgyvendinti globalią antisistemiško veikimo strategiją. Vakarų pasaulis „islamo grėsmės“ ideologiškai naudoja savoms geoeconominėms, geopolitinėms ir geostrateginėms operacijoms pagrįsti ir pateisinti. Jis ypač iškelia būtinumą įveikti konfrontacinę civilizacijų sąveikos išsklaidą, kadangi toji tiesiogiai ar netiesiogiai veikia ir politinius sprendimus. Tačiau jis kritikuoja Vakarų civilizacinę ydas pasiremdamas Edmundo Huserlio (Edmund Husserl) veikale „Europos mokslų krizė“ išdėstytais mintimis ir iškelia civilizacinius Islamo privalumus bei pranašumus, kurie palaiko plačiai plėtojamą neootomanizmo ir panislamizmo teorijas bei ideologiją. Tad Turkijos vesternizavimasis kemalizmo ideologijos pagrindu kuriant sekuliarią nacionalinę valstybę, suvoktiną kaip civilizacinė bėda, kurią būtina įveikti atsigręžiant į savąjį pasaulėvaizdį. Jo manymu, vakarietiškojo sekuliarizmo banga nesugebėjo pakeisti musulmonų mąstysenoje įsitvirtinusio pasaulėvaizdžio, kurį grindžia labai aiški ontologinė Dievo per Koraną išreikšta žmonių visuomenių egzistavimo ir prasmingos žmogaus būties tvarka¹. O politikoje ir geopolitikoje vis labiau ryškėja *Pax Ottomana* svarba.

Davutoglu išspausdino daugybę straipsnių, taip pat fundamentalių kultūrologinių filosofinių ir politologinių veikalų. Tarp pastarųjų reikšmingiausia yra vadinamoji trilogija: veikale „Alternatyviosios paradigmos“ (1994) gvildenami Islamo ir Vakarų pasaulėvaizdžio ypatumai bei tų pasaulėvaizdžių poveikis politikos teorijai; knygoje „Civilizacinė transformacija ir musulmonų pasaulis“ (1994) svarstomi civilizaciniai musulmonų pasaulio raidos bruožai, o „Strateginėje gelmėje“ (2001) brėžiami ir pagrindžiami nauji Turkijos civilizaciniam vaidmeniui reikalingos politikos metmenys. Turkija užsienio politikai susikūrė daugiadimensinį ir sykiu vizionierišką pagrindą ir vykdo naująją politiką pasitelkusi ir įgyvendindama svarbų principą – tarpininkauti sprendžiant įvairaus lygio konfliktus. Tokiai politikai veiksmingai plėtoti padedanti unikali istorinė Turkijos savybė sąveikauti su globalia Šiaure ir globaliais Pietumis, taip pat šios šalies kultūrinis civilizacinis paveldas ir

¹ Davutoglu A. *Philosophical and institutional dimension of secularization: A comparative analysis* // A. Tamimi and J. L. Espozito (eds.). *Islam and Secularism in the Middle East*. London, Hurst and Co, 2000.

patirtis bendradarbiaujant su Vakarų politinėmis bei karinėmis institucijomis. Reikšmingu naujosios Turkijos politikos etapu, kai politiniame ir kariniame elite įtvirtinama islamo principais grindžiama civilizacinė ideologija, laikytini Turkijos prezidentą Erdohaną remiančių jėgų veiksmai nuslopinant nepavykusį 2016 07 15 kariškių perversmą ir keičiant ne tik karinį elitą, bet ir visą švietimo sistemą bei „valant“ žiniasklaidą, taip pat 2017 04 16 vykęs referendumas dėl prezidento galių išplėtimo. Tiesa, referendumo dėl prezidento galių išplėtimo rezultatai parodė, kad Turkijos visuomenė naujosios raidos atžvilgiu pasidalijo perpus, tad galima numatyti didėsią ir vidinius konfliktus, nes sekuliarios kemalistinės valstybės vaizdinys daugelio turkų laikomas savu ir brangintinu, juolab kad ir naujosios politikos vykdytojai nesirengia imtis visuotinės šariatizacijos.

Civilizacinės vaizduotės atgimimas – iššūkis Europos Sąjungai

Pagrindinis šias išsklaidas paskatinęs klausimas – koks gi yra civilizacinis Europos Sąjungos vaizdinys, kokiais civilizaciniais didžiaisiais pasakojimais jis grindžiamas ir kaip tie pasakojimai veikia žmonių vaizduotę bei jų savimonę? Ar galime aiškiai atsakyti į klausimą – koks civilizacinis ES vaizdinys mums „arčiau širdies“ ir kokią ES ateitį jo pagrindu įsivaizduojame? Viešojoje erdvėje tokie klausimai nesvarstomi, o europinis politinis elitas ES iškilusių didžiulių politinių ir geopolitinių iššūkių akivaizdoje tenkinasi tik bendro pobūdžio pareiškimais apie europietišką vienybę ir ES kaip demokratijos, gerovės ir multikultūrinės politikos pavyzdį visam pasauliui, siūlydamas svarstyti kelias to paties „federalistinio“ sukirpimo Europos raidos idėjas. Nors jau dabar visiškai akivaizdu, kad būtina labai aiškiai suvokti, jog siaurakaktiškas ideologiniu pagrindu vykdomas valstybinių galių menkinimas ir valstybių narių išnacionalinimas, kuris skaudžiausiai smogė mažosioms valstybėms, silpnina visą Sąjungą. Kitas svarbus dalykas tas, kad taip pat „demokratijos stokos“ sąlygomis įsitvirtinęs ir sau pasakišką gerovę susikūręs transnacionalinis europinis biurokratijos sluoksnis pasirodė esąs visiškai nepajėgus tvarkytis su naujais, ypač užsienio politikos srityje kylančiais iššūkiais. Tačiau tas sluoksnis nesirengia nei pripažinti savo klaidų ir jas apmąstyti, nei keisti liberalmarksistinės, tačiau sykiu finansinį kapitalą besąlygiškai aptarnaujančios integracijos politikos. Toje politikoje svarbiausia yra „naujojo europiečio“ kūrimo programa, kylanti iš prancūziškojo, o su juo ir sovietinio, revoliucinio paveldo, suėmusio Apšvietos racionalizmą ir karingąjį modernizacinį ateizmą. Vykdoma integracijos politika naikina kultūrinės ir religinės šaknis siūlydama ideologinius pakaitalus – įvairias „transnacionalumo“ ir „transeuropietiško“ koncepcijas. Tačiau tos koncepcijos niekaip negali įgauti aiškesnio civilizacinio vaizdinio pavidalo, kadangi grindžiamos esminiu „mainumu“ – tautų ir kultūrų maišymusi atmetant vakarietiškos civilizacijos supratimą dėl jo prigimtinių nuodėmių. Tos nuodėmės – tai būtinos išgyvendinti krikščioniškosios šaknys, latentinis nacionalinis valstybingumas ir tapatumas, nepakankamas atvirumas ir svetingumas „kitoniškumui“, eurocentristinio ir kolonijinio mentaliteto paveldas. Tačiau kaip yra ir bus bendraujama su stiprių civilizacinių tapatumų valstybėmis bei imperijomis, nes nei Rusija, nei Kinija, nei Turkija nesikrato „atgimusios imperijos“ vaizdinio? Gal tikimasi technologiniu ir finansiniu pranašumu „suvirškinti“ tuos tapatumus, tačiau vargu ar tokios viltys yra pagrįstos jau vien dėl demografinio geopolitinio veiksnio. Stokojant aiškaus civilizacinio ir kultūrinio vaizdinio, kuris sukaupia savyje didžiulį simbolinį, ženklinį bei istorinį turinį ir juo palaiko veiksmingą, padedančią pasaulyje orientuotis ir *savumo* jauseną ugdyti kultūrinę atmintį, niekaip nebus įmanoma sutelkti žmonių bendriems darbams, bendresniam raidos tikslui. Stokojant civilizacinio bendrumo, nebus įmanoma suvokti ir visiems bendrai kylančių iššūkių, nes tie iššūkiai niekaip negalės įgauti kultūriškai veiksmingų simbolių išgyvenamų ir bendrystės jauseną palaikančių pavidalų.

Vargu ar atgimstančio civilizacinio geopolitinio mąstymo akivaizdoje Europos Sąjunga pajėgs stiprinti ir europietiškojo pavyzdinio kosmopolitiškumo koncepciją, kurią išskleidžia Gerardas Delanty (Gerard Delanty) ir daugybė šios pakraipos politologų bei kultūrologų, kurie formuoja Europos Sąjungos plėtros vaizdinius ir jų įgyvendinimo politiką. Jis teigia išsirutuliojus naują europiečių savipratą, peržengiančią visas Rytų ir Vakarų priešpriešos kildinamas idėjas ir po Šaltojo karo pasklidusias „civilizacijų sandaužas“, „istorijos užbaigos“, „naujos pasaulio tvarkos“, „blogio ašies“ ideologemas, nes žvelgiant į Europą ir Aziją, vis labiau aiškėja, kad Vakarų, kaip ideologinio, kultūrinio ir geografinio konstrukto, supratimas vis labiau tampa nesvarbus. Kodėl? Todėl kad Vakarų civilizacija išplitusi visame pasaulyje, tad tapusi globalizuota ir liovusis būti vakarietiška bei europine. Globalizacijos vyksmas – kapitalizmo ir demokratijos įsitvirtinimas, – rodantis Vakarų netekus savųjų išskirtinumo bruožų, o krikščionybę jau nebesant sekuliarių visuomenių kultūrinių žymenių¹. Kadangi vis labiau ryškėja visuomenių ir civilizacijų kosmopolitiškumas – Vakarai Rytuose, o Rytai Vakaruose, tad būtina siekti žemyninės vienybės įvairovėje, kurti postnacionalinę europietišką, kosmopolitinę tampančią bendruomenę. Nors Delanty išskiria įvairias kosmopolitizmo formas bei atmainas ir siekia „suminkštinti“ jo normatyvinį universalizmą bei iškelti nevakarietiško kosmopolitizmo patirtis², tačiau juk didžiųjų šalių politinių elitų sprendimai grindžiami ne įvairove, o vienokia ar kitokia aiškia idėja, tad ji ir įgyvendinama kaip normatyvinis universalus, vadinasi, vakarietiškas principas. Šios pakraipos mąstytojai tikėjosi, o kai kurie iki šiol tikisi, kad turkiškasis islamas bus sueuropintas vykdant šios šalies stojimo į ES programą, kadangi Turkijoje vyravo sekuliarusis nacionalizmas, tačiau šios svajonės neišsipildė. Tad ES politiniam elitui kyla didžiulis klausimas – koku savu civilizaciniu diskursu atsakyti rusiškajam ir turkiškajam, labai aiškiai suvokiant, kad civilizaciniam diskursui būtina konsoliduojanti, žmones apjungianti ir juos su tam tikra vieta ar valstybe siejanti kultūrinė galia? Jokioms kosmopolitizmo formoms, kad ir kokiais „teisingai“ atrodančiais teoriniais argumentais paremtoms, tokia galia nebūdinga. Vargu ar gundymas vakarietiška ekonomine gerove gali būti lemiamas veiksnys bei argumentas vis labiau išplėskiančiose skirtingų civilizacinių vaizdinių ir jais grindžiamos geopolitikos varžytuvėse.

Daug problemų, susijusių su civilizacine Europos ateitimi, kelia ES vykdoma krikščioniškųjų šaknų naikinimo politika, kai viešas tikėjimo reiškinys yra laikomas netoleruotinu ar net kriminalizuojamas. Tėvų teisės auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus bei tikėjimą vis labiau ribojamos prievartiniu būdu diegiant švietimo sistemose genderizmo ideologiją ir pritaikant tą sistemą netradicinių seksualinių orientacijų „normoms“. Čia neturime galimybės plačiau pagvildinti tos politikos ypatumus, kuri slepiama po „žmogaus teisių“ bei „tolerancijos“ šydais, tad atkreipsime dėmesį tik į vieną esminių ES raidoje įvykių, kuris aiškiai parodė europinio elito antikrikščionišką ir anticivilizacinį nusiteikimą, – taip ir nepriimtos Europos Sąjungos Konstitucijos preambulės svarstymą ES Parlamente 2004-aisiais. Didžiausią pasipriešinimą sukėlė dalies parlamentarų bandymas tekstan įrašyti, kad naujoji valstybių sąjunga pripažįsta ir puoselėja savo krikščioniškąsias šaknis ir suvokia savo krikščionišką civilizacinę prigimtį. ES antikrikščionišką ateistinę politinę nuostatą visapusiškai atskleidė svarstymai dėl būtinumo bei galimybės ES Konstitucijos preambulėje įrašyti žodžius „krikščionybė“ ir „krikščioniškos vertybės“. Apie tas diskusijas nemažai prirašyta, tačiau verta pacituoti jų dalyvio parlamentaro Vytauto Landsbergio mintis iš jo kreipimosi į europarlamentarus: „Dvidešimties ar panaši balsų persvara demokratijos vardu gali nusiųsti tą vieną žodį – krikščionybė – į giljotiną. /.../ Galima buvo nors netiesiogiai pažymėti esminę vertybę pakeičiant persekiojamą žodį „krikščionybė“ kitu – „brolybės siekis.“³ Atkreiptinas dėmesys, kad V. Landsbergis aiškiai suvokia esminę antikrikščionišką politinio elito nuostatą ir nebijo ją įvardyti – žodis „krikščionybė“ yra

¹ Delanty G. *Introduction: The Idea of a post-Western Europe // Beyond East and West*. Ed. by Gerard Delanty. London and New York, Routledge, 2006.

² Delanty G. *Not All Is Lost in Translation: World Varieties of Cosmopolitanism // Cultural Sociology* published, 14 May 2014.

³ Landsbergis V. *Europos Parlamente. I. 2003 birželis – 2004 lapkritis. Antrasis leidimas. Vilnius, Baltijos kopija, 2005, p. 19.*

persekiojamas, o su juo ir visa krikščionybė, tačiau ir jis būtų linkęs ieškoti išeities jau nebeminint pačios krikščionybės: parlamentaras svarsto, kad „širdies išmintis galėtų būti paminėta. Abi teiktų galimą žodyno kompromisą, tačiau net ir to nepadaryta. Išaukštinus *liberté* ir *égalité*, pamiršta *fraternité*. Jūs nerasete ten šio trečiojo atgyvenusio žodžio.“¹ Landsbergio kalbų rinkinyje išspausdintas ir Oto fon Habsburgo (Otto von Habsburg) straipsnis „Dievas, paskutinysis Europos tremtinys“, kuriame aiškinamas vienas tokios nuostatos susiklostymo aspektų. Verta pacituoti jo reikšmingą ir iškalingą istorinę nuorodą: „Ši naujoji politika prasidėjo nuo didžiųjų valstybių – JAV, Didžiosios Britanijos ir Sovietų Sąjungos – vadovų susitikimo Antrojo pasaulinio karo metu. Dumbarton Oukse (Dumbarton Oaks) visi trys nutarė sukurti organą, kuris taikos metu padėtų išsaugoti karinio aljanso dviasią. Šio susitikimo metu buvo parengtas bendras pareiškimas. Nuo pat pirmosios susitikimo dienos Maksimas Litvinovas, SSRS atstovas, iškėlė išankstinę sąlygą, kad, priešingai nei anksčiau, nei Dievas, nei jokia kita aukščiausioji būtybė nebūtų minimi. „Reikia atsikratyti praeities šmėklų ir į jų vietą soste pasodinti žmogų“, – teigė jis. Šis pasiūlymas buvo priimtas. Tiesioginė jo pasekmė – bedvasis dokumentas, pateiktas San Francisko konferencijoje. /.../ ilgainiui tai tapo visuotinai taikoma taisyklė. Vokietijos kancleris G. Schröderis nutarė išbraukti Dievą iš savo konstitucinės priesaikos.“² Labai taikliai jis įvertina ir susiklosčiusį ES valdymo pobūdį: „Nuo to laiko prasidėjo bedvasių institucijų valdymas, palaikomas sektantiškų organizacijų. Tokios pat nuostatos laikytasi ir redaguojant Europos Sąjungos Konstitucijos preambulės tekstą.“³ Klausimas – ar ir naujų iššūkių, stiprėjančios kaimyninių šalių civilizacinės vaizduotės akivaizdoje ES politinis elitas imsis peržiūrėti šią pražūtingą vakarietiškosios civilizacijos savivokai nuostatą ir savo dokumentuose ims vienaip ar kitaip reikšti ir krikščioniškąjį dvasingumą? Suprantama, tos nuostatos peržiūra verstų imtis ir kitų socialinės inžinerijos „programų“ peržiūros, o savo teisumu ir pažangiu pavyzdžiskumu įtikėjusiems ideologams šitai padaryti nėra lengva.

Lietuvai svarbus ne tik Europos Sąjungos civilizacinis vaizdinys, bet ir mūsų priklausomybės vienokiam ar kitokiam vaizdiniui pobūdis ir kultūrinės tapatinimosi su juo galios. Klausimai, kas mes ir kur mes, – tik iš pirmo žvilgsnio atrodo paprasti. Norint juos deramai kelti, būtinas tam tikras geopolitinis, kultūrinis ir filosofinis akiratis, taip pat ir susigaudymas tokių klausimų svarstymo tradicijoje. Turime savą, pažymėtą ryškiais Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos vardais. Tačiau ar jų mintys suaktualintos dabartiniuose politologiniuose svarstymuose? Lietuvoje geopolitiniai svarstymai tenkinasi bendromis „giliamintiškomis“ išvalgomis – „mes – NATO ir ES nariai“, „NATO mus gins“ ir pan., – kai kada pagražinamomis svaigiomis „Baltijos tigrų“ formuluotėmis. Visa mūsų geopolitika – Rytų partnerystės programos vykdymas. Tik jis ir teikė šiokią tokią pasaulinių vyksmų nuovoką. Didžiausia bėda – dvišalių santykių stoka. O kaip tik tokiuose santykiuose ugdomas užsienio politikų sluoksnis ir palaikoma geopolitinė vaizduotė. Kol pasaulio politikoje atrodė, kad vyrauja ekonomika, tol tie santykiai ir buvo perleisti verslui, tačiau kai iškilo geopolitika, tai pasirodė, kad mes neturime jokių į geopolitikos iššūkius deramai galinčių atsakyti minčių nei idėjų.

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą Vilniaus forumo konferencijoje „Globalus chaosas ir naujasis žemės nomas: būti ar nebūti Lietuvos valstybei?“ Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institute 2017 m. balandžio 26 d.

¹ Ten pat, p. 20.

² Ten pat, p. 145.

³ Ten pat.

VYTAUTAS SINICA

KALBA IR ISTORIJA: KAIP SUNAIKINTI TAUTINĘ VALSTYBĘ VARDAN ATVIROS LIETUVOS?

Nebus jokia naujiena, kad Sąjūdis siekė atkurti modernią tautinę valstybę. Taip pat nebus naujiena, kad tautinę valstybę kūrė ir Vasario 16-osios Akto signatarai. Tai nebuvo joks atsitiktinumas. Modernus pasaulis yra modernių tautinių valstybių pasaulis. 1918-ieji buvo tautų apsisprendimo teisės metai. Tautų apsisprendimo teisė skelbė, kad kiekviena to siekianti tauta turi teisę į nepriklausomybę ir teisę pati save valdyti. Neatsitiktinai XX a. pradžioje sukurta pasaulinė sistema apibrėžia būtent tautų, o ne klasių, rasių, religijų ar dar kokia apsisprendimo teisę. Moderniame pasaulyje tauta buvo ir yra vienintelis su prigimtimi susijęs ir politiškai telkiantis principas. Marksistinės ideologijos nepažeistuose politikos moksluose vis dar suvokiama, kad tauta yra būtina bet kokios persikirstymo politikos, visuomenės solidarumo ir santvarkos stabilumo demokratinėje valstybėje sąlyga. Ir priešingai, moderni demokratija yra apskritai neįmanoma be tautos, kuri ta demokratija naudotųsi. Tik esant minimaliam bendrumo jausmui ir pasaulėvokos panašumui, kurį suteikia tauta, pralaimėjusieji susitaiko su daugumos demokratiniais sprendimais, o žmonės sutinka, kad jų mokesčiais būtų aprūpinami visų kitų – jiems nepažįstamų, bet ir nevisiškai svetimų, – žmonių poreikiai. Demokratija įmanoma, kai egzistuoja savas ir svetimas. Kiekviena tauta yra kitokia, kitaip suvokia, koks gyvenimas yra teisingas ir geras, ir pagal šį suvokimą priima sau tinkamus įstatymus. Niekas geriau už pačią tautą to padaryti negali. Tuo remiasi tautų apsisprendimo teisė ir ją grįžta pasaulio tvarka.

Tačiau XX a. antrojoje pusėje iš pradžių universitetuose, o netrukus ir politikoje kilo ideologinis judėjimas, išsikėlęs tikslą dekonstruoti – t. y. išardyti – visus kolektyvinius tapatumus. Šiandien dažniausiai ir radikaliesiomis formomis matome dekonstruojant, taigi išardant, šeimą. Mums sakoma, kad šeima neprivalo būti tarp vyro ir moters. Sakoma, kad žmogus neprivalo būti vyras arba moteris, kad gali visai neturėti lyties arba kad biologinė lytis ir lyties tapatybė neturi sutapti. Šių teiginių absurdiškumas gana akivaizdus, nes lengva palyginti ideologiją ir biologiją. Tačiau daug sudėtingiau ideologinį tikrovės naikinimą atpažinti tada, kai bandoma paneigti kolektyvinį tapatumą. Tokių tapatumų yra daug – religiniai, profesiniai ir kitokie. Tačiau moderniame pasaulyje pagrindinis politinis

Piketas dėl valstybinės lietuvių kalbos įtvirtinimo. Vilnius, 1988 m. Jono Juknevičiaus nuotrauka. LCVA.

tapatumas yra tautinis. Tauta nėra apčiuopiama kaip kūnas. Niekas nematė tautos. Banalu, kad jai suvokti reikia ir visais laikais reikėjo vaizduotės. Dėl to tauta nėra niekas mažiau tikra, kaip kad tikra yra žmogaus sąmonė, sąžinė, meilė, solidarumas ir kiti dalykai, kurių niekas niekada nematė.

Būtent dėl tokio kultūrinio, nematerialaus tautos pobūdžio ji tapo puikiu taikiniu postmoderniojo naujo žmogaus kūrėjams. XX a. antrojoje pusėje socialiniuose moksluose naujieji marksistai iškėlė idėją, kad tauta tėra fikcija, kad fikcija yra ir tautų tradicijos, papročiai, istoriniai pasakojimai, kad per XIX a. tautų pavasarį visų kraštų inteligentai išgalvojo tautų istoriją, tautų tradicijas, simbolius ir pakišo juos patikliems žmonėms, kad šie pasijustų esą tauta. Pagal naująją madą, tauta nebėra prigimtinė bendruomenė, visais amžiais ir visose epochose tautos neegzistavo, jas sukūrė modernus žmogus. O kas žmogaus sukurtas, tas gali būti žmogaus peržengtas ir sunaikintas.

Tačiau kaip sunaikinti tai, kas neapčiuopiama? Visi žino, kad į tautą žmonės jungia kultūriniai ir politiniai ryšiai. Tai kalba, istorinė atmintis, tradicijos, tipiškas mąstymo būdas, bendros kilmės jausmas, valstybiniai didvyriai ir simboliai. Vienose tautose, kurios nuo seno turėjo valstybę, svarbiausi yra būtent valstybiniai simboliai. Kitose, kurios turėjo vaduotis iš imperijų, svarbiausi yra kultūriniai aspektai – kalba, tradicijos ir istorinė atmintis. Būtent toks yra visas mūsų regionas, taip pat ir Lietuva.

Lietuvos valstybės steigėja ir pagrindas, jos egzistavimo prasmė yra lietuvių tauta. Lietuvių tautos svarbiausieji „klijai“ yra lietuvių kalba ir bendras istorinis likimas. Kiekvienos tautos narių savimonė gali būti stiprinama arba slopinama stiprinant arba ardant šiuos ryšius. Kuo šie ryšiai tvirtesni, kuo didesnis bendrumas, tuo stabilesnė ir veiksmingesnė yra valstybė ir jos demokratinis valdymas, tuo didesnės galimybės taikiai reikštis nuomonių skirtumams. Tą suvokiant tiek prieskario Lietuvos Respublikoje, tiek ir Sąjūdžio vizijoje, buvo labai aišku, kad privalu stiprinti tautinę savimonę ir puoselėti ją tvirtinančius ryšius. Valstybinės kalbos statusas buvo vienas pirmųjų Sąjūdžio reikalavimų. Šapokos istorijos perleidimas – vienas pirmųjų darbų atkuriant sunaikintą istorinę atmintį. Tautinė mokykla – vienas pirmųjų, anksti iškeltas, anksti ir sužlugdytas, Sąjūdžio idealas.

Šiandien gyvename globalėjančiame pasaulyje. Pasaulyje, kuris jokia būdu *ne pats* globalizuojasi koku natūraliu būdu, o aktyviais veiksmais yra *globalizuojamas* ideologinių fanatikų ir stambiojo kapitalo interesais. Paradoksalu – naujoji marksistinė ideologija ir stambusis kapitalas dirba ranka rankon. Ideologai tvirtina, kad žmonės turi būti sumaišyti, kolektyviniai tapatumai išnykti, tautos ir valstybės – būti išardytos, religija virsti privačia, šeima – atvira. Kodėl? Nes esą tik taip individas bus išvaduotas iš valstybės, religijos ir tradicijos prievartos pančių. Begalinė laisvė įmanoma tik tada, kai kiekvienas yra atviro pasaulio pilietis, nesusisaistęs su tėvyne, o tautinio solidarumo ir skirtumo tarp savo ir svetimo nebėra. Pasaulio kapitalui nėra nieko geriau už šią marksistinę ideologiją, nes ji atsiejia žmones nuo gimtosios aplinkos ir paverčia judria darbo jėga. Šiandien ne tik verslas gali ateiti į pigių darbininkų šalis. Lygiai taip pat ir dar paprasčiau žmonės gali traukti į šalis, kur tikisi geresnio užmokesčio nei namuose, nors dirba daug pigiau nei vietiniai. Ypač Europoje tai yra ne tik faktinė kasdienybė, bet ir vienas pamatinių Europos Sąjungos principų – laisvas prekių, paslaugų, kapitalo ir *darbo jėgos* judėjimas. Šis masinis laisvas darbo jėgos judėjimas neįmanomas tautinėse valstybėse su tvirta tautine savimone. Žmogus turi būti išlaisvintas nuo tautos ir valstybės, išvietintas ir šiame pasaulyje kovoti pats už save. Būtent todėl ES lyderiams – nuo Junkerio iki Barozo – tautos ir nacionalinės valstybės yra atgyvena, o valstybių sienos – vienas iš blogiausių žmonijos išradimų.

Jeigu tauta remiasi kultūriniais ryšiais, tai jos sunaikinimas turi remtis tų ryšių išardymu. Kaip minėta, kalba ir istorija yra pagrindiniai lietuvių tautinio tapatumo ryšiai. Jiems reikalingas išskirtinis statusas, visuotinumai ir valstybės apsauga. Kiekviena valstybė tą

užtikrina per valstybinę kalbą. Tačiau ne visos valstybės savo valstybinę kalbą gerbia. Lietuvoje šiandien valstybinei kalbai, jos monopolijai viešajame gyvenime paskelbtas karas. Ką XX a. pradžioje bandėme sunorminti ir įtvirtinti, o Sąjūdžio metais – atkurti, tą dabar siekiama išardyti ir paversti laisvu pasirinkimu. Jaunieji kalbininkai skelbia, kad kalbos norminimas yra sovietinė atgyvena.

Neatsitiktinai tuo pačiu metu vyksta politinė kova dėl Lietuvos piliečių paso įrašų kitomis kalbomis vietoj valstybinės lietuvių kalbos. Tik neįsigilinus tai gali atrodyti simbolinis ir nereikšmingas klausimas. Žiniasklaida ir politikai sąmoningai atsisako kalbėti apie tokio sprendimo pasekmes. Valstybinę kalbą praktikoje apibrėžia tai, jog ją privalo mokėti visi valstybės piliečiai. Tai užtikrinama jos privalomai mokant šalies mokyklose. Tačiau jeigu Lietuvoje būtų įteisinti paso įrašai nevalstybinėmis kalbomis, visos tos kalbos taptų faktinėmis valstybinėmis kalbomis Lietuvoje. Kiekvienas valstybės tarnautojas – ir ne tik jis – turėtų mokėti kitų kalbų taisykles ir būti pasirengęs prireikus ištarti užrašytą arba iš klausos užrašyti vardą ir pavardę kita kalba. Tai reiškia, kad dauguma šalies gyventojų – titulinė tauta ir ne tik ji – turėtų prisitaikyti prie mažumų ir mokytis daugiau nei 150 kitų lotyniško pagrindo kalbų raidžių vartojimo. Tai taip pat reiškia, kad valstybinė lietuvių kalba grįžta į iš esmės sovietinį statusą, kai tebuvo viena iš vartojamų kalbų, bet ne vienintelė visiems privaloma. Šiandien Pietryčių Lietuvoje lenkakalbėse mokyklose faktiškai vykstantis sąmoningas lietuvių kalbos mokymo sabotavimas būtų įteisintas valstybės. Kalbos politika pasisuktų nauja kryptimi: ne visi piliečiai mokosi valstybinės lietuvių kalbos ir supranta, kad ją mokėti būtina siekiant visaverčio gyvenimo Lietuvos visuomenėje, o visos kalbos lygios ir visuomenėje sugyvena lygiomis teisėmis.

Dažnai tenka girdėti, kad tokie vertinimai yra perdėti ir dramatinizuojami, kad didesnių reikalavimų nebus, o paso įrašo siekis tėra žmogaus teisė. Tai ir vėl melagingas savęs raminimas. Jo atsikratyti pavyktų, sujungus į vieną tris faktus. Pirmas, Lietuvos lenkų rinkimų akcija savo rinkimų programoje įrašė sieksianti tokių pat teisių, kokias švedai turi Suomijoje. Tai reiškia kultūrinę ir politinę autonomiją, antrą valstybinę kalbą ir kitas separatistines privilegijas. Antras, Lenkija iki šiol apie Lietuvos lenkų padėtį sprendžia ir, jeigu patys to nepakeisime, toliau spręs pagal LLRA keliamus reikalavimus. Trečias, Lietuvos vyriausybės viena po kitos laikosi pozicijos, kad dėl šventos draugystės su Lenkija negaila jokių nuolaidų kalbos, Konstitucijos, suverenumo ir nacionalinės savivarbos sąskaita. Valdžios užsidedimas kovoje prieš valstybinę kalbą yra fanatiškas, ji nepaiso jokių nepatogių faktų. Mums meluojama, kad tokie įrašai yra vakarietiška praktika, nors jokia Vakarų šalis to neleidžia. Mums meluojama, kad to reikalauja tarptautinė teisė ar Lietuvos ir Lenkijos sutartis, nors sutarties Lietuva laikosi, o visus tarptautinius teismus šiuo klausimu yra laimėjusi. Mums meluojama, kad Valstybinė lietuvių kalbos komisija tai leido, nors tokio leidimo niekada nebuvo. Varšuva svarbiau už tiesą. Iš viso to aišku, kad valstybinės kalbos pozicijos Lietuvoje tik silpnės, jos išskirtinis statusas bus menkinamas iki „vienos iš daugelio kalbų“, o viešasis vartojimas siaurinamas kitų kalbų naudai.

Žmonės nėra akli, jie mato, kaip naikinama tautinė valstybė. Sąjūdietai kalbininkė Sofija Jūratė Laučiūtė neseniai parašė valstybinę kalbą pardavinėjančiam ir dešimčių partijos skyrių nepasitenkinimą demagogiškais laiškais slopinti bandančiam Andriui Kubiliui: „Neprievartaukite tų, kurie išaugo iš Sąjūdžio dvasios ir tikėjo kuriantys tautinę Lietuvos valstybę.“ Būtent tautinė Lietuvos valstybė buvo Sąjūdžio tikslas. Būtent šis tikslas yra kardinaliai neigiamas dabartine kalbos politika, ypač – aukščiausios valdžios palaikomais antivalstybiniais reikalavimais įteisinti paso įrašus nevalstybine kalba. Nesupraskite klaidingai. Tomaševskininkai nesiekia išardyti lietuvių tautos ir valstybės. Tačiau būtent jie šioje situacijoje tapo įrankiu tautos naikinimo ir atviros visuomenės kūrimo projekte.

Lygiai tas pats pasakytina ir apie mūsų istorijos politiką. Prisidengiant baime, kad neva bus kišamasi į istorikų tyrimų laisvę, visomis priemonėmis kovojama prieš vieningo valstybinio istorinio pasakojimo kūrimą ir stiprinimą. Šiandien gyvename su sovietmečio nuniokota istorine sąmone: beveik tiek pat žmonių partizanus mano esant didvyriais ir tiek pat – banditais, beveik tiek pat žmonių sovietmetis yra naudingas ir tiek pat – pražūtingas, beveik tiek pat žmonių didžiuojasi prieškario Lietuvos pasiekimais ir tiek pat tvirtina, kad tai nesėkmė. Suskaldyta istorinė atmintis – tai suskaldyta ir nesolidari visuomenė. Tačiau valstybė nieko nedaro, kad tai pakeistų. Priešingai, ji leidžia klestėti vis didesniam pliaralizmui net svarbiausiais mūsų istorijos klausimais. Šiandien Sausio 13-osios agresijos neigimas yra vienintelė vieta, kur valstybė drįsta ginti savo istoriją. Nėra jokios atsakomybės už Vilniaus okupacijos neigimą, už lietuvių skelbimą žydšaudžių tauta, už Birželio sukilimo dalyvių niekinimą. Antivalstybiniai gaivalai tą jaučia, drąsinasi ir tuo naudojami. Šiandien Vilniaus rajone gatvės pavadinamos Armijos krajos galvažudžių garbei, o Vilniaus mieste reikalaujama ištrinti Lietuvos savanorių ir rezistentų atminimą. Vyčio Lukiškių aikštėje viešai bijoma kaip tariamai agresyvaus ir skaldančio simbolio. Vilniaus istorinės atminties programoje niekur nėra žodžiu nepaminėta Vilniaus okupacija. Okupacijų neigimas ir tautos juodinimas tapo nauja norma mūsų diskusijose istorinės atminties tematika. Simboliška, kad didžiausiam šalies portale DELFI garbingai išspausdintas absurdiškas tekstas, kuriame Antanas Maceina, Stasys Lozoraitis, Petras Klimas ir kiti valstybės kūrėjai bei iškilūs inteligentai atvirai vaizduojami holokausto ideologais. Atsakomybės už tokį šmeižtą klausimo niekas nekelia. Tokiame kontekste valstybė ne tik nieko nedaro, kad būtų stiprinama vieninga istorinė atmintis ir įvertinti mūsų valstybingumui svarbiausi įvykiai, – priešingai, didžiausiam Rusijos džiaugsmui Lietuvoje istoriją perrašinėja kas tik gali ir kaip tik nori.

Galbūt už fizinę tautos nykimą pavojingesnis yra tautinės savimonės ir tautinės valstybės pagrindų griovimas, nes yra nematomas ir ignoruojamas. Lietuvą kaip lietuvių tautos sukurtą ir jos išlikimui egzistuojančią valstybę išlaiko jos tapatumas. Šis tapatumas remiasi daugiausia visai šaliai bendra kalba ir istorija. Sugriauti šį bendrumą vietoj jo iškeliant įvairovę, yra vadinamosios atviros visuomenės kūrėjų ideologinis tikslas. Jį neseniai viešai deklaravo istorikas Alvydas Nikžentaitis, pripažinęs, kad „debatai dėl raidžių Lietuvoje yra dviejų grupuočių susidūrimo liudijimas. Pirmoji pasisako už Lietuvą, atvirą pasauliui.“ Norint sukurti „atvirą pasauliui Lietuvą“, reikia pradėti nuo kalbos ir istorijos dekonstrukcijos. Kova dėl kalbos ir istorijos tad yra tik atspindys kovos už visoje Europos Sąjungoje populiarinamą sampratą apie atvirą pilietinę tautą, kurios nariais tampa kas tik save tokiais laiko ir kuriai lietuvių neturi jokios išskirtinės vertės. Lietuvių tautos keitimas betaute atvira visuomene šiandien yra tapęs juodžiausiu dalies politikų, žiniasklaidos ir akademinės bendruomenės atstovų darbu. Darbu, už kurį, jei tik neišnyksime, vieną dieną turės būti pareikalauta atsakomybės.

Pranešimas skaitytas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui paminėti skirtoje Vilniaus forumo konferencijoje „Visų pirma – Lietuva“ Lietuvos mokslų akademijos Didžiojoje salėje 2017 m. birželio 7 d.

JŪRATĖ SOFIJA LAUČIŪTĖ

KOKIĄ VALSTYBĘ KURIAME?

1990 m. kovo 11-osios Aktu sau ir pasauliui paskelbėme atkuriantys Lietuvos nepriklausomą demokratinę valstybę. Tuo pačiu buvo pareikšta, kad Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

1992 m. spalio 25 d. referendume buvo priimta, o nuo 1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Konstitucija, kuri patvirtino nepriklausomos demokratinės valstybės atkūrimą. Pirmojo Konstitucijos skirsnio „Lietuvos valstybė“ straipsniai skelbia, kad niekas negali „savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių“ (3 str.); „valdžios galias riboja Konstitucija“ (5 str.); „negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai“ (7 str.); „valstybinė kalba – lietuvių kalba“ (14 str.). 148 straipsnyje patikslinama, kad visos šio skirsnio nuostatos gali būti keičiamos tik referendumu.

Tie ir kiti Konstitucijos straipsniai reiškė, jog atstatoma iki Antrojo pasaulinio karo ir Lietuvos okupacijos gyvavusi tautinė valstybė.

Tautinė valstybė „yra išskirtinis politikos ir kultūros junginys“ ir, vadovaujantis tautinės valstybės idėja, „visada prasmingas yra klausimas, ar praradus tautos kultūrinio savitumo suvokimą toliau verta kalbėti apie politinę nepriklausomybę“¹.

Ir ikikarinės, ir dabartinės Lietuvos Respublikos filosofai pabrėždavo, kad politinės nepriklausomybės siekiai galėjo gimti ir būti įgyvendinti tik savo kultūrinį tapatumą suvokusioje ir įsisąmoninusioje tautoje. Beje, Lietuva šiuo atžvilgiu nėra kokia nors išimtis. Panašiu keliu – per tautiškumą, savo kultūrinį išskirtinumą – į nepriklausomą valstybę ėjo ir kitos Vidurio bei Rytų Europos tautos, ir tuo jų valstybingumo raida skyrėsi nuo Vakarų Europos valstybes sukūrusių tautų.

Alvydo Jokubaičio ir Raimundo Lopatos knygoje „Lietuva kaip problema“ išryškintas skirtumas tarp Georgo Hegelio (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) ir Tomo Hobso (Thomas Hobbes) atstovaujamų valstybės funkcijų bei misijos suvokimo. Hegelio nuomone, valstybė esanti „tautos dvasios ir kultūros objektyvacija“ ir kaipo tokia tampa dvasinio gyvenimo reiškiniu. Hobsui valstybė esanti tik mechanizmas, užtikrinantis piliečių saugumą².

Netenka abejoti – Lietuvos nepriklausomybės Sąjūdžio įkūrėjai, vedliai vedė tautą būtent į hegeliškąją valstybę.

Tačiau per 24 metus, prabėgusius po Konstitucijos priėmimo, atkurtoje (tautinėje?) Lietuvos valstybėje vyko ir tebevyksta tokie procesai, kurie prieštarauja ir Konstitucijos raidei, ir dvasiai. Keičiasi valstybės samprata – ji artėja prie hobsiškojo jos funkcijų supratimo. Tautiškumas, tautinės kultūros puoselėjimas ne tik nebelaikomas siekiamybe, bet yra aršiai kritikuojamas, apšaukiamas „urvine vertybe“, „atgyvena“ ir pan. Peržiūrima ne viena Konstitucijos nuostata. Spartėjančiu tempu siaurėja valstybinės kalbos vartojimo sfera. Ją iš daugelio viešojo gyvenimo sričių išstumia anglų kalba. Ne tik reklamoje ar firmų pavadinimuose, bet ir spaudoje, radijo ir televizijos laidose anglišku dainų, filmų, knygų ir straipsnių pavadinimai vis rečiau beverčiami į lietuvių kalbą. Nusirista iki to, kad net patys lituanistai, savo darbuose ištisomis pastraipomis cituojantys kitų šalių au-

¹ Jokubaitis A., Lopata R. *Lietuva kaip problema: filosofiniai istoriniai politikos tyrinėjimai*. Vilnius, Tyto alba, 2014, p. 34.

² Ten pat, p. 38.

torių tekstus, angliškų citatų į lietuvių kalbą nebeverčia. Naujausias tokio įžūlaus lietuvių kalbos teisių pažeidinėjimo pavyzdys – 2016 m. intriguojančiu pavadinimu išleista knyga „Lietuvių kalbos ideologija“, kurią sudarė lituanistė ir filosofas¹. Ypač aršiai Valstybinės kalbos įstatymą ignoroja L. Vaicekauskienė (plg. į lietuvių kalbą neišverstas citatas: p. 19, 26, 30, 31, 35, 39, 44, 45).

Susidaro įspūdis, kad Lietuvoje žingsnis po žingsnio stumiama dvikalbystės idėja, ir belieka sulaukti tik paskutinio sprendimo, kokia bus antroji kalba – anglų ar lenkų.

Tiesa, *Brexit*o supykintos didžiosios Europos Sąjungos valstybės jau paskelbė ribosiančios anglų kalbos vartojimą ES. Įdomu, ką darys „suanglėti“ skubanti Lietuva?

Reikšmingiausias pokytis, klausukais iš visų pusių apstatęs esminį Lietuvos Respublikos Konstitucijos teiginį apie nepriklausomos valstybės atkūrimą, buvo įsijungimas į Europos Sąjungą. Konstitucija 2004 m. liepos 13 d. buvo papildyta Konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“, ir nuo tos dienos valstybės suvereno – tautos – valiai turintys atstovauti Lietuvos politikai tai viešai, tai patyliukais, tai savo valia, tai kitų šalių politikų spaudžiami, kėsinaisi pažeisti ar iškreipti (susiaurinti) ne vieną Konstitucijos nuostatą.

2003 m. birželį–liepą Europos Konventas bendru susitarimu patvirtino Sutarties dėl Europos Konstitucijos projektą (Europos Konstituciją). Valstybių ir vyriausybių vadovai galutinį susitarimą pasiekė 2004 m., kai spalio 29 d. dvidešimt penkių valstybių narių ir trijų šalių kandidačių valstybių ar vyriausybių vadovai pasirašė Sutartį dėl Konstitucijos Europai, kuriai buvo vienbalsiai pritarta tų pačių metų birželio 18 d. Ši sutartis turėjo įsigalioti tada, kai visos pasirašiusios valstybės būtų ją patvirtinusios, laikydamosi savo konstitucinės tvarkos.

Priklausomai nuo valstybių teisinių ir istorinių tradicijų konstitucijose šiam tikslui numatyta nevienoda tvarka: arba pritariant šalies parlamentui, arba surengiant referendumą. Ir tuometinis Lietuvos Seimas, skubėdamas pralenkti kitas, labiau atsakingas, ilgesnes valstybingumo tradicijas turinčias valstybes, pažeidė Konstituciją: nerengdamas referendumo, pats sau suteikė teisę balsavimu ratifikuoti ne vieną Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatą keičiančią ES Konstituciją. O juk Konstitucijos 148 straipsnyje aiškiai parašyta, kad tik referendumu gali būti pakeista Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ ir pirmojo skirsnio „Lietuvos valstybė“ bei keturioliktojo skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos.

Tauta apdujusi tylomis stebėjo, kaip jos išrinktieji uzurpuoja tik jai priklausančią teisę.

Laimė, atsirado protingesnių valstybių, protingesnių tautų, ir ES Konstitucijos priėmimas buvo atidėtas.

Bet Lietuvos parlamentarai, spėję pajusti savo visagalystę ir nebaudžiamumą, toliau kasasi po Konstitucijos pamatais. Veikiama dviem kryptimis: mėginama apeiti Konstitucijoje apibrėžtus ribojimus dėl dvigubos pilietybės ir siauriamos valstybinės kalbos teisės, jos vartojimo sferos, kišamasi į pačią kalbos sistemą perdirbant ją pagal kitų šalių įgeidžius. O juk lietuvių, kaip valstybinės kalbos, teisės yra įtvirtintos pirmajame skirsnyje, kurį keisti galima tik referendumu, nekalbant jau apie Valstybinės kalbos įstatymą.

Be referendumo pakeisti Konstitucijos nuostatas dėl dvigubos pilietybės vis dar nepavyksta. Bet kalbos bastionai jau susvyravo.

Šių metų pavasario sesijoje 70 Seimo narių su premjeru Sauliumi Skverneliu priešaky pateikė projektą, kuriuo išimtiniais atvejais (?) būtų leidžiama *asmens ar kituose dokumentuose* vardus ir pavardes rašyti lotyniško pagrindo rašmenimis, įskaitant raides *q, w* bei *x*, kaip daugumoje Europos šalių, išskyrus Lietuvą ir Latviją, kurių kalbų rašmenys yra lotyniško pagrindo.

¹ *Lietuvių kalbos ideologija. Normavimo idėjų ir galios interpretacija. Sudarė Loreta Vaicekauskienė ir Nerijus Šepetys. Vilnius, Naujasis židinys-Aidai, 2016.*

Įdomu, kokių pagrindų, projekto autorių nuomone, yra sudarytas lietuviškas (ir latviškas) raidynas? Graikų? Hebrajų? Ar dar kokių? „Kokių pagrindų“ į anglų ir kitų kalbų lotynišku pagrindu sudarytus raidynus išoko dviguba w, kurios niekada nebuvo lotyniškame raidyne ir kurios primygtinis brukimas pareiškimas apie raidyną „lotynišku pagrindu“ daro dar mįslingesnius?

Tai ne smulkmeniškas priekabiavimas,

o rimtas pastebėjimas, nes autorei asmeniškai, diskutuojant su viena gerbiama Seimo nare, teko įsitikinti, kad ji (kaip ir kiti Seimo „lotynistai“) frazę „lotynišku pagrindu“ priima kaip naujausią kalbotyros mokslo atradimą ir rimtą argumentą, leidžiantį daryti įprastinį lotynišku pagrindu ir be lotynų kalbai svetimos w sukurtąjį lietuvišką raidyną.

Nestebina, kad projektą stumia niekada kalbos jautrumu ir simpatijomis tautinėms tradicijomis nepasižymėję liberalai bei socialdemokratai su lituanistikos studijų taip ir nebaigusiu kalbos darymo idėjiniu lyderiu Gediminu Kirkilu. Tačiau jiems puolė talkinti bene po dvidešimt konservatorių, iki šiol nuosekliai (išskyrus Andrių Kubilių) pasisakiusių prieš svetimkūnių invaziją į kalbą, raidyną, valstybinius dokumentus, ir „valstiečių“, atėjusių į Seimą su pažadu apginti tautiškumą ir tradicijas. Tai – naujausias politinės veidmainystės ir demagogijos pavyzdys.

Tiesa, šeši konservatoriai – Audronius Ažubalis, Arvydas Anušauskas, Agnė Bilotaitė, Vytautas Juozapaitis, Laurynas Kasčiūnas ir Stasys Šedbaras – pateikė alternatyvų projektą, kuris asmenvardį nelietuviškais rašmenimis leistų rašyti tik papildomame paso ar jį atitinkančio dokumento puslapyje. Iniciatorių teigimu, jų siūlymas ne tik užtikrintų vardo ir pavardės, kaip pagrindinių asmens tapatybės žymenų, teisinę apsaugą, teisę į bendrą šeimos pavardę, bet ir „konstitucinį imperatyvą saugoti valstybinę lietuvių kalbą“. Kitaip šis variantas vadinamas „latviškuoju“, mat, jį jau sėkmingai taiko Latvijos Respublika.

Šitas projekto variantas geriau atitinka Konstitucijoje įteisintos valstybės idėją, bet koks bus galutinis rezultatas, dar nežinia.

„Trijų raidžių“ projekto autoriai ir stūmėjai lyg vėliava mojuoja būtinybe gerinti Lietuvos ir Lenkijos santykius, kuriuos neva itin sušildytų nuolaidžiavimas Lietuvos lenkų įgeidžiams. Reikalavimas reformuoti lietuvišką raidyną taip, kad Lietuvos lenkai pasijustų „kaip namie“, glostyte glosto kartas nuo karto Lenkijoje vis pasireiškiančius imperinių ambicijų gaivintojus. Apie jų pretenzijas bei reikalavimus išsamiai ir argumentuotai kritiškai ne kartą rašė Ryšardas Maceikianecas, bet, atrodo, nei G. Kirkilas, nei A. Kubilius tekstų lietuvių kalba nebeskaito. Gaila... Jie būtų sužinoję Lietuvos lenko nuomonę apie profesoriaus iš Lenkijos, Nacionalinės plėtros tarybos prie Lenkijos prezidento nario Pšemislovo Žuravskio vel Grajevskio (Przemysław Żurawski vel Grajewski) veiklą bei jo skelbiamus tekstus lenkų spaudoje. Tai žmogus, reiškiantis abejones dėl dabartinių Europos sienų, garsiai skelbiantis atvirus grąsinimus Lietuvai ir garbinantis tarpukariu Lenkijos įvykdytą dalinę Lietuvos okupaciją. Žodžiu, lenkiškasis odioziškojo Rusijos politiko Vladimiro Žirinovskio klonas...

Priminę šviesaus atminimo intelektualo Ježio Gedroico (Jerzy Giedroyc) pastabą, jog „Lenkijos istorija yra viena iš labiausiai suklastotų istorijų, kokias aš žinau“, R. Maceikianecas perspėja skaitytojus, taigi ir G. Kirkilą su A. Kubiliu, ir sutuoktinius lituanistus Ireną bei Antaną Smetonas, ir tuo pačiu istoriką Alvydą Nikžentaitį, kad „nebaudžiamas dezinformacijos skleidimas ir istorijos klastojimas, ypač prisidengus moksliniais titulais ir aukšta padėtimi valdžioje, yra itin kenksmingas dalykas, nes paprastai sukelia recidyvus, ir priešiškausi nusiteikę asmenys gali skleisti tai kaip tariamai mokslinius įrodymus“¹.

¹ Maceikianecas R. Pats laikas atsiprašyti Lietuvos. [http://pogon.lt/straipsniai-lietuviu-kalba/2111-pats-laikas-atsiprasyti-lietuvos-.html]

Istorija liudija: jei dėl kokių nors sumetimų imperijai ar imperinių ambicijų turinčiai daugiatautei valstybei nepavyksta iškart įtvirtinti „vienos tautos, vienos kalbos“ idėjos ir jai tenka tam tikrą laiką žaisti „tautinių kultūrų puoselėjimo“ žaidimus, pono Žuravskio vel Grajevskio tipo ideologai negaili nei lėšų, nei pastangų vykdyti „sukirmijusio obuolio“ politiką. Iš pirmo žvilgsnio nepastebimomis ar nekaltai atrodančiomis „veislei pagerinti“ priemonėmis dar gražiai žydintis tautinės kultūros sodas apsėjamas kirmėlių kiaušinėliais, iš kurių išsiritusios kitos kultūros nešėjos kirmėlaitės graužia tautinės kultūros vaisius iki pat šerdies, neleidamos užsimegzti naujo derliaus sėkloms.

Panašu, kad tokią „sukirmijusio obuolio“ politiką pastaraisiais metais vykdo vadina-moji „strateginė partnerė“ Lenkija, mažais žingsneliais stumdama į priekį lenkų ir lietuvių dvikalbystės idėją Lietuvoje, nuo kurios iki Dviejų Tautų Respublikos restauracijos – tik vienas žingsnis. Tai, kas Sąjūdžio laikais ar pirmaisiais atkurtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos metais atrodė absurdo absurdas, pamažu apauga realių nutarimų ir sprendimų raumenimis.

Šiame etape didžiausias polonofilų laimėjimas yra tas, kad be odiozinio Valdemaro Tomaševskio ir kai kurių lituanistikos nesusigaudančių politikų, į lietuvių kultūros ir istorijos lenkinimo procesą pavyko įtraukti ir keletą įtakingų, aukštus administracinius postus užimančių specialistų – lituanistų, kalbininkų ir istorikų. Vertybių skirtumai, skirtingas tautos praeities vertinimas ir skirtingos ateities vizijos paprastai pirmiausia išryškėja tarp humanitarinį išsilavinimą turinčių specialistų, nes tiek istorija, tiek sociologija, politologija yra labiausiai ideologizuotos mokslo sritys. Tiesa, totalitarinėse valstybėse politizuotais tampa ir kiti mokslai, pavyzdžiui, biologija, genetika Stalino imperijoje SSSR, antropologija fašistinėje Vokietijoje. Ten gi, kur įsivyrąja imperiniai interesai į imperijos orbitą įtraukti kaimynines tautas ir net valstybes, politikos įrankiu tampa kalba ir kalbos mokslai.

Kaip ir Stalino laikais Rusijoje, šiandien Lietuvos mokslininkų bendruomenės viduje netrūksta įvairių grupių, kurios aktyviai naudojasi kiekvienu valstybės užsienio politikos vingiu, kad su valdžios aparato pagalba pasiektų trokštas karjeros aukštumas. Todėl valdžiai nesunku rasti žmonių, ne tik lojalių naujam (geo)politiniam mąstymui, bet ir karštai remiančių naująją ideologiją. Pavyzdžiui, po 1923 m. sovietinėje kalbotyroje buvo prasidėjusi „naujoji era“, kuriai būdinga tai, kad, sekdami akademiko Nikolajaus Maro pavyzdžiu, mokslininkai rinkosi ne mokslinių, kalbos faktais pagrįstų tyrimų kelią, o pagal iš anksto sugalvotus rezultatus atrinkdavo ar net klastodavo kalbos duomenis. Šiandien panašiai elgiasi ir kai kurie lietuvių kalbininkai, dėl kitakalbį šalies gyventojų ar bemokslų politikų įgeidžių pritardami asmenvardžių ir net vietovardžių išeliminavimui iš kalbos sistemos.

Atsirado kalbininkų, pritariančių absurdiškam teiginiui, kad pavardė – ne kalbos sistemos reiškinys, o privati nuosavybė, savotiškas prekės ženklas (jau ir žmonės tampa preke?), nepaklūstantis nei kalbos dėsniams, nei valstybės įstatymams. Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK), ypač kai jai vadovavo Irena Smetonienė, pritariamai linkėjo, kai politikai užsimanė diktuoti kalbos vartojimo taisykles ir normas, pareikalavo „išimti“ iš jos asmenvardžius bei „praturtinti“ lietuvišką abėcėlę perteklinėmis, jokio specifinio garso nereiškiančiomis raidėmis. O istorikas Alvydas Nikžentaitis savo ruožtu ėmė kurti pasakėles apie tai, kad, lyginant su kitomis tautinėmis bendrijomis, lenkų tautinė bendrija Lietuvoje turinti ypatingas teises¹.

Nei vieni, nei antri neatkreipė dėmesio į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (KT) pastabą, kai, interpretuodamas Konstitucijos 37 straipsnyje įtvirtintą nuostatą dėl tautinių bendrijų teisių, 1999 m. spalio 21 d. nutarime KT konstatavo, kad, garantuojant tautinio tapatumo išsaugojimą, *asmens tautybė negali būti pagrindas asmeniui reikalauti, kad jam nebūtų taikomos taisyklės*, kylančios iš valstybinės kalbos statuso, nes kitaip būtų pažeistas konstitucinis visų asmenų lygybės įstatymui principas.

¹ Nikžentaitis A. Trys raidės ir penkių problemų sprendimas. [http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/a-nikzentaitis-trys-raides-ir-penkiu-problemu-sprendimas.d?id=74673786]

Kai kas puolimo prieš valstybinę lietuvių kalbos statusą pradžia laiko A. Kubiliaus vyriausybės parengtą ir Lenkijos anuometinio prezidento Lecho Kačynskio vizito į Lietuvą 2010 m. pavasarį išvakarėse Seimui pateikto vardų ir pavardžių dokumentuose rašymo ne tik lietuviškais, bet ir kitais lotyniško pagrindo rašmenimis projektą. Tačiau pirmąjį akmenį iš valstybinės lietuvių kalbos pamatų išjudino dar sovietmečiu kompartijos pavedimu sudarytoji Kalbos komisija prie Mokslų akademijos. Ji buvo spėjusi parengti nutarimą, leidžiantį labai siaurų specialių mokslo sričių lietuvių kalba leistuose leidiniuose nesilaikyti visuotinai įsigalėjusio tikrinių svetimybių lietuvinimo ir tenkintis asmenvardžių nurašymu. Atgavus nepriklausomybę, šis nutarimas buvo prisimintas, išplėstas ir imtas taikyti bemaž visoms bendrinės kalbos atmainoms. Tą nutarimą ir jo pasekmes detalčiai savo knygoje analizavo ir kritikavo profesorius Vincas Urbutis, vadindamas jį „60-uju numeriu“¹.

Ėmus taikyti šį nutarimą, pakriko ir išretėjo knygų skaitytojų gretos. Knygų mėgėjams buvo įprasta dalintis knygų naujienomis su draugais ir kolegomis. Dalintis ne raštu, o žodžiu, nes ir pats kalbos pavadinimas susijęs su veiksmazodžiu „kalbėti“, t. y. balsu, garsais (o ne raštu!) reikšti mintis, dalintis jomis su kitais. Bet pamėgink dabar žodžiu, o ne raštu dalintis mintimis, jei nebežinai, kaip ištarti rašytojo pavardę, kai ji paraidžiui perrašyta iš jo gimtosios kalbos, nenurodant, kaip ją reiktų tarti lietuviškai!

Įdomu, jei paklaustume pačių autorių, rašytojų, poetų, kurių kūriniai verčiami į kitą kalbą, kas jiems svarbiau: ar kad svetima kalba spausdintame tekste jie „atpažintų“ save, t. y. kitos kalbos tekste pamatytų savo pavardę gimtosios kalbos rašmenimis, ar kad ją sugebėtų perskaityti, įsimintų skaitytojas ir ja dalintųsi (o ne vien „fotografuotų akimis“ ir tuoj pamirštų) su kitais? Jei autorius ne koks nors save, savo atvaizdą įsimylėjęs narcizas, o *homo sapiens*, jis, be abejo, norės tapti savu, „ištariamu“ ir kita kalba kalbantiems skaitytojams.

Antrąjį akmenį iš valstybės ir jos kalbos pamatų išjudino 2005 m. kovo mėnesį įvykęs Lietuvos ir Lenkijos prezidentų susitikimas Lietuvoje, kurio metų prezidentas Valdas Adamkus, matyt, bus davęs tokių pažadų dėl lenkų pavardžių rašybos, kurie prasilenkė ir su Konstitucija, ir su jo kaip prezidento įgaliojimais. Lietuvos visuomenė apie tai buvo informuota menkai. V. Urbutis cituoja viename dienraštyje paskelbtą žinutę: „Susitikimo metu prezidentai išsprendė netgi tokius smulkius klausimus, kaip lenkiškų pavardžių rašymas“, o kitas šaltinis pridūrė, jog formalumus pavesta sutvarkyti vyriausybei, t. y. Teisingumo ministerijai².

Ministerija dokumentą parengė greitai, ir tų pačių metų rudenį pavadinimu „Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymas“ jis buvo atiduotas teisininkų ekspertizei.

„Išlukštentas iš pseudolingvistinio ir juridinio apvalkalo, projektas tiesiog stulbina savo antilietuviška dvasia, lietuvių kalbos niekinimu. Lietuvių kalba čia nustumta į pašalį, bemaž likusi už įstatymo ribų“, – taip jį apibūdina V. Urbutis³. Kitiškai mokslininkas įvertino nemokslinį ir tarpvalstybinių santykių reguliavimo taisyklėms prieštaraujantį pretekstą – vardan gerų santykių su lenkais daryti lietuvių kalbos rašybą, morfologiją, griauti kalbos sistemą eliminuojant iš jos tam tikrą tikrinių vardų grupę: „Abiejų šalių vyriausybės buvo įveltos į keistas ir nepateisinamas derybas dėl kalbos sandaros ir rašybos, o tai, kaip nesunku suprasti, visai ne tarpvalstybinių svarstymų ar susitarimų objektas. Tai bene bus pirmas atvejis tarptautinės politikos istorijoje, kai vienos valstybės vyriausybė įtaigoja kitos, tokios pat savarankiškos valstybės vyriausybę pasirūpinti, kad pastarosios (tos antrosios valstybės) valstybinė kalba būtų priderinta prie pirmosios valstybės oficialiosios kalbos ir šitaip būtų pašalinta kliūtis tautinei mažumai, vartojančiai pirmosios valstybės kalbą, savo asmenvardžius matyti ne kiek nepakitusius ir antrosios valstybės pagrindinėje kalboje.“⁴

¹ Visą nutarimo tekstą žr.: *Lietuvių kalbos komisijos nutarimai. 1977–1998*. Vilnius, 1998, p. 67, 71–72.

² Urbutis V. *Lietuvių kalbos išdavystė*. Vilnius, Margi raštai, 2007, p. 7.

³ *Ten pat*, p. 14.

⁴ *Ten pat*, p. 5–6.

Panašiai kaip profesorius V. Urbutis, griežtai neigiamai politikų pastangas reguliuoti kalbos vartojimą pažeidžiant Konstitucijos nuostatas, įvertino (ir tebevertina) kalbininkas Pranas Kniūkšta: „Atrodo, kad tokio projekto sumanytojams labiausiai rūpėjo įstatyme užfiksuoti reikalavimą nelietuviškus tikrinius vardus rašyti originalo rašmenimis, kad paskui juo galėtų ir kitose srityse pasiremti.“¹ Nepritariančių tokiam projektui kalbininkų yra ir daugiau, tačiau jų nuomonė ignoruojama.

Pateikęs projektą svarstyti Seimui, balsų dauguma jis buvo atmestas. Galbūt anuomet į Seimą buvo išrinkta daugiau nuovokių ir Sąjūdžio bei pirmųjų atkuriamos tautinės valstybės idėjai ištikimų deputatų.

Per visus tuos metus iki šių dienų užsieniečių pavardžių rašymas dokumentuose bei raidyno „tobulinimo“ klausimai ne kartą buvo aptarinėjami įvairiose konferencijose, spaudoje, interneto svetainėse. Nepaisant aktyvios politikų ir jiems pritariančių kalbininkų, žurnalistų propagandos, daugiau sulaukta nepritariančių nei pritariančių nuomonių.

Raginimai neišduoti tautos ir tautinės valstybės dvasios pasigirdo jau Steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime. Algirdas Patackas perskaitė manifestą simbolišku pavadinimu „Neišduokime“, kuriame akcentavo, kad turime likti ištikimi Vinco Kudirkos, Vydūno ir Stasio Šalkauskio dvasiniam palikimui. Netrūksta ir apžvalginių darbų, analizuojančių valstybinės kalbos ir valstybės santykius. Paminėtinas Mildos Vainiutės straipsnis apie kalbos kaip valstybinės konstitucinį statusą².

Ar kalbos darytojai kada nors pagalvojo, kam yra skirta dokumentuose įrašyta informacija (vardas, pavardė): ar pavardės savininkui (kad kartais neužmirštų?), ar visuomenei, įstaigoms, dokumentų tvarkytojams? Ar knygos autoriaus pavardė, dainos, filmo pavadinimas anglų, vokiečių ar kita užsienio kalba, perrašyti paraidžiui, tikrai yra aiškūs ir suprantami lietuvių skaitytojui? Juk akivaizdu, kad taip apsunkinamas informacijos plitimas.

Lietuvių kalbos draugijos atkuriamasis suvažiavimas. Vilnius, 1989 m. Autorius nežinomas. LCVA.

¹ Kniūkšta P. Vardų ir pavardžių rašymo asmens dokumentuose įstatymo projektas užgauna lietuvių kalbą // Lietuvos aidas, 2000 m. balandžio 7 d.

² Vainiutė M. Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas: pagrindiniai aspektai. [https://www.mruni.eu]

M. Vainiutė pateikia vienareikšmišką atsakymą. Ji pabrėžia, kad *pagrindinis kalbos politikos subjektas yra valstybė, kuriai labai svarbu, kad visuomenei jos perteikiama informacija būtų tiksli, suprantama, neiškraipyta*. Vadinasi, valstybiniuose dokumentuose teikiama informacija yra (turi būti!) skirta valstybine kalba kalbančios ir skaitančios valstybės visuomenei, o ne pavienių asmenų, už užsieniečių ištekėjusių moterų ar jų vaikų savęs identifikacijai. Tačiau to nesupranta net VLKK nariai, o ką jau kalbėti apie politikus.

Kaip padaryti, kokiomis taisyklėmis privalu vadovautis, kad valstybine kalba pateikiama informacija būtų tiksli ir suprantama titulinei valstybės nacijai – lietuviams, jau seniai suformulavo profesorius V. Urbutis: „Sprendžiant apie pavardės formos lietuviškumą, reikia žiūrėti ne atskirų raidžių ar vien abėcėlės, o apskritai rašymo (rašybos) /.../.“ To negana: „Rašymas – antrinis dalykas. *Pavardė savo pavidalu tikrai lietuviška yra tik tada, kai ji tariama ir kaitoma (linksniuojama) irgi lietuviškai*“ /.../ (pabraukta mano – J. S. L.)¹.

Kai kurie apžvalgininkai pastebi paniekinamą požiūrį į lietuvių kalbą jau taip giliai įsišaknijus, kad raginimai ją saugoti, puoselėti daugeliui lietuvių sukelia nuoširdų pasipiktinimą, tarsi tai būtų pasikėsinimas į pažangą, trukdymas visuomenės modernėjimui. Tai neturėtų kelti nuostabos šalyje, kurioje gyvenimą rikiuoja rinkos ekonomika, o kultūros ir švietimo politiką iki šalinatvies lygio nureguliuoja liberali ideologija. Tos ideologijos puoselėtojai apsižiūrėjo, kad iš lietuvių gauti pelną nėra paprasta (sunkiau nei iš kultūros). Tad materialinės vertybės, turto kaupimas, vartojimas lietuvių sąmonėje į antrą vietą nustumė dvasiškąsias, o kartu buvo nuvertinti ir profesionalūs, sąžiningi mokslininkai, dirbantys vardan pažinimo, o ne dėl karjeros. Pastaroji aplinkybė ypač išryškėjo pastaraisiais mėnesiais Nepriklausomybės Akto originalo paieškų kontekste.

Šiandien ypač populiariu spekuliuoti liberalizmu ir būtinybe atsiverti pasauliui. Tvirtinama, kad Lietuvą (su lenkų pagalba) sumodernins ir nuo galimų grėsmių apgins kelios naujos abėcėlės raidės. Tačiau politikams į galvą neateina mintis, kad dirbtinis, iš kalbos sistemos neišplaukiantis atsivėrimas svetimybėms mažos tautos kalbai gali būti itin kenksmingas, o gal ir pražūtingas...

Nesupranta šito ir istorikas A. Nikžentaitis. Gindamas lenkų teisę reikalauti, kad į lietuvišką abėcėlę būtų įspraustos lietuvių kalbai visai nereikalingos raidės (nes atitinkamiems garsams reikšti mes jau turime sukūrę raides ir raidžių junginius), ignoruodamas istorijos ir demografinės statistikos faktus, istorikas tvirtina, kad lenkai Lietuvoje gyvena ištisus šimtmečius. Nors jis ir žino, kad dauguma Lietuvos lenkų yra neseniai – mažiau nei prieš šimtmetį – sulenkėję lietuviai, visus juos, kartu su kiek seniau (po Lenkijos–Lietuvos valstybės padalijimo ir Lietuvos prijungimo prie Rusijos imperijos) į Lietuvą iš Lenkijos migravusiais lenkų kolonistais, vadina lenkų kilmės Lietuvos piliečiais². Maža to, nepaisydamas jokios logikos, tiems prievarta sulenkintiems lietuvių kilmės lenkams reikalauja ypatingų teisių rašyti savo pavardes lenkiškais raidėmis, nes, esą, „tiesiog nepadoru reikalauti iš lenkų kilmės Lietuvos piliečių atsakyti savo šeimos istorijos“.

Jei jau prisimenama moralė, padorumas, tai pirmiausia nepadoriai elgtųsi (manau, kad iš tikrųjų tokių nėra arba jų labai nedaug) būtent sulenkintieji lietuvių kilmės lenkai, kurie atsisakytų teisės savo pavardę pamatyti parašytą taip, kaip ji buvo tariama ilgus šimtmečius prieš prievartinę Vilniaus krašto polonizaciją, ir tuo ištis išsižadėtų nesenos savo šeimos istorijos. Na, o vėlyviesiems kolonistams reikalauti kažkokio neva padorumo iš valstybę kūrusios ir su Lenkija dėl jos kariavusios tautos – ištis nepadoru.

Norint keisti sistemą, taisykles ar įstatymus, privalu vadovautis nuostata, kad bet kokios pataisos, pakeitimai tas taisykles, sistemą turi gerinti, tobulinti, o ne išderinti, sujaukti. Todėl ir kalbininkai, ir sistemą keičiantys politikai privalo pagalvoti ir visuomenei atsakyti į klausimą, ar pagerės mūsų raidynas papildžius jį naujomis raidėmis? Ar patogiau ir lengviau bus juo naudotis lietuviams, žmonėms, kalbantiems ta kalba, kuri paskelbta valstybine ir

¹ Urbutis V. *Lietuvių kalbos išdavystė*, p. 10.

² Nikžentaitis A. *Trys raidės ir penkių problemų sprendimas*.

kuriai buvo kuriamas esamas raidynas, geriausiai, tiksliausiai atliepiantis lietuvišką, o ne lenkišką garsyną? Per šešiasdešimt tūkstančių siūlomą naują atmetančių piliečių parašų į tą klausimą jau atsakė.

Argumentas, kuriuo kalbos darymą nori pateisinti G. Kirkilas ir A. Kubilius su bendraminčiais, yra ne lingvistinis, o politinis: atseit, taip pagerinsime santykius su lenkais. O kas tuos santykius sugadino? Neteisėti, antikonstituciniai politikų pažadai! Tai tegu jie ir prisiima asmeninę atsakomybę, o ne kiršina abi tautas. Juk nekelia lenkai pretenzijų Anglijai, nors lenkų ten daugiau negu Lietuvoje. Baltarusijoje susitaiko su net ne lotynišku pagrindu sukurtuoju baltarusių raidynu. Vadinas, sveiko proto lenkams nestinga, kai jie susiduria su tokiais pat sveiku protu, savo įstatymais besivadovaujančiais ir savo valstybės Konstituciją gerbiančiais partneriais.

Bet kuriam išsilavinusiam ir logiškai protaujančiam lenkui bei lietuviui aišku: tiems lenkams, kurie kelia pretenzijas mūsų raidynui, vadinamosios „trys raidės“ – tik įžanga į kur kas rimtesnius, Lietuvos valstybei ir tautai pavojingesnius reikalavimus. Tai lyg pirmosios Viduržemio jūra į Europą atplaukusios valtelės su pabėgėliais, kurios tebuvo įžanga į nebevaldomą antplūdį. Todėl vėl ir vėl tenka priminti tą tautos sampratą, kuria persunkta daugiau nei prieš keturis šimtus metų Mikalojaus Daukšos rašyta „Postilė“ prakalba. Pasak M. Daukšos, tautos esmę sudaro teritorijos, papročių ir, svarbiausia, kalbos bendrumas. O „atsigręžiant į praeitį ir kartu šių dienų kontekste žvelgiant į ateitį, suvokiant kalbos reikšmę valstybės ir visuomenės gyvenime, svarbu įvertinti ir tai, kokių padarinių kalbos išlikimui ir raidai gali turėti vis labiau įsibėgėjanti europeizacija ir globalizacija. Visiems šiems procesams neabejotiną įtaką gali daryti formuojama kalbos politika, t. y. valstybės priimami sprendimai dėl kalbos statuso, vartosenos, vartojimo sričių ir vartojimo teisių. Remiant daugiakalbėje Europoje paplitusias nuostatas ir tendencijas, kad būtina išsaugoti kalbų įvairovę, svarbu pabrėžti, kad kiekvienos nacionalinės kalbos apsauga ir plėtra yra valstybinės politikos dalis.“¹

Taigi kalbos apsauga ir plėtra, o ne kalbos vartojimo sferos siaurinimas ir raštijos, rašytinių tekstų darymas svetimybėmis yra valstybinės politikos dalis – jei mes vis dar tebekuriame savarankišką, nepriklausomą Lietuvos valstybę.

¹ Vainiūtė M. Lietuvių kalbos kaip valstybinės konstitucinis statusas.

PAMINĖJIMAI

AISTĖ PETRAUSKIENĖ, VYKINTAS VAITKEVIČIUS

(AT)KURIANT
PARTIZANŲ ARCHYVĄ

1944–1953 m. partizaninis karas – ypatingas Lietuvos istorijos puslapis. Kova dėl laisvės buvo nuožmi, pasiaukojanti ir, svarbiausia, visuotinė. Vos kiek daugiau nei šimtas Lietuvos kariuomenės karininkų į kovą su okupantais ir kolaborantais vedė ūkininkus, mokytojus, gimnazistus. Juos rėmė tūkstančiai krašto gyventojų. Ši kova pasižymi dar vienu išskirtiniu bruožu – apie ją liudija ne tik stovyklavietės, žeminės, kautynių vietos, kapai, bet ir kovotojų archyvai. Siekis archyvus kaupti ir saugoti buvo pagrindinis ir partizanų vadams savaime suprantamas. Kiekvieno mėnesio pabaigoje nebereikalingi raštai iš rajono (tėvūnijos), rinktinės, apygardos, srities štabų ir pačios Vyriausiosios vadovybės būstinės buvo išnešami. Į metalines ir stiklines talpas sudėtus dokumentus, negatyvus, nuotraukas, antspaudus buvo įprasta slėpti žemėje. Vyrauja nuomonė, kad partizanų archyvai, taip pat jų ginklai, apdovanojimai ir net žuvusiųjų palaikai buvo slepiami bunkeriuose po žeme, tačiau tyrinėjimai rodo ką kita: nei laisvės kovotojai, apleisdami bunkerius, nei raudonieji, sekdami partizanų pėdsakais, bunkeriuose jokių svarbesnių vertybių nepaliko. Tad kur šiandien ieškoti partizanų archyvų?

Didelį ir vertingą Vytauto apygardos Lokio partizanų rinktinės archyvą išslapstė iš Obelių krašto kilęs Andrius Dručkus-Kerštas¹. Tačiau dažniausiai laisvės kovos dalyviai – partiza-

Antanas Janutis iš Mikailiškių k. (Radviliškio r.) išsaugojo kelis 1948 m. Maironio rinktinės Nemuno rajono vado įsakymus. 2015 m. V. Vaitkevičiaus nuotrauka.

¹ Išsamiau žr.: Sutemų keleiviai. Lietuvos partizanų Vytauto apygardos Lokio rinktinė 1944–1958. Sud. Klaudijus Driskius, Gintaras Dručkus. Vilnius, Tautos paveldo tyrimai, 2011.

nai, ryšininkai, Organizacinio sektoriaus nariai¹, jų artimieji ir palikuonys – iki mūsų dienų išsaugojo tik pavienius dokumentus ir nuotraukas.

Apie sudėtingą ir painų partizanų archyvų likimą liudija į devintą dešimtį įkopusios Stanislavos Daukšaitės-Mikalajūnienės pasakojimas²: nuo 1949 ar 1950 m. rudens po jos gimtosios sodybos daržinė Gudeliuose (Kairių sen., Šiaulių r.) būta Maironio, vėliau – Lietuvos Žaliosios rinktinės Gedimino tėvūnijos partizanų bunkerio. Jame kartu su šios tėvūnijos štabo nariais iki 1951 m. liepos 7 d. buvo ir dirbo Prisikėlimo apygardos vadas Povilas Morkūnas-Rimantas ir štabo viršininkas Kostas Kudokas-Diemedis, o vėliau – Viktoro Šniuolio-Vytvyčio lydimas Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio (toliau – LLKS) visuomeninės dalies viršininkas Juozas Šibaila-Merainis.

Vieną naktį Daukšų sodyboje partizanai užkasė dokumentų talpą (*bankerį*), tačiau tikslios vietos niekam nepasakė.

XX a. aštuntajame dešimtmetyje, prieš išsikeldama gyventi į Šiaulius, S. Mikalajūnienė kartu su Gedimino tėvūnijos štabo viršininko Leono Caprkaus-Šarūno žmona Aleksandra Radzevičiūtė-Irena šio archyvo ieškojo, tačiau nesėkmingai. Iš žemės jį išvertė melioratoriai ir, deja, tarp jų atsirado asmuo, kuris dokumentus tuoj pat perdavė į saugumo rankas. Po šio įvykio S. Mikalajūnienė susirūpino sandėliuke saugoma dėžute su padovanotomis partizanų nuotraukomis, dainų sąsiuviniais ir kai kuriais kitais atmintiniais daiktais. Paslėpęs dėžutę namų Šiauliuose, Gluosnių gatvėje, palėpėje partizanų rėmėjos vyras pasakęs lyg kokį užkeikimą: „Dabar jos nė pats velnias nesuras!“ Ir šie žodžiai išsipildė...

Šiandien S. Mikalajūnienė tyrinėtojams gali parodyti tik trečiąją, deja, pačią mažiausią partizaninio karo metus menančio palikimo dalį: 1951 m. vasario 16 d. Gedimino tėvūnijos ryšių punkto šeimininkei, bičiulei Svetainei skirtą padėką už laisvės kovotojų globą ir daugelį dienų bei mėnesių bunkeryje pas Daukšas praleidusios A. Radzevičiūtės anuomet pagamintą atminimų knygelę su jos pačios ir kitų draugų rašytomis eilėmis bei linkėjimais.

Kitas būdingas pasakojimas – apie 1946 m. liepos 6 d. Žebenkšties partizanų rinktinės 2-osios kuopos vadavietės Palapišių miške (Raseinių r.) dokumentų likimą. Ten tuo metu buvo ne tik kuopos vadas, jau minėtas P. Morkūnas, bet ir rinktinės vadas Jonas Žemaitis-Darius. Po atkaklios kovos užėmę įtvirtintą partizanų stovyklą, okupantai rado didelį pluoštą dokumentų (большое количество документов, представляющих оперативный интерес – daug operatyvinei veiklai svarbių dokumentų) ir daugelį jų išėgė į agentūrinę bylą³. Kartu su MVD kareiviais šioje operacijoje dalyvavęs stribas Alfonsas Vaitekūnas vieną įsidėjo sau į kišenę ir, matyt, tą pačią akimirką apie tai pamiršo. Naktį iš rugpjūčio 19 į 20 d. iš Šiluvos stribų būstinės pabėgo partizanų ryšininkės seserys Veronika ir jau minėtoji A. Radzevičiūtė. Tarnybinio patikrinimo metu A. Vaitiekūno kišenėje buvęs dokumentas tapo bendradarbiavimo su partizanais įrodymu ir jo baudžiamosios bylos įkalčiu⁴. Trečia, tačiau tikriausiai ne paskutinė Palapišių miško partizanų palikimo dalis

Vienai iš Daukšų šeimos narių – Svetainei – pareikšta padėka. 1951 m.

¹ Partizanai laisvės kovos dalyvių skirstė į Veikiančiojo (ginkluoto) ir Organizacinio (neginkluoto kovos) sektoriaus narius.

² 2016 m. vasario 25 d. pateikėją kalbino V. Vaitkevičius, o tų pačių metų kovo 31 d. – Aistė Kazimieraitytė, Žilvinas Montvydas, A. Petrauskienė ir V. Vaitkevičius.

³ [Agentūrinė byla Sbornaja / 3.] Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K–30, ap. 1, b. 1392, l. 115–182.

⁴ Pasakojo A. Radzevičiūtė, 90 m., kilusi iš Antaniškių k., Šiluvos vls., d. gyvenanti Šiauliuose. Kalbino A. Petrauskienė, Ž. Montvydas ir V. Vaitkevičius; taip pat žr.: [A. Vaitiekūno baudž. byla.] LYA, f. K–1, ap. 58, b. 26157/3; plg.: Gaškaitė-Zemaitienė N. Žuvusiųjų prezidentas. Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras, 2005, (2 leid.), p. 101.

yra ryšininko Antano Juškos-Kalno baudžiamojoje byloje. Čia įsegti Žebenkšties rinktinės vadovybės rašomąja mašinėle spausdinti 1946 m. laikraščio „Alio! Kalba „Laisvasis Lietuvos radijas“ 14 ir 15 numeriai¹.

Žinoma, partizanų archyvai buvo, yra ir bus randami ir neišsklaidyti. Nepriklausomoje Lietuvoje su metalo iešikliais ir be jų jau atrastos daugiau kaip dvi dešimtys archyvų: 1991 m. pavasarį ūkininkas Petras Devenis nurodė Prisikėlimo apygardos Žaliosios rinktinės archyvo, jam patikėto Leono Čelutkos-Nemunėlio, vietą; 1994 m. rugsėjį Žemaičių apygardos vadovybės archyvą vienoje iš Kaltinėnų apylinkių sodyboje (Šilalės r.) rado Česlovas Kišonas su talkininkais; 1999 m. liepos 15 d. buldozeris, stumdydamas apsauginę Lietuvos ir Baltarusijos valstybinės sienos juostą, išvertė bidoną su Vytauto apygardos Tigro rinktinės partizanų archyvu; 2004 m. Prisikėlimo apygardos vadovybės archyvą Minaičių kaime (Radviliškio r.) bidone atrado Julijonos Petrėtienės šeimos nariai, kasdami pamatus gyvenamojo namo priestatui ir t. t.

Beje, dalis partizanų archyvų paslėpti žemėje išbuvo labai trumpą laiką, nes jų vietas tardytojams nurodė gyvi ir nelaisvę patekę partizanai. Antai, remiantis Antano Žygo-Aptiekoriaus parodymais, 1953 m. gruodžio 18 d. buvo paimti Jono Radausko sodyboje Meldinių kaime (Pakruojo r.) paslėpti Vyties partizanų apygardos Žaliosios rinktinės Kęstučio tėvūnijos dokumentai², pagal Adolfo Ramanausko-Vanago parodymus paimtas Jurgio Fedaravičiaus sodyboje Želkūnų kaime (Prienų r.) paslėptas Dainavos apygardos ir visos Lietuvos partizanų archyvas³. Pastarieji dokumentai – šiandien didžiausias žinomas LLKS vyriausios vadovybės rinkinys.

Nors toliau reikia kryptingai ir atkakliai ieškoti žemėje paslėptų archyvų, nuorodos į Lietuvos ypatingajame archyve saugomas baudžiamąsias bylas iš esmės atsako į klausimą, kur šiandien sutelkta daugiausia partizanų rašytų dokumentų ir nuotraukų. Šioje vietoje pasakojimą būtų galima pabaigti, jeigu šis archyvas siūlytų patogias ir visuomenės – mokslininkų, laisvės kovotojų giminaičių ar tiesiog piliečių – poreikius tenkinančias galimybes. Tačiau taip nėra.

Baudžiamųjų bylų rodyklė veikia istorinėje MS-DOS aplinkoje – tai viena iš labiausiai 1980–1990 m. pasaulyje naudotų DOS šeimos operacinių sistemų. Lietuvos biudžetinėse įstaigose ji buvo diegiama 1990 m. pirmojoje pusėje, kartu su pirmaisiais IBM kompiuteriais. Sistema naudoja suvis mažai kietųjų laikmenų atminties, kitos savybės ir galimybės šiandien kelia nuostabą ir neviltį. Galbūt praėjusiame šimtmetyje paieskai užteko kaltinamojo vardo ir pavardės – kito pasirinkimo nebuvo, tačiau dabar reikia kur kas tikslesnių ir daug išsamesnių bylos duomenų.

Ieškančiam žinių apie istorinius asmenis, jų tarpusavio ryšius ir įvykius arba tiriančiam konkrečią vietovę mažai padės genocidą patyrusių Lietuvos gyventojų vardynas⁴. Ypatingajame archyve laukia dešimtys ir šimtai baudžiamųjų bylų. Dar blogiau – bylos, kurios bus užsakytos pirmą kartą, kelias į patikrinimą ir aprašymą, todėl skaitykloje jų teks laukti – priklausomai nuo aplinkybių – nuo kelių dienų iki keleto mėnesių. Šis varginantis darbas dažnai būna tuščias dėl to, kad trūksta ne tik kaltinamųjų asmenų duomenų: gimimo vietos ir tiksliai datos, gyvenamosios vietos ir tiksliai arešto datos, kaltinimo pobūdžio, bet ir žinių apie baudžiamosios bylos sudėtį – kokių byloje yra dokumentų, laiškų, nuotraukų, koks jų skaičius. Svarbu pabrėžti, kad iki šiol nepanaudojamos galimybės, kurias suteikia skaitmeninimas.

Čia tik užsiminta apie archyvų padėties, sudėties, tyrimų problemas, tačiau svarbiausia iš jų yra partizanų archyvų (at)kūrimas. Šiandien nėra kito geresnio būdo rinkti į vieną vietą po skirtingas bylas ir skirtingas valstybės ir savivaldybių institucijų saugyklas, taip pat tyrinėtojų asmeninius archyvus išsklaidytus dokumentus, kaip juos skaitmeninti, aprašyti pagal tam tikrą metaduomenų standartą ir saugoti vienoje virtualioje talpykloje. Šis kelias Lietuvoje ir už jos ribų gerai žinomas ir jau daugelį kartų išbandytas. Svarbu

¹ [A. Juškos baudž. byla.] LYA, f. K-1, ap. 58, b. 15883/3, l. 550-45-550-49.

² [Igno Daukšos ir kitų kaltinamųjų baudž. byla.] LYA, f. K-1, ap. 58, b. 32876/3, t. 10, l. 39-403.

³ Išsamiau žr.: [A. Ramanausko baudž. byla.] LYA, f. K-1, ap. 58, b. 44618/3, t. 6, l. 238-271.

⁴ Šios knygos ryšys su baudžiamųjų bylų sąrašų akivaizdus. Leidinys rengiamas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centre, šiuo metu paskelbti 1941, 1944-1947, 1948, 1949 m. tomai.

tiksliai nustatyti poreikius ir numatyti, kokios jungtys su giminingomis saugyklomis (pvz., *epaveldas.lt*, *limis.lt* ir kt.) ateityje bus naudingos ir reikalingos.

Sklandžiam skaitmeninio Lietuvos partizanų archyvo¹ darbui ir patogiai paieškai užtikrinti reikės atlikti daug parengiamųjų darbų: susitarti dėl sąvokų ir terminų vartojimo, parengti pradinius partizanų slapyvardžių, pareigų, organizacinių vienetų pavadinimų, temų, reikšminių žodžių ir kai kuriuos kitus sąrašus, sukurti sąsają su geoinformacine sistema. Nemažiau svarbu nustatyti dokumentų rūšis, jų pavadinimus ir apibrėžtis. Atitinkamas medis-tezauras, kuriam skirta likusi šio straipsnio dalis, yra būtinas dokumentų įvesčiai ir – ypač svarbu – paieškai, naudojimui, tyrimams.

Atidus žvilgsnis į 1950 m. pavasarį partizanų rėmėjų seserų Godaičių sodyboje Krakių apylinkėse (Kėdainių r.) paslėptą ir 1994 m. vasarą Česlovo Kišono ir Gintauto Miškinio pastangomis atrastą Prisikėlimo apygardos Aušros (vėliau Varpo, Maironio) rinktinės partizanų archyvą leidžia piešti patikimą ir išsamų partizanų rašytinio palikimo paveikslą. Daugiau kaip 6 000 lapų dokumentų – rankraščių ir mašinraščių, kitados surištų į 35 ryšulėlius, sudėtų į du talpius bidonus, – gerai atspindi partizanų dokumentų pobūdį ir rodo jų įvairovę².

Archyvą rinkti pradėjo Jungtinės Kęstučio apygardos Savanorio rinktinės Gedimino kuopos (vėliau Juozapavičiaus rajono) vadas P. Morkūnas-Drakas (1920–1953), pabaigė Juozas Paliūnas-Rytas (1915–1952) ir ištikimas jo padėjėjas Vaidila, kitaip Aidas, Papartis (1915–1951). Būtent jis nurašė, padaugino daugelį šio archyvo raštų. Galbūt šio darbo akimirka užfiksuota ir istorinėje nuotraukoje, darytoje ne anksčiau kaip 1948 m. liepą: rajono, tėvūnijos arba rinktinės vadavietė miške, stalas iš karčių, šalia Vaidilos su rašomąja mašinėle – PPS-41 automatas, ant raštų – trikampė liniuotė (taupant popierių, lapai buvo dalinami į dvi–tris dalis), o J. Paliūnas skaito arba diktuoja...

Rašytinį partizanų palikimą sudaro penkios pagrindinės dokumentų rūšys: statutiniai, tarnybiniai, apskaitos, asmeniniai ir visuomeniniai (spaudiniai).

Statutiniai nustato tvarką, drausmina, kitaip tariant, piešia tikro partizano paveikslą. Tai iš esmės pamatiniai, vadovybės parengti ir priimti dokumentai, kuriuose apibrėžiamas organizacijos tikslas, uždaviniai, valdymas ir kita. Kaip idėjinių ir veikimo principų visuma buvo suvokiamos organizacijos programos³.

Vaidila (kairėje) ir J. Paliūnas (dešinėje). Apie 1949 m. (Iš *Partizano keliu. Partizano Juozo Paliūno-Ryto prisiminimai*.)

¹ Sutrumpintai jis galėtų būti vadinamas SPARTA.

² LYA, f. K-5, ap. 1, bylos 1–236.

³ Taip pat būta mokytojų pobūdžio partizanų, puskarininkių, karininkų rengimo programų.

Nuostatai buvo skirti konkrečių organizacinių vienetų (pvz., apygardų) ir struktūrų (pvz., broliškų, karo lauko, organizacinių teismų) veiklai, nustatė jų atsakomybės ir įgaliojimų ribas. Instrukcijos kalba, kaip elgtis konkrečiais atvejais, pavyzdžiui, rengiantis ir vykdant partizanų mobilizaciją, platinant atsišaukimus, koduojant pavadinimus; siekta, kad kiekviena veiklos sritis turėtų savo instrukciją.

Taisyklės, kurios nedaug skiriasi nuo instrukcijų, aprašo partizanų elgesio, veikimo tvarką. Kovotojai turėjo prisaikdinimo, atestacijos, sužeidimo, ženklo nešiojimo, skundų teikimo ir daugelį kitų taisyklių.

Tarnybinių dokumentų daugiausia. Būtent jie geriausiai atspindi kovos pobūdį, o turinys – aplinkybes, eigą, suteikia žinių apie veikiančius asmenis. Paprastai priimant į partizanus, ryšininkus ir Organizacinį sektorių, buvo skaitomas patvirtintas priesaikos tekstas, prisiekiantysis jį kartodavo (kartais ant priesaikos lapelio jis ir pasirašydavo suteiktu slapyvardžiu).

Priesaikas truputį primena pasižadėjimai, iš kurių geriausiai žinomas asmeninis partizano pažadas nevartoti stipriųjų svaiginamųjų gėrimų. Po 1949 m. vasarį įvykusio Lietuvos partizanų vadų susitikimo šie dokumentai privaloma tvarka buvo platinami tarp visų ginkluotų kovotojų.

Partizanai turėjo ir daugiau panašių su jų asmeniu susietų dokumentų, vadinamų la-pais: Tėvynei pareigų ėjimo, atestacijos, pasižymėjimo. Pastarasis dažnai tautinių švenčių proga – vasario 16 ir rugsėjo 8 dienomis – buvo skiriamas už pasiaukojamą darbą LLKS naudai, drąsą kautynėse, iniciatyvos rodymą ir pan.

Laisvės kovotojai, jų žodžiais tariant, buvo „atžymimi“ ir rašytinėmis, tautiniais ženklais ir simboliais papuoštomis padėkomis. Remiantis LLKS atžymėjimų aprašymu, vienu laipsniu aukštesnė – įsakymu tėvūnijos ir aukštesnių vadų pareikšta padėka¹.

Beje, būta ne tik padėkų, bet ir skundų – dėmesį papildomai atkreipia demokratinis partizanų tarpusavio santykių pobūdis. Skūstis vadui dėl skriaudos savo vardu galėjo visi prisiekę kovotojai, nesvarbu kokias jie einą pareigas ir koki turį laipsnį. Beje, 1949 m. vasarį laikinai einantis Aušros rinktinės štabo viršininko pareigas P. Morkūnas-Dalyvis, atsakydamas į Organizacinio sektoriaus nario Radasto laišką, pabaigoje pridūrė, kad už neteisingus skundus baudžiamas pats skundėjas².

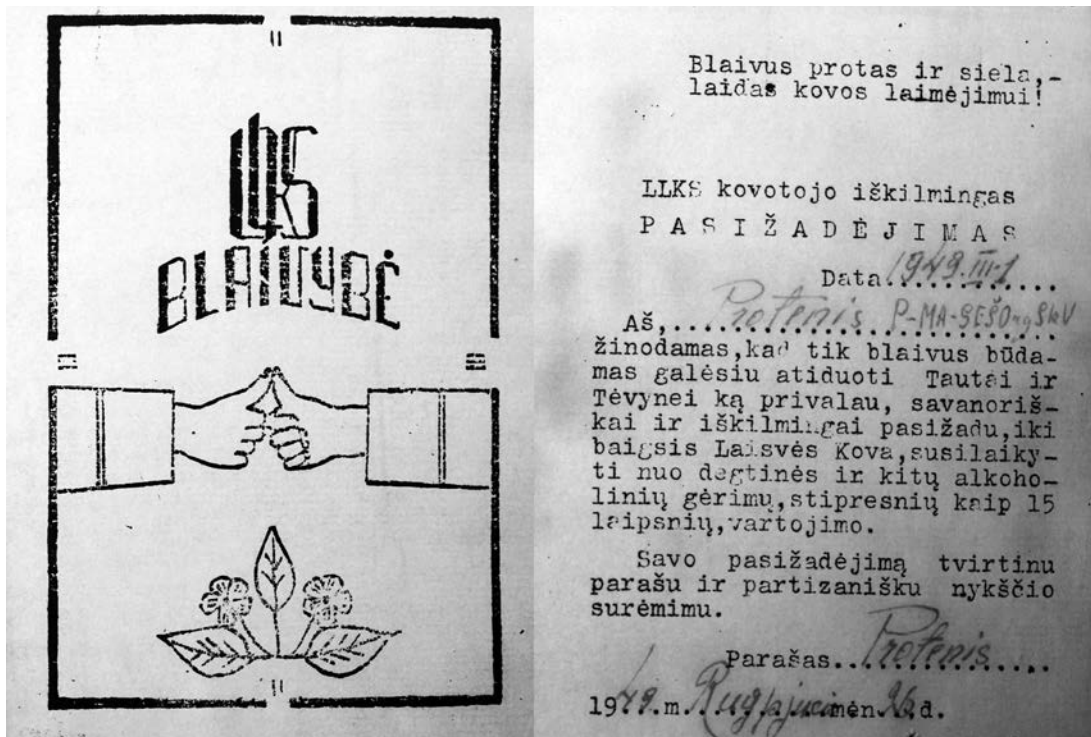
Raginant išsižadėti LLKS žalingos veiklos, kolaboruojantiems krašto gyventojams būdavo įteikiami arba jų namų aplinkoje paliekami įspėjimai. Nepaklusus sekė Karo lauko teismas. Privaloma jo dalis – parodymai, dar vadinami kvotomis. Kvočiami buvo ne tik kolaborantai, bet ir nusikaltę laisvės kovotojai. Kvotos buvo rašomos pirmuoju asmeniu, skelbiamas tikras kaltinamojo vardas ir pavardė; partizanai vartojo rašytinius slapyvardžius. Teismo, kurį paprastai sudarydavo pirmininkas ir keturi kovotojai, išvada vadinama sprendimu.

Kituose posėdžiuose, pasitarimuose, susitikimuose, sąskrydžiuose priimti sprendimai paprastai buvo vadinami nutarimais. Su jais glaudžiai susiję protokolai, kuriuose, kaip ir dera, vardijami susirinkimo dalyviai, nagrinėti klausimai, atpasakojama susitikimo eiga.

Aktais buvo vadinami svarbūs informacinio turinio partizanų dokumentai, pateikiami kaip išvados (apie padėtį vizituojamame dalinyje arba apie konkretų faktą, pvz., Karo lauko teismo sprendimo įvykdymą). Aktus primena tam tikra forma teiktos žinios. Tai taip pat tarnybiniai dokumentai, už kurių rengimą buvo atsakingi štabų organizaciniai, ūkiniai, žvalgybos, informacijos ir propagandos skyriai. Aukštesnei vadovybei buvo teikiamos asmeninės partizanų dalinių, ryšininkų, narių rėmėjų ir Organizacinio sektoriaus narių sudėties, ginklavimo arba ginkluotės ir turto, prieš karinių pajėgų ir susidūrimų žinios. Bene didžiausias dėmesys – kiekvieno mėnesio, partizanų žodžiais tariant, operacinės,

¹ Išsamiau žr.: *Laisvės kovos 1944–1953 metais. Sud. D. Kuodytė, A. Kašėta. Kaunas, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga, 1996, p. 359.*

² *LYA f. K-5, ap. 1, b. 44, l. 8.*

Maironio rinktinės Gedimino tėvūnijos štabo Organizacinio sk. viršininko Alberto Pumpučio-Protenio (1912–1951) iškilmingo pasižadėjimo viršelis ir tekstas. 1949 m.

Organizacinio sektoriaus, ūkio srities, informacinės ir visuomeninės dalies, taip pat žvalgybos srities veikla.

Aprašymai dažnai buvo rašomi laisvai, tačiau juose visuomet yra tam tikras duomenų rinkinys, pavyzdžiui, apie 1948 m. gegužę įvykusį masinį žmonių trėmimą, organizacinių vienetų istoriją arba į aukštesnes pareigas siūlomo kovotojo gyvenimą (teikiama jo *charakteristika*). Struktūruoti aprašymai pasakoja apie kautynes ir susidūrimus: jų vietą, dalyvius, eigą, laimėjimus ir nuostolius, taip pat apie sekamo priešo dalinių judėjimą, skaičių, ginkluotę ir kita.

Siekiant tarpusavio susiklausymo ir pastovaus ryšio, užtikrinant ryšių punktų ir ryšininkų saugumą, didelę reikšmę turėjo *paroliai* – tam tikros žodžių poros (pvz., Kaunas – Kardas arba Dangus – Žemė), tariamos tapatybė tikrinančio sargybinio ir tikrinamojo arba dviejų ryšininkų jų susitikimo metu. Dažnai dvinarių parolių būta ilgesnių, su mintimi, rimuotų, pvz.: „Stalinas riebus“, atsakymas – „Užtai peilis aštrus“ (1948 m.)¹, „Saulė iš vakarų teka“ – „Užtai rytuose nusileis“ (apie 1950 m.)², „Atėjau muzikanto“ – „Muzikantą katinai papjovė“ (apie 1950–1952 m.)³ ir pan. Tokius parolius kūrė ir (arba) keitė partizanų vadas – ryšio grandinės naudotojas, ryšių punkto steigėjas.

Raidėms, žodžiams, žinioms koduoti buvo naudojami ir ypatingi šifrai su raktais. Tam dažnai buvo paimamas kokios nors žinomos ir kelių partizanų dalinių turimos knygos lapas, kartais, lyg kokiam žaidime, sutartas, abiem pusėms žinomas, žodis (pvz., kurio nors pirmosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės nario pavardė).

Oficialūs partizanų pranešimai vadovybei tarnybiniais klausimais paprastai buvo vadinami raportais. Štai Pietų Lietuvos partizanų srities štabo viršininkas nurodo, kad „kreipiantis į tiesioginį viršininką, reikia rašyti ne raštas, bet raportas“⁴, o LLKS gynybos pajėgų vadas ir visuomeninės dalies štabas Prezidiumo pirmininkui turėjo teikti veiklos ataskaitas⁵.

¹ LYA, f. K–5, ap. 1, b. 122, l. 47.

² [Antano Žiogo ir kitų kaltinamųjų baudž. bylos priedai.] LYA, f. K–1, ap. 58, b. 26712/3, t. 6, nenumeruotas lapas tarp 201–25 ir 201–30.

³ [V. Šniuolio baudž. byla.] LYA, f. K–1, ap. 58, b. 26800/3, l. 46.

⁴ [A. Ramanausko baudž. bylos priedai.] LYA, f. K–1, ap. 58, b. 44618/3, t. 17, l. 474a.

⁵ Išsamiau žr.: Laisvės kovos 1944–1953 metais, p. 331.

Priedas prie ūkin. apysk. 9

T U R T O
s a r a š a s

J U Š 1947.VIII.1.

Bil. Nr.	Gėrybių pavadinimas	Kie- kis	Kaina	Suma	Pastab.
1.	Rašoma mašin.	1	400	400	
2.	Rotatorius	1	200	200	
3.	Skaičiavimo mašinėlė	1	100	100	Suga- dinta
4.	Primusinė lem.	1	60	60	
5.	Radio aparatas	1	150	150	
6.	Akumulatorius	2	30	60	
7.	Patefonas	1	70	70	
8.	Plokštelės	39	31	39	Senos
9.	Skylėms spaus- ti mašinėlė	1	5	5	
Viso				1084	

J U V

Jungtinės Kęstučio apygardos Savanorio rinktinės Juozapavičiaus rajono štabo turto sąrašas, patvirtintas P. Morkūno-Vilties. 1947 m.

Srities, apygardos, rinktinės, rajono (tėvūnijos) vadovybės įsakymai buvo numeruojami, turėjo griežtą struktūrą – bendrąją ir nustatytą veiklos sričių (organizacinės, teismų ir kitas) dalis. Pavaldžių organizacinių vienetų vadai su įsakymų turiniu supažindindavo likusius laisvės kovotojus. Įsakymiais žodžiais taip pat buvo rašomi partizanų vadų nurodymai. Prašymais (jie dar vadinami *pageidavimais*) buvo sprendžiami ūkiniai, spaudos ir kiti einamieji klausimai.

Visi šie ir kitų rūšių dokumentai, taip pat spauda nustatyta tvarka buvo siunčiami kartu su uždarais arba atvirais lydraščiais. Pastarieji lydėdavo stambius, neįpakuojamus siuntinius, pavyzdžiui, 20 kg lašinių paltį ar dviratį. Dar žinomi gražinamieji lapeliai – su siuntos turinį patikrinusio gavėjo parašu šie sugrįždavo pas siuntėją.

Apskaitos dokumentai parodo laisvės kovos mastą, apimtį ir aprėptį. Kiekvieną mėnesį buvo rengiamos ir vadovybei teikiamos ūkinės gautų pajamų ir įkainotų daiktinių gėrybių, taip pat partizanų patirtų išlaidų apyskaitos. Su jomis glaudžiai susijusios pajamų–išlaidų registracijos knygos, sąskaitos, kvitai. Jie atspindi partizanų ūkį, rodo, kiek ir kas partizanams remia (*aukoja*), kiek ir kokių kelionės, aprangos, medicininių ir kt. išlaidų patyrė į tolimą kelionę siunčiamas ryšininkas, ką ir už kokias sumas partizanams pirkto sodybos, kurios bunkeryje buvo gyvenama, šeimnininkas ir t. t.

Atskirai buvo rengiami rėmėjų-aukotojų, vadinamų slapyvardžiais, iš priešų paimtų ir partizanų prarastų gėrybių, taip pat ilgalaikio turto sąrašai. Žinoma, sąrašų būta ir daugiau – buvo rengiami žuvusių, į nelaisvę patekusių, atsiliepusių į kvietimą legalizuotis, pasižadėjusių negerti kovotojų sąrašai, taip pat daugelio duomenų apie aktyvistus, komjaunuolius, milicininkus, stribus, sovietų valdžios pareigūnus ir tarnautojus (partizanų žodžiais, *išdavikus*), nubaustus asmenis (*priešus*) suvestinės. Svarbią apskaitos dokumentų dalį sudarė nuo bolševikų okupacijos nukentėjusių – įkalintų, ištremtų, nužudytų asmenų arba sudegintų ūkių savininkų sąrašai, kuriuose paprastai nurodomas ir nukentėjusiojo ryšys su Laisvės kovos sąjūdžiu.

Pabaigoje minėtini padaugintų spaudinių, įarchyvintų raštų sąrašai – jie taip pat kaip ir pražuvusių istorinių bibliotekų aprašymai tyrėjams rodo, kas buvo partizanų rašyta, siųsta, išspausdinta, ir įžiebia viltį, kad kada nors taps žinomas ir šių dokumentų turinys.

Likusią partizanų rašytinio palikimo dalį sudaro įvairūs asmeniniai kūriniai ir platinimui – visuomenei – skirti, nuo kelių šimtų iki keliolikos tūkstančių lapų padauginti spaudiniai: atsisaukimai į tautiečius, mokytojus, krašto gyventojus. Jie buvo klijuojami viešose vietose, dedami į kišenes susibūrimo vietose. Mažai kam žinoma, kad daugelio tūkstančių tiražu buvo padaugintas, išplatintas ir 1949 m. vasario 12 d. LLKS Prezidiumo Tarybos nutarimas dėl laisvės kovotojų ir gyventojų santykių, Vasario 16 d. deklaracija.

Be to, partizaninio karo metais buvo leidžiama daugiau kaip šimtas skirtingų pavadinimų laikraščių. Periodiškumą lėmė daugelio aplinkybių suma: reikėjo pasirūpinti popieriumi,

medžiagomis, saugia darbo vieta, nemažesnis rūpestis dėl straipsnių, skelbtinų kūrinių. Nėra aišku, ar tikrai visi partizanų laikraščiai buvo skirti visuomenei. Dalį jų, atrodo, skaitė tik laisvės kovos dalyviai. Štai 1949 m. gegužės 19 d., siųsdamas pirmąjį LLKS leidinio „Prie rymančio Rūpintojėlio“ numerį, laikinai einantis Prisikėlimo apygardos Varpo rinktinės Vileišio rajono vado pareigas L. Caporkus-Šarūnas sau pavaldžių dalinių vadams apie tai rašė: „Po vieną egz[empliorių] gauna kiekvienas P[artizanų] organizacinis vienetas (tiesiogiai priklausęs VI[leišio rajono] Š[tabui]). Skaitomas visų L[laisvės] K[ovotojų]. Minimas laikraštėlis legalių asmenų tarpe neplatintas.“¹

Tik tarp Vyriausiosios ir partizanų apygardų vadovybės narių nuo 1949 m. sausio taip pat buvo platinami biuleteniai, skirti politiniams pasaulio įvykiams ir partizanų organizacijos klausimams. Nuomonėmis apie juos tarpusavyje keitėsi vadai ir štabų nariai.

Eilėraščių rinktinės, maldaknygės ir kai kurie kiti leidiniai sujungia spaudinius su partizanų asmeniniais raštais. Atskirai minėtinas 1949 m. gruodžio mėnesio „Prie rymančio Rūpintojėlio“ numerio priedas „Kovos prisiminimai“ – praėjus penkeriems metams nuo partizanavimo pradžios, daugelis kovotojų jau turėjo ką prisiminti ir aprašyti. O svarbiausia – norėta ateityje pasauliui liudyti, kad „Lietuvio Brolio Partizano iš tiesų smarkiai kovota ir ginta savo kraštas“².

Panašiais liudijimais persmelkti partizanų dienoraščiai, jau minėta poetinė kūryba, dainos, prisiminimai, laiškai. Mažai žinoma apie partizanų ir jų rėmėjų rašytas, galbūt net vaidintas pjeses – kovotojų sąskrydžiai turėdavo ir meninę programos dalį!

Beje, ne tik ryšininkės, bet ir partizanai susitikimuose į knygeles rinko laisvės kovos brolių ir sesių *atminimus*³.

Štai 1948 m. spalį Prisikėlimo apygardos vadovybės narys Viktoras Šniuolis-Vaidevutis, sutikęs pas J. Žemaitį-Vytautą į Duko mišką (Radviliškio r.) atvykusius Rytų Lietuvos partizanų vadus J. Šibailą-Dieduką ir Joną Kimštą-Žalgirį, nepraleido progos jų paprašyti tų atminimų. J. Kimštas tąkart parašęs: „Pavojuose praminti Tavo takai / Bus kelrodžiu per amžių vaikų vaikam.“⁴

Blieka paminėti, kad partizanai buvo įpratę ne tik pinti vardavininkų vainikus, puošti kepures, kasas ar segti gėles, bet ir kurti šiai šventei skirtus atvirukus, rašyti sveikinimus.

Baigiant pasakojimą apie tai, kokie talpūs, įvairūs ir reikšmingi rašytiniai laisvės kovotojų dokumentai, belieka sau ir skaitytojams linkėti išminties, valios ir jėgų (at)kuriant Lietuvos partizanų archyvą. Šiuolaikinė įranga ir metodai dokumentus skaitmeninti, saugoti ir naudoti virtualioje aplinkoje teikia tokiam darbui puikias, iki šiol nė maža dalimi neišnaudotas galimybes. Svarbiausia, kad vienoje atviroje vietoje sutelkti, deramai aprašyti dokumentai prabils pačių kovotojų balsais ir atskleis daugelį iki šiol nežinomų paslapčių – leis įminti slaptuosius vardus, dalinių ir vietovių pavadinimus, papasakos apie karo eigą ir tūkstančius pamirštų mažų didelių partizanų pergalių.

LLKS leidinio „Prie rymančio Rūpintojėlio“ viršelis ir nugarėlė. 1949–1950 m.

¹ Kauno tremties ir rezistencijos muziejaus rinkiniai, GEK 3049.

² Kovų prisiminimai [parengė J. Šibaila]. Laisvės kovų archyvas, 1992, t. 3–4, p. 66.

³ Žinoma, pirmiausia buvo keičiamasi nuotraukomis.

⁴ Kauno tremties ir rezistencijos muziejaus rinkiniai, GEK 3946–29.

VIKTORIJA SKRUPSKELYTĖ

OSKARAS MILAŠIUS, PIRMASIS LIETUVOS ATSTOVAS PRANCŪZIJOJE

Baigusi darbą 1919-ųjų gruodį, Lietuvos delegacija prie Taikos konferencijos Paryžiuje išsiskirstė, likę neišspręsti reikalai buvo patikėti nuo metų pradžios su ja redaktoriumi dirbusiam lietuvių kilmės rašytojui Oskarui Milašiui. Skiriamąjį raštą pasirašė delegacijos pirmininkas, užsienio reikalų ministras Augustinas Valdemaras, per klaidą ar tikėdamasis paspartinti reikalus, Milašių skyręs Lietuvos diplomatinį ir konsulinį reikalų patikėtinį Prancūzijoje. Po dviejų savačių buvo gautas atsakymas – Milašius Prancūzijai priimtinas, patvirtinamas Milašių pažinojusio užsienio reikalų ministro Filipo Bertelo (Philippe Berthelot) ranka parašėte įrašytu įrašu:

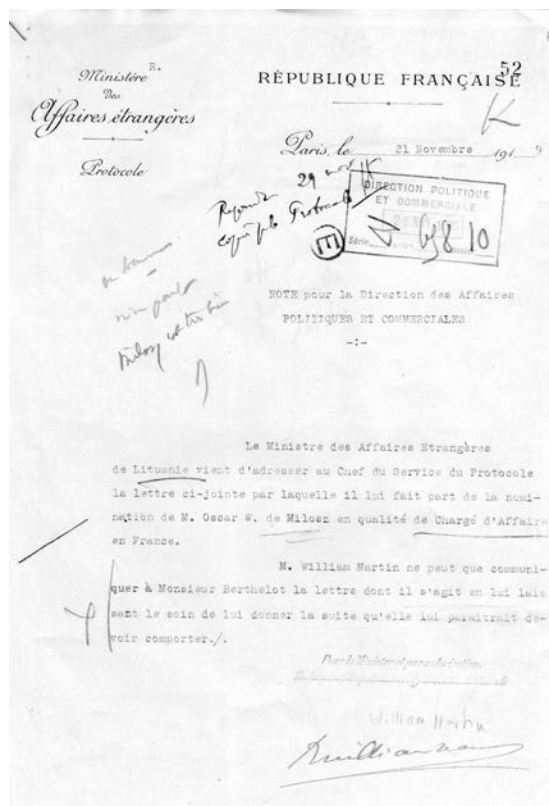
„*Milosz est très bien*“ (Milašius yra labai gerai*)¹. Tačiau būsimojo pasiuntinio rangas iš reikalų patikėtinio buvo pakeistas į laikinojo atstovo: tuo metu nei Prancūzija, nei jokia kita valstybė dar nebuvo pripažinusi Lietuvos nepriklausomybės. Vadinas, baigiantis 1919-iesiems, poetas mistikas ir Paryžiaus salonų lankytojas, Paryžiuje gerai žinomas, bet Lietuvoje negirdėtas, nematytas, lietuviškai nemokėjęs kalbėti rašytojas, Rusijos pilietis – Oskaras Milašius – tapo pirmuoju (laikinu) Vasario 16-osios Lietuvos atstovu Prancūzijoje. Žiūrint iš šiandieninių perspektyvų, tai stebinantis pasirinkimas, tačiau anuo metu, Lietuvos delegacijai skubiai išsiskirstant, Milašiaus kandidatūra atrodė vienintelė reali galimybė. Geresnio žmogaus kaip Milašius nebuvo, manė jo kandidatūrą entuziastingai palaikęs Petras Klimas².

Milašius gimė 1877 m. metais Čerėjuje, istorinėje Lietuvoje (dabartinėje Baltarusi-

* Vertimai iš prancūzų kalbos – V. Skrupskelytės.

¹ Protokolo tarnybos dokumentas. 1919 11 21. Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos archyvai, k. Z658-99CP-COM/54. Tyrinėjant diplomatinę Milašiaus veiklą, naudotasi Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir Lietuvos centrinio valstybinio archyvo dokumentais, o Prancūzijoje – minėtais Prancūzijos Užsienio reikalų ministerijos archyvais.

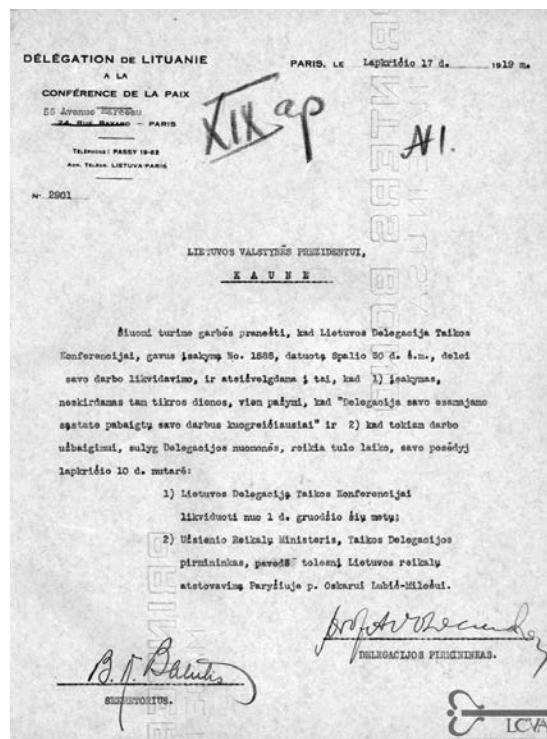
² Klimas P. Iš mano atsiminimų. Vilnius, Lietuvos enciklopedijų redakcija, 1990, p. 211.

Laiškas su Filipo Bertelo priedu „*Milosz est très bien*“. Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos archyvas.

joje), kur jo prosenelis turėjo kelis iš Sapiegų įsigytus dvarus, vienas jų – vaikystėj pamilta ir prarasta, vėliau vaizduotėj daugel kartų atkurta poeto gimtinė. Milašius augo lenkiškoj terpėj, šeimoje kalbėjo lenkiškai, kartais vokiškai, bet save laikė lietuviu asmeninio, istorinio ir geografinio paveldėjimo prasme, ne rusu, nors turėjo Rusijos pilietybę, ir ne visai lenku, tiksliau sakant – lenku savo kalbos, kultūros ir draugysčių, o ne giliai išgyventos, poezija subrandintos ir jį įpareigojančios tapatybės prasme. Rusijos Milašius nemėgo, spėju, kad jį jam tebuvo blogai veikianti administracinė struktūra, o Čerėja – Lietuvos žemė, tėviškė, poetui egzistuojanti tame pačiame ilgumos ir platumos taške kaip Vilnius ar Kaunas (matyt, dėl geografijos Milašius nesismulkinio!), Šiaurės kraštas, vizualiai ir emociškai išgyventas kitaip nei Lenkija, nors ir ši vienur kitur poeto tituluojama „tėvyne“. Su šaltoka motina ir sunkaus būdo tėvu Milašius nesugyveno, tačiau būtent iš jo sužinojo, kad Milašiai kilę iš senos lietuvių bajorų šeimos, valdžiusios dvarus etninėje Lietuvoje netoli Kauno. Savo lietuviška kilme Milašius didžiavosi, ypač 1831 m. sukilime dalyvavusiu seneliu, Lietuvos ir Lenkijos karininku Artūru Milašium. Tėvai vienuolikmetį Oskarą 1889-aisiais išvežė mokytis į Paryžių. Baigęs licėjų, jis studijavo orientalinę epigrafiją, asirų bei hebrajų kalbas, anksti pradėjo kurti; vėliau daug keliavo Europoje ir Šiaurės Afrikoj, mokėsi užsienių kalbų, kelis kartus buvo sugrįžęs į Čerėją tvarkyti šeimos reikalų. Apsigyvenęs Paryžiuje, jis stipriai įaugo į prancūzų kultūrą, susidraugavo su žymiais prancūzų rašytojais, tarp jų ir jį Lietuvos atstovybėj aplankiusiu Poliu Valeri (Paul Valéry), ir, nežiūrint didelio uždarumo, buvo uolus rašytojus, menininkus ir intelektualus subūrusios Natali Barne (Natalie Barney) salono lankytojas.

Kas ir kada suvedė Milašių ir Lietuvos delegaciją, atvykusią į Taikos konferenciją Paryžiuje? Iš esmės – atsitiktinimai. Su Ernestu Galvanausku Milašius susipažino dar 1917 m., tačiau artimi ryšiai tarp jų tuo metu neužsimezgė. Antroji Milašiaus lietuviška pažintis – kun. Adomas Vilimas, 1918 m. gruodžio pabaigoje atskubėjęs į Paryžių tvarkyti parengiamųjų Taikos konferencijos reikalų. Jūdvių susitikimą kiek vėliau aprašys pats Milašius, išryškindamas sparčią įvykių eigą, tarsi jo kun. Vilimui tartas „sutinku“ būtų buvęs savaime suprantamas dalykas: „Vieną gražią dieną pamačiau pasirodant mano kabinete lietuvių, atėjusį mane pakviesti tiesiogiai padirbėti [mano] kraštui. Priėmiau redaktoriaus vietą Lietuvos delegacijoje prie Taikos konferencijos: praėjus metams, aš buvau paskirtas Lietuvos ministru Paryžiuje.“¹ Ką jautė svečio užkalbintas Milašius, tiksliai nežinome, lygiai kaip nežinome, kaip sureagavo Vilimas supratęs, kad Milašius nekalba lietuviškai, o jis – prancūziškai. Jie kalbėjosi lenkiškai, sutarė, kad reikalas svarbus, o jų susitikimas, Milašiaus požiūriu, atrodė kaip Apvaizdos skirtas. Maždaug tuo pačiu metu Milašius gavo lietuvių Informacijos biure Šveicarijoje dirbusio kun. Vinco Bartuškos laišką, kviečiantį

Lietuvos delegacijos Taikos konferencijoje pirmininko Augustino Voldemaro 1919 m. lapkričio 17 d. raštas prezidentui Antanui Smetonai dėl delegacijos darbo pabaigos ir Oskaro Milašiaus skyrimo Lietuvos atstovu Prancūzijoje. LCVA.

¹ Milašiaus laiškas Christian Gauss, 1922 09 22 // O. V. de L. Milosz, *Lettres inédites à Christian Gauss, Paris, Éditions André Silbair, 1976, p. 78.*

Oskaras Vladislovas Liubič Miloš Milašius. Paryžius.
1920 m. F. Žiuljeno (Jullien) nuotrauka. LCVA.

jį talkinti Taikos derybų metu. Bartuškos laiškas yra dingęs, tačiau išliko Milašiaus atsakymo faksimilė, liudijanti poeto meilę Lietuvai ir jo norą padėti mylimajai tėvynei. Ir kun. Vilimas, ir kun. Bartuška, tikriausiai ir E. Galvanauskas apie Milašių sužinojo sekdami prancūzų spaudą, pavyzdžiui, 1917–1920 m. ėjusius žurnalus „L’Affranchi“ ir „La Revue baltique“, kur galėjo pastebėti Milašiaus politinės tematikos straipsnių ar jo patriotinę poemą „Patrie“ („Tėvynė“), pasirašytus autoriaus kilmę išduodančiais slapyvardžiais – *De Labunowo, Lithuanien* ar *L. de Labunowo-Lithuanien*. Slapyvardis *De Labunowo*, naudotas 1916–1918 m., – pasikeitusios Milašiaus etninės savimonės signalas, nurodantis jo protėvių Lietuvoje gyventą vietą: žinoma, kad 1578 m. Milašiai įsigijo nuosavybę vardu Labūnava arba Anusevičiai ir Serbinai. Atsakydamas kun. Bartuškai ir kun. Vilimui, Milašius nesiteiravo, kokie

lietuvių siekiai ir kaip jis, prancūzų poetas, galėtų padėti tėvynei. Peršasi išvada, kad Vasario 16-osios Lietuvą jis atrado pats ir kad šis jo atradimas galėjo būti panašus į religinio politinio pobūdžio apreiškimą, „une illumination“, šmaikštauja Milašių nepriekaištingai tyrinėjęs istorikas Žiuljenas Gelenas (Julien Gueslin)¹. 1917 m. pavasarį Milašius su lengva ironija rašė, kad jis gimęs tolimoj Lietuvos paribio zonoj ir Lietuvą apibūdino kaip vis dar atpažįstamą, nesenai atrastą geologinį sluoksnį. Praėjus metams, Milašius jau buvo apsisprendęs viešai remti tautinę ir savarankišką Lietuvą. Kaip suprasti šitokį staigų jo pokytį?

Įsibėgėjus Pirmajam pasauliniam karui, Milašius buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę. Galimai per protekciją arba dėl savo lingvistinių gabumų jis buvo paskirtas į Bertelo įsteigtą Spaudos biurą prie Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos, kur išbuvo dvejus metus iki prisijungimo prie Lietuvos delegacijos 1919-ųjų žiemą. Kokios buvo jo pareigos, nežinoma, tačiau jis dirbo redaktoriumi, todėl tikėtina, kad susidurdavo su gausia informacine medžiaga, laikraščiais, brošiūromis, atsišaukimais, manifestais, diplomatinėmis notomis, pranešimais, kurie suplaukdavo į ministeriją iš įvairių informacijos biurų ir Prancūzijos atstovybių užsienyje. Tą medžiagą jis peržiūrėdavo, atrinkdavo, kas svarbu, analizuodavo. Iš smulkių išlikusių archyvinių fragmentų, istorikui Gelenui iš dalies pavyko atkurti Milašiaus darbo aplinką ir įvardyti vieną kitą jam patikėtą uždavinį, pavyzdžiui, Bertelo prašymu parengtą raportą apie politinių aljansų tarp Baltijos kraštų galimybę. Jis neabejoja, kad Spaudos biure atsirasdavo ir tokių leidinių, kaip Šveicarijoje leistas žurnalas „Pro Lithuania“, kuriame Milašius galėjo rasti nemažai informacijos apie Lietuvą. Maždaug iki 1916 m. Milašius nieko nebuvo girdėjęs apie tautinę separatistinę lietuvių judėjimą; jis į jo akiratį pirmąkart pateko Milašiui dirbant Spaudos biure, teigė pats poetas. Dveji metai, praleisti Spaudos biure, buvo svarbūs ir kita prasme – kaip neįkainojama diplomatinio darbo mokykla, jam padėjusi pasisavinti diplomatinę kalbą, susipažinti su prancūzų diplomatais ir jų darbo stiliumi, susidraugauti su dviem latvių kilmės patriotais – Ana Kenin (Anne Kenine) ir Arturu Tupinu (Arthur Toupine), su kuriais jis netrukus įsteigs žurnalą „La Revue

¹ Gueslin J. Une „illumination“ politique? Ou comment Milosz est (re)devenu lituanien (1917–1918) // *Cahiers de l’Association Les Amis de Milosz* (toliau – CAAM), t. 53, 2014, p. 19.

baltique“. 1917–1918 m., dirbdamas Spaudos biure, Milašius pradėjo rašyti publicistinius straipsnius apie Lietuvą – siekė sudominti skaitytojus ir juos palenkti Lietuvos pusėn. Juose įdomiai atsispindi Milašiaus vaizduojamos Lietuvos metamorfozė iš supoetinto legendinio krašto į sąmoningą, laisvės siekiančią ir jos nusipelnusią šalį. Pavyzdžiui, 1918 m. kovą žurnalui „L’Affranchi“ (liet. laisvas, išlaisvintas) jis rašo straipsnį „Lenkija ir Lietuva“, įvardija dvi didžiąsias istorijos nuskriaustąsias – Lenkiją ir Lietuvą, paberia žinių apie jų abiejų kultūras, daugiau apie Lenkijos, nes apie ją Milašius buvo geriau informuotas, iškelia jų tragišką istorinę patirtį – padalijimus, prarastą vietą žmonių atmintyje ir žemėlapiuose – jas suartindamas teisės į laisvę pagrindu, jas išskirdamas todėl, kad jų kalba ir etninė kilmė nėra identiškos, Lietuvą, ne Lenkiją, vaizduodamas kaip nuostabiai gražią poetų mąstytojų šalį ir kaip didžiąją nuskriaustąją: gyvųjų pamiršta, Lenkija figūravo istorijos knygoje, o Lietuva, be vardo ir be karūnos, liko tiek knygų, tiek laiko, tiek žmonių atminties užmarštyje. Akivaizdus Milašiaus noras apeliuoti į skaitytojų empatiją, įtikinti, kad save gerbiančios valstybės negali likti abejingos šių nuskriaustųjų atžvilgiu. Antrasis rašinys – „Tautų teisė iš Lenkijos ir Lietuvos perspektyvos“ – rašytas 1918-ųjų balandį. Autoriaus dėmesio centre – moralinė Lenkijos ir Lietuvos teisė į laisvę kaip pagrindą jų valstybingumui, autoriaus siejamam su V. Vilsono paskelbtais tautų apsisprendimo principais ir su jam brangiomis Didžiosios prancūzų revoliucijos vertybėmis. Žvelgdamas į ateitį, Milašius teigia, kad abi valstybės vertos ne abstrakčių, kad ir kaip kilnių, svarstymų, o neatidėliotinų – realių – sprendimų. Trečiasis rašinys, „Lietuva“, pasirodęs gegužę, pats įdomiausias, nes jis veda į aiškiai artikuliuotą Lietuvos ir Lenkijos atskyrimą. Straipsnio pradžioje minimos abi valstybės, toliau autorius prašo vakariečių pripažinti Lenkijos svarbą, o pabaigoje, kreipdamasis į Lenkiją, taria: nevaržyk Lietuvos laisvės, neprimesk jai savų tradicijų, nebandyk plėstis kito – tavo kaimyno – žemėje. Milašiaus žodžiai – staigus emocijų proveržis, išprovokuotas lenkiškoje spaudoje pasirodžiusių Lietuvai nepalankių komentarų, ir tuo pačiu signalas, kad 1918 m. pavasarį Milašius nebematė galimybių suderinti Lietuvos ir Lenkijos interesus ir todėl sparčiai orientavosi į dviejų savarankiškų valstybių modelį. Priminsime, kad „Lietuva“ buvo rašyta praėjus dviem trimis mėnesiams po Vasario 16-osios, kuri atvėrė galimybę (ir, Milašiaus atveju, būtinybę) rinktis ne istorinės LDK, o kitokios, kaip kiek vėliau Milašius pakartotinai sakys – ateičiai atviros modernios valstybės modelį, grindžiamą tautų teise apsispręsti.

Susieti save su Lietuva Milašiui nebuvo lengva. Tikėtina, kad šį sprendimą jis priėmė su niekuo nepasitaręs ir tik vėliau jį aiškino artimiesiems draugams, iš jų lietuvių kilmės aristokratui Morisui Prozorui (Maurice Prozor), kuris gerai suprato, ką Milašiui, tremtiniui vietos, socialinės kilmės ir istorijos prasme, reiškė tarti „taip“ savam kraštui ir ką jam reiškė atsiskirti nuo ilgai sava laikytos lenkų bendruomenės. Išskyrus Joną Grinių, pirmieji Milašiaus tyrinėtojai nesidomėjo jo tapatybe, laikė jį Lietuvoje gimusiu lietuviu, tačiau nekėlė klausimo, kur tiksliai ta Milašiaus gimtinė ir kodėl jis apsisprendė už Lietuvą, ne už Lenkiją. Iki maždaug 1995 m. diplomatinė Milašiaus veikla nebuvo tyrinėjama. Būdama Paryžiuje, pakalbinau Milašių gerai pažinojusį rašytoją: pasakykite, ką Milašiui reiškė Lietuva? O jis atsakė: „*La Lituanie! Mais il l’avait inventée.*“ (Lietuva! Bet jis ją sukūrė vaizduotėje.) Padėtis pasikeitė atsivėrus Lietuvos archyvams po 1990 m. Šiandien dauguma Milašiaus tyrinėtojų žino, kad Lietuva jam buvo realiai egzistuojanti valstybė, ne vienas svarsto, kodėl jis pasirinko Lietuvą, Geleno žodžiais tariant, kaip atsitiko, kad Milašius (dar kartą) tapo lietuviu? Šia prasme įdomūs Česlovo Milošo komentarai. Pastarasis teigia, kad jų abiejų šeimos etninę tapatybę suprato vienodai, ir vieni, ir kiti Milašiai save laikė lenkais, bet ne visai, nes drauge ir lietuviais. Šią mintį jis tikslina: „Aš irgi [kaip O. Milašius] visada stengiausi išlaikyti lietuviškąją savo tapatybę, nors aiškių aiškiausiai supratau, kad tai neįmanoma, nes čia reikalas sukasi apie negrižtamo laiko liekaną.“¹ Milašiaus santykis su praeitimi, ne

¹ Milosz Cz. *L’Immortalité de l’art*. Paris, Fayard, p. 261.

tik Lietuvos, bet apskritai su praeitimi, buvo kitoks ir todėl jam nereikėjo stengtis istorijos laikrodžio atsukti atgal. Kaip žmogus ir poetas jis gyveno praeityje, ne toje praeityje, kuri įkalina vienoje buvusio laiko atkarpoje, o praeityje, kuri vaizduote projektuojama į būsimą laiką: „valanda bus nauja toje taip senoje ateityje,“ – teigia viena Milašiaus eilutė. Nuo šeimoje nugirstos Lietuvos jis niekada nebuvo nutolęs, ji jam visada buvo brangi, atvira tolimai praeičiai ir ateities perspektyvoms. Todėl Vasario 16-osios Lietuvą jis sutiko kaip seną ir naują, kaip dabartimi tampančią praeitį ir drauge kaip nuostabų liudijimą, kad visa, kas buvo, persikūnija į kitas formas. Milašių gerai supratęs Klimas, jį prilygina „iš praeities ūkanų“ atgimstančiam patriotui, kuriam Lietuva buvo „amžių aureole apklėsta rinktinė visų lietuvių sąvoka“. Panašus „buvo ir vėl yra“ santykis randamas Milašiaus 1919 m. kovo 29 d. paskaitoje. Pradžioje jis teigia, kad Lietuva – senoji indoeuropiečių tėvynė, civilizacijos (bendrajai prasme) išeities taškas, o pabaigoje skelbia ateinant naują erą: „Dar nebaigti griovimo darbai, o jau iš griuvėsių kyla tas, kuris teigia amžinai pasikartojantį prisikėlimą – šalis, pasiruošusi atstatymo darbui, pati seniausią Europą – arijų protėvis.“ Čia labai gražiai viena su kita persidengia praeitis ir ateitis, matomas žmogaus ir istorijos tęstinumas, kurį netrukus tyrinės Milašiaus metafizinė poezija, orientuota į erdvės ir laiko, būties ir nebūties, medžiagos ir dvasios santykius. Milašius buvo poetas mistikas ir metafizikas, drauge – žmogus, sugebantis mąstyti istoriškai; jis suvokė, kad karo pabaiga į Europą atneša esminius pokyčius ir todėl džiūgavo, kad Vasario 16-osios Lietuva pirmoji žengė reikšmingą žingsnį į priekį. Taigi jo lietuviškasis apsisprendimas buvo sudėtingas, sietinas su jo kaip egzilio vietos (geografinė ir metafizinė prasme) nostalgija, su jo anksti pajusta, bet neįvardyta tuštuma, atsivėrusia praradus gimtinę, su jo laiko sąmone, linkusia sugretinti pradžios ir pabaigos, būties ir nebūties patirtis, ir nemažiau su tais dvasiniais bei moraliniais įsipareigojimais, kuriuos jis sau kėlė po 1914 m.

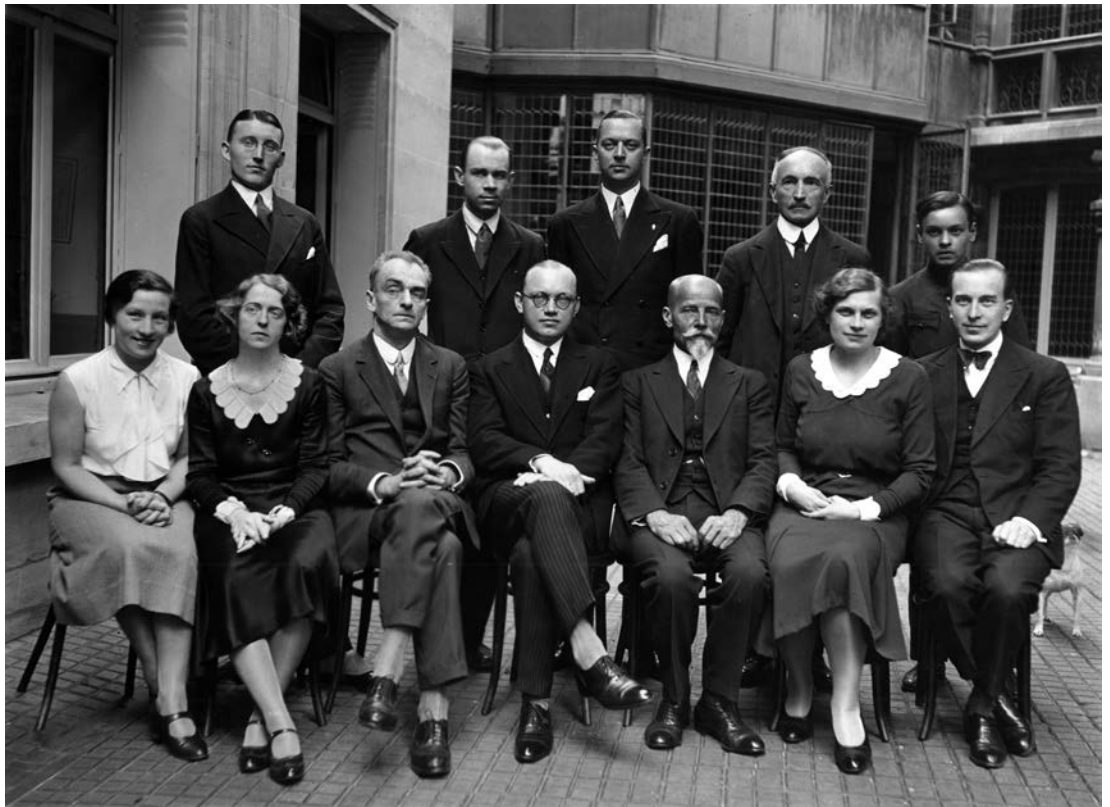
1914 m. gruodį Milašius išgyveno stiprų dvasinį lūžį. Kito jo vertybių skalė, atsirado religinės misijos nuostata. Po metų pasirodė poema „Paguodos žodžiai“, aukštinanti jo naujasias vertybes, iš kurių svarbiausios – meilė ir siekis vienvieną derinti su veikimu pasaulyje. Netrukus jis įsijungė būrelį, suburtą siekiant paruošti dirvą pokario visuomenės atsinaujinimui. 1918-aisiais jis tampa vienas Apaštališkojo centro steigėjų, užsibrėžiamas tikslas – puoselėti dvasinį gyvenimą ir keisti visuomenę dėmesį sutelkiant į žmogaus moralinę vertę pagrįstą hierarchiją, socialinę teisingumą ir humaniškus tarpusavio santykius kaip pagrindą naujam Europai. 1919 m. vasarį Milašius skaito viešą paskaitą apie poeto vaidmenį, jis atmeta tezę *menas menui* ir skelbia, kad poezija gali būti kelias į tobulesnį pasaulį. Tokia jo veiklos raida – žingsnis tarnystės Lietuvai linkui, ir tai patvirtina jo minėtoji kovo 29-osios paskaita: ją baigdamas, jis kreipiasi į Apaštališkojo centro draugus, dėkoja už pagalbą, leidusią jam suvokti ryšį tarp dvasios ir medžiaginio pasaulio ir tuo pačiu atpažinti, ką – pačia giliausia prasme, kaip jėga ir paguoda, – reiškia jaunoji lietuvių demokratija. Peršasi išvada: Lietuvą Milašius atrado pats, tačiau jo ryšiai su dvasinė ir politinė socialinė atsinaujinimą skelbusiomis prancūzų grupėmis stiprino jo ryžtą tarnauti Lietuvai ir šiai tarnystei davė sąmoningai priimtą misijos aspektą, nutylėtą viešuose kontekstuose, draugams pasakytą pusę lūpų „Juos myliu, kad Jam [Dievui] patikčiau“, išreikštą dviem metaforomis, turinčiomis misijos, luomo ir dviejų valstybių kontrasto užuominų: „Ir aš būčiau galėjęs vykti karūnuotis rožėmis į Varšuvą, /.../ bet tikėčiau būti naudingesnis pasilikdamas po kukliu lietuvišku liaudies kryžiumi“ (iš esė „Du politiniai mesianizmai“). Praėjus keleriems metams, Milašius dar kartą aiškina, kodėl jis pasirinko Lietuvą, pabrėždamas moralinę pareigą ir apjungdamas kone visus argumentus: „Kadangi Lietuva nuo XIII amž. buvo mano senelių tiesioginė tėvynė, kadangi mano tėvų tėvai gyveno iš lietuvių, o ne lenkų, kaimiečių darbo, kadangi Lietuva buvo silpnė ir pagaliau – sprendžiamoji priežastis – kadangi tik nepriklausoma Lietuva, įsikūrusi Vilniuje, tegali visu platumu apginti tų reikalus – tų,

kuriuos, rodosi, istoriškas fatališkumas jungia su Lenkija, – aš nutariau ginti lietuvių reikalus.“¹ Šis Jonui Griniui duotas atsakymas bus pats išsamiausias, apjungiantis praeitį ir dabartį, tautinę tapatybę, socialinę kilmę, pareigą Lietuvos žmonėms, asimetrinį Lietuvos ir Lenkijos galių santykį ir diplomato žvilgsniu matuojamą progreso Lietuvoje galimybę.

Milašius mielai sutiko būti Lietuvos atstovu Prancūzijoje, pradžioje galbūt manė galėsias derinti poeziją ir diplomaciją (Prancūzijoje šis modelis žinomas), tačiau netruko suvokti, kad Lietuvos diplomato darbams Paryžiuje teks skirti kone visą laiką, tuo labiau, kad jis neturėjo stiprios komandos ir pats nešė didžiąją diplomatinę bei konsulinę darbų naštą. Atsirado smulkių, tačiau neatidėliotinų reikalų, pavyzdžiui, banko sąskaitos, darbuotojų vizos, protokoliniai vizitai, ryšys su Lietuvos vyriausybe, kuris kartais strigo, ypač Milašių jaudinę lenkų spaudoje pasirodę priešiški komentarai. Vienas pirmųjų Milašiaus demaršų – bandymas aiškintis Lietuvos statusą, pirmieji gauti atsakymai – nuvilniantys: Lietuva pripažįstama laikinai ir tik *de facto*. Pirmųjų jo darbo mėnesių korespondencija išpūdinga tiek savo kiekiu, tiek adresatų ir reikalų įvairove: Milašius informuoja Antantę, kad lenkų kariuomenė pažeidė demarkacijos liniją; Užsienio reikalų ministerijai aiškina, kad Vilnius nemato galimybės tuo pačiu metu spręsti visų su Rusija susijusių klausimų; įspėja Tautų Sąjungą dėl pavojingos padėties Klaipėdoje vokiečiams neskubant pasitraukti; perduoda Ambasadorių konferencijai Rytų Prūsijos tarybos laišką, prašydamas atkreipti dėmesį į mažlietuvių siekius sujungti abi Lietuvos ir t. t. Milašiaus poeto šioje korespondencijoje nerasime. Jis mintis reiškia dalykiškai, jaučia adresato rangą ir atitinkamai kalibruoja stilių, moka suregzti sakinių teiraujantis ir fiksuojant išvadas; nevengia etiketo ribose pamaloninti adresatą (Prancūzija – „teisingumo švyturys“); pašantažuoti (tai „gresia Europos saugumui“); švelniai pagąsdinti („lietuviai sukils“); apeliuoti į didžiųjų sąžinę (Lietuva „daug nukentėjo“). Milašiaus diplomatinė kalba – nepriekaištinga ir buvo tuoj pat pastebėta ministerijoje. Į ją įsiskaičius, akivaizdu, kad jis gerai informuotas, puikiai valdo argumentacinį diskursą, padėti analizuoja pasiremdamas istorine medžiaga ir juridiniais Antantės ar Tautų Sąjungos nuosprendžiais. Įdomi ir proginė, smulkioji Milašiaus korespondencija: jis išnaudoja kiekvieną progą oriai priminti Lietuvą, ją pakylėti, sukurti modernios valstybės įvaizdį, ją matyti santykyje su kaimynėmis ir taip įkomponuoti į Europos valstybių visumą. Štai Milašius sveikina Prancūziją su 50-uju gimtadieniu, aukština jos senąsias demokratines tradicijas, atnaujintas 1870 m. lapkričio 11 d. (šią dieną Prancūzija tapo Trečiąja Respublika); prisiminęs bendrąsias vertybes, jis sugretina Lietuvą ir Prancūziją, aiškina, kad Lietuva, viena seniausių tautų, kaip ir Prancūzija, siekia būti laisva, demokratiška ir tautine valstybe. Šitokie jubiliejiniai sveikinimai – ne poza ir ne tuščias diplomato etiketas. Milašius gerbė prancūziškąsias vertybes, jomis tikėjo, lygiai kaip jis tikėjo sena, bet modernėjančia Lietuva, kylančia iš valstiečių luomo ir todėl sugebančia spręsti socialinio teisingumo klausimus, savita, bet ne izoliuota, pasirengusia bendru sutarimu ateityje jungtis į didesnius vienetus. Balansas Milašiui būdingas, šiuo atveju, tarp nedidelės valstybės ir jos saugumą garantuojančių aljansų su kaimynėmis.

Atstovo pareigas Prancūzijoje Milašius ėjo neilgai, iki 1925 m. Jo prioritetai šiuo laikotarpiu nesikeitė: tarptautinis Lietuvos valstybingumo pripažinimas, narystė Tautų Sąjungoje, susitarimas su Lenkija dėl sienų, Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos ir draugiški santykiai su Prancūzija. Visi jie – gyvybiškai svarbūs, visi jie – be galo sunkiai išriešami. Pripažinimas *de facto* išsisprendė lengviausiai, 1920-ųjų pavasarį Milašius tapo Lietuvos reikalų patikėtiniu, po pusmečio buvo įgaliotas atstovauti Lietuvai Tautų Sąjungos posėdžiuose. Tai reiškė, kad jis išskiriamas iš kitų Lietuvos pasiuntinių. *De jure* klausimas, atvirkščiai, patikėtas Ambasadorių konferencijai, stipriai strigo, nežiūrint atkaklių Milašiaus bandymų judinti Prancūziją aiškinant, kad pripažinimas *de jure* yra tas pirmasis žingsnis, kuris leis Lietuvai nedelsiant imtis spręsti kitus reikalus. Derybos dėl

¹ Grinius J. O. V.
Milašius – poetas.
Kaunas, Vytauto
Didžiojo universi-
tetas, 1930, p. 40.

Oskaras Milašius ir Petras Klimas su Lietuvos pasiuntinybės Paryžiuje darbuotojais. Paryžius. 1932 m. LCVA.

de jure statuso nusitęsė iki 1922 m. ir iki pat pabaigos buvo neįtikėtina sunkios. Prancūzijoje Lietuva nebuvo nežinoma, bet iki 1918-ųjų ji reiškė ne valstybę, o tautą, todėl naująją Lietuvą nepasitikėta, kildavo įtarimų dėl jos stabilumo ir tariamai provokiškos orientacijos. Visgi didžiausia kliūtis buvo nedraugiška (Milašius sako – „pasibaisėtina“) Lenkijos laikysena ir atviru žodžiu išreiškta Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pozicija: mes nerizikuosim prarasti įtaką Varšuvoj, kad Jums padėtume, – tarė Milašius kaip poetą gerbęs Baltijos šalių politikos biuro direktorius. Iš esmės dėl *de jure* statuso buvo sutarta 1922 m. pavasarį, tačiau derybos strigo iki rudens nesutariant dėl teksto, susijusio su Nemuno internacionalizacija. Milašiui vėl teko tarpininkauti ieškant naujų sutarties formuluočių. Narystė Tautų Sąjungoj buvo išspręsta lengviau – 1921 m. rugsėjį plenariniame Asamblėjos posėdyje Ženevoje delegatų dauguma balsavo už Lietuvos narystę. Milašius džiūgavo ir liūdėjo, Lietuvos delegacijos įgaliotas tarė didelėje įtampoje rengtą oficialiąją Lietuvos padėkos kalbą, o liūdėjo todėl, kad, solidarizuodamasi su Lenkija, Prancūzija susilaikė: Vilniaus klausimas dar nebuvo išspręstas. Dekodamas Tautų Sąjungai, Milašius mandagiai reikalavo, kad Želigovskio armija būtų tuoj pat atitraukta iš Vilniaus krašto. Prancūzijos susilaikymą, kad ir numanytą, Milašius išgyveno kaip šaltą dušą. Nusivylęs, išsekęs nuo ilgai užsitęsusių derybų, nuogąstaudamas dėl Vilniaus, laiške N. Barne jis rašė, kad visa jo politika žlunga ir „baigiasi žodžiais neišreiškiamu liūdesiu“. Tą dieną jis apsisprendė atsistatydinti (garbės dalykas), išskubėjo į Kauną ir, atmetęs jam siūlomą užsienio reikalų viceministro postą, visgi sutiko likti reikalų patikėtiniu iki 1925 m., nors žinojo, kad prieš akis dar Klaipėdos ginčas ir artėjanti Pauliaus Hymanso (Paul Hymans) derybų baigties katastrofa.

„Katastrofa“ – Milašiaus žodis, jo žodyne atsiradęs dalyvaujant P. Hymanso vadovaujamose derybose dėl Vilniaus Briuselyje ir Ženevoje. Vilniaus klausimas Milašiui buvo pats skaudžiausias, asmeninis, pareikalavęs ištvermės atremti Lenkijos demaršus, drąsos

spausti Prancūziją, geros orientacijos, kad suvaldytų kaskart spartėjantį įvykių srautą. Kaip žinia, Tautų Sąjunga (ir Prancūzija) nerado būdų taikiai išspręsti Vilniaus konflikto; ji 1923 05 13 rezoliucija priėmė Vilniaus Seimo rinkimų rezultatus ir taip iš esmės derybėse padėjo tašką. Formaliai pasikalbėjimai ir toliau vyko, tačiau Milašiui buvo aišku, kad tai tik bergždžias diplomatinis žaidimas. Po gero pusmečio aprimęs, bet nesusitaikęs su padėtimi, Milašius rašė, kad jis – tarsi žmogus, stebintis „kaip byra visas jo darbu dėl draugų, – bet ir dėl priešių, – politinės ramybės statytas namas“. Žlugo jo ilgai puoselėtos viltys, gal nerealias, bet jam kaip žmogui ir poetui nepaprastai brangios. Jo gilieji įsitikinimai, susiformavę 1918 m., nesikeitė, jie tik stiprėjo Milašiui pasitelkiant naujų argumentų, kurie ryškiausiai atsispindi žurnale „Le Monde slave“ išspausdintame esė „Vilnius ir Europos civilizacija“. Oponuodamas ten pat pasirodžiusiam „Vilnius ir lenkų civilizacija“, Milašius aiškina: Vilnius visada buvo Lietuvos sostinė, jos politinis ir dvasinis centras; Vilniaus krašte atsidūrę lenkai belaisviai integravosi į lietuvių tautą, o ne atvirkščiai; valdoma iš Vilniaus, Lietuvos valstybė išliko gaji iki pat padalijimų; tiesa, sukilimų dalyviai lietuviai jautė bendrumą su lenkais, bet jie anaipol neatsisakė savo tautinės tapatybės; Vilniuje nuo seno gyveno ne vien lenkai, todėl jis negali būti laikomas lenkišku miestu. Demografiniai argumentai už lenkišką Vilnių Milašiui buvo gerai žinomi, jis suvokė jų svarbą vakariečiams ir stengėsi apeiti siauras etnines pozicijas atverdamas duris geopolitiniais svarstymams dėl Lietuvos vaidmens Rytų Europoje ir apskritai dėl stabilumo pokario Europoje. Lietuva gali būti visavertė ir patikima valstybė tik su Vilnium, – teigė Milašius savo rašiniuose, savo notose, savo pokalbiuose su Prancūzijos užsienio reikalų ministerija. Jis ją matė didesnę negu šiandieninę, visų pirma kaip barjerą tarp agresyviųjų valstybių, tikriausiai ir kaip tiltą pagal Stasio Šalkauskio studiją „Ant dviejų pasaulių ribos“, kurią jis buvo skaitęs.

O. Milašius vengė būti pirmojo plano veikėju. Lietuvą stebėjęs iš tolo, jis buvo atsargus, stengėsi neviršyti įgaliojimų, ypač derybose, kai reikėjo interpretuoti Lietuvos nuotaikas, ir pirmenybę mielai atiduodavo diplomatams iš Kauno. Jis save suvokė tradiciškai, kaip tą pirmąją grandį, kuri užtikrina sklandžius santykius tarp valstybių, kaip vyriausybės sprendimų vykdytoją ir redaktorių, sugebantį gera prancūzų kalba perstilizuoti lietuvių diplomatų tekstus, kad jie būtų tikslūs ir veiksmingi. Iš Milašiaus rankų išėjo beveik visos tarptautinėms institucijoms įteiktos svarbiosios notos, deklaracijos, memorandumai. Ta prasme jis buvo užkulisinis veikėjas, antra vertus, prireikus jis mielai imdavosi iniciatyvos, taigi buvo matomas ir girdimas Paryžiuje bei tarptautinėse konferencijose. Keli pavyzdžiai: Lietuvos delegacijai vėluojant į Tautų Sąjungos posėdį 1920 m. rudenį, jis rengė dokumentus dėl Lietuvos narystės; prasidėjus P. Hymanso deryboms Briuselyje 1920 m. pavasarį, jis tikslino Lietuvos poziciją, skaitė deklaraciją dėl Lietuvos teisės į Vilnių, dalyvavo debatuose dėl tariamai lenkiško Kauno. Klaipėdos ginčo laikotarpiu jis gesino Prancūzijos užsienio reikalų ministerijos pyktį jai sužinojus, kad sausio sukilimas nebuvo tik vietinio pobūdžio, tarpininkavo aiškinant Lietuvos poziciją ir galiausiai dėjo savo parašą šalia Eduardo Herio (Edouard Herriot), sutartį pasirašiusio už Tautų Sąjungą ir Prancūziją. Atsistatydinęs jis nenutraukė ryšių su Lietuva, tapo reziduojančiu ministru ir garbės patarėju, dirbo redaktorium, rašė Lietuvą garsinančius ir politinės tematikos straipsnius (brandžiausias – „Du politiniai mesianizmai“), vertė lietuvių pasakas ir dainas, rūpinosi lietuvių kultūros sklaida, taigi savanoriškai dirbo kultūros atašė darbus.

Su Milašiumi bendravę lietuviai diplomatai jį, rodos, be išimčių vertina tik šiltai ir tik jį pagirdami, pradėdant nuo 1919 m. atstovybėję dirbusio kun. dr. Pijaus Bielskaus ir būsimąjo prezidento Kazio Griniaus iki Milašių geriausiai pažinojusio ir jį ypač vertinusio P. Klimo ir paskutiniojo Lietuvos atstovo Paryžiuje Stasio Bačkio. Jie išskiria asmenines Milašiaus savybes (darbštumą, tikslumą, ištvermę), jo stilisto ir rašytojo talentą (genialus rašytojas, garsus visame Paryžiuje), gebėjimą apie Lietuvą mąstyti konceptualiai (S. Bačkio

pastaba), humaniškumą ir ypač jo visišką atsidavimą Lietuvai. Milašių pažinusių žmonių atsiliepimuose jausti didžiulė pagarba, dėkingumas, netgi savotiškas kultas žmogui, kurio pagalba turėjo lemiamos svarbos Lietuvai kritišku pokario laikotarpiu. Jis buvo žinomas tarp prancūzų diplomatų ir todėl galėjo atverti duris kitiems lietuvių diplomatams; paryžietis, susipažinęs su prancūzų mentalitetu, jis lengviau rasdavo veiksmingas formuluotes tarp kietokos vyriausybės pozicijos ir nuolaidžiavimo. Istorikas Gelenas santūriau apie Milašių atsiliepia todėl, kad jis klausia, ar jam pavyko pasiekti užsibrėžtą tikslą ir atsako: iš dalies taip, nors strigo Lietuvos ir Prancūzijos draugystė, užsitrenkė durys taikiems santykiams su Lenkija, Lietuva stiprėjo lėtokai, todėl nebuvo galima realiai pamatuoti jos pažangos¹. Tačiau Milašiaus istorikas nekritikuoja, greičiau primena be galo sunkią – beviltišką – Lietuvos ir Milašiaus padėtį: Lenkija, kuri geopolitine prasme turėjo būti Lietuvos sąjungininkė, tapo jos prieše, o Prancūzija, žvelgdama atgal, tesiulė federalinę Lietuvos–Lenkijos modelį. Pasak Geleno, nesėkmę lėmė ne ministerijos koridoriuose ar Kaune nugirsti komentarai, kad Milašius nebejaucia Lietuvos pulso (tokių komentarų buvo, tačiau ne jų persvara), o tarptautinės svarbos ir politinių galių disproporcija tarp Lietuvos ir Lenkijos ir neperspektyvi, priekinė nejudanti Prancūzijos ir Tautų Sąjungos politika. Gelenas Milašių apibūdina kaip svarų, kūrybingą pagalbininką, 1919–1925 metų įvykiuose suvaidinusį lemiamą vaidmenį.

Milašiaus atsistatydinimą Prancūzijos užsienio reikalų ministerija sutiko įprasta nota, konstatuodama, kad Milašius dėjo visas pastangas sutaisyti Lenkiją ir Lietuvą, tačiau jos nedavė rezultatų; kad lietuvių ir prancūzų draugystė atrodė svyruojanti ir todėl, padėčiai tapus nebepakeliama, jis palieka Lietuvos reikalų patikėtinio postą. Nota atspindi paties Milašiaus išsakytas atsistatydinimo priežastis. Tai nereiškia, kad Milašius būtų abejojęs savo pasirinkimu ar keitęs nuomonę dėl Lietuvos kaip savarankiškos, tautinės valstybės, turinčios realią galimybę ateityje tapti svariu Europos politikos žaidėju. Krizių momentais Milašius atsisukdavo į save, viduje ieškodamas ne užuovėjos, bet sąlyčio taškų tarp dvasios ir medžiagos, misijos ir politikos, jo žodžiais tariant, jis dvasinę įžvalgą įliedavo į politiką, kad ją praskaidrintų. Krizės jį sustiprino, sutvirtino giliąsias nuostatas. Jis liko toje pačioje Lietuvos paradigmoje, tik praturtintas diplomatine 1919–1925 m. patirtimi. 1926-ųjų pavasarį jis rašo laišką lenkų filosofui Vincentui Lutoslavskiui (Wincenty Lutoslawski) apgailestaudamas, kad derybų dėl Vilniaus metu neatsirado politikų, o tarp jų buvo ir išskirtinių, galėjusių suprasti tikruosius lietuvių siekius. Buvo pasirinktos senos politinės formulės, taika nebuvo pasiekta. Prisiminęs konkretų Lietuvos atvejį, Milašius siūlo bendrą naujųjų laikų dvasią atitinkančią formulę, kuri pripažįsta absoliučią tautų teisę į laisvę, tinkamai atsižvelgia į istoriją ir į esamojo laiko moralinius bei ekonominius reikalavimus. Tradicijos ir modernumo simbiozė. Milašius – Europos žmogus, kosmopolitas, savąjį valstybės modelį kūręs teise į tautinę valstybę; jis žinojo, kad tautinės valstybės gali išsigimti, todėl perspėjo dėl galimų katastrofų ateities Europoje ir teigė, kad nė viena valstybė neturi pagrindo ar teisės manyti, kad ji viena verta būti tobulos politinės sistemos modeliu. Ateities Lietuvos struktūrų ar mentaliteto jis nedetalizavo, tačiau neapsiriksimė sakydami, kad jo mąstysenoj ateities Lietuva apjungė kai ką labai seno, dalelytę lingvistinio ar/ir mentalinio paveldo, kai ką vakarietiško, galimai ateinančio iš mokslinių porevoliucinės Prancūzijos tradicijų, kurios Lietuvoje nebuvo įgyvendintos, ir naujo, siejamo su stipria tautine ir demokratine savimone. Tapęs diplomatu, O. Milašius ūgtelėjo, legendinę Lietuvą iškeitė į svarų potencialą turinčią modernią valstybę, kuri, jo nuomone, galėtų atlikti tilto ar neutralizatoriaus vaidmenį ir, nežiūrint didžiųjų kaimynių, ilgam išsaugoti savo nepriklausomybę.

¹ Gueslin J. *Entre deux mondes*, Oscar Milosz, *croisades politiques et dilemmes d'un homme de lettres (1916–1924)* // CAAM, t. 52, p. 71–91.

JUOZAS BANIONIS

NEPRIKLAUSOMYBĖS ŠIMTMEČIO LINK: LIUDIJIMAI IR VIZIJOS

Lietuvos Nepriklausomybės minėjimo diena vienaip ar kitaip pradėta švęsti nuo pat pirmųjų jos metinių. Kai 1919 metais artėjo pirmoji Vasario 16-osios sukaktis, savo laisvę ir nepriklausomybę paskelbusi jauna Lietuvos valstybė atsidūrė svetimų jėgų pavojaus akivaizdoje ir buvo įvedusi nepaprastąją karo padėtį. Tuometinis Lietuvos ministras pirmininkas Mykolas Šleževičius, vertindamas šituos nerimastingumu persunktus debesis, susikaupusius virš gležno, dar kuriamo valstybės nepriklausomybės rūmo, rašė: „Mūsų laisvė dar tik brėkšta, nes svetimieji iš mūsų žemių dar nepasitraukė, nes priešininkas ją pavergęs laiko. Bet mes negalėjome ir šios laisvės, kokią mes jau turime, dabar nešvęsti.

Pirmųjų Nepriklausomybės metinių šventė. Kauno įgulos paradas. Kaunas. 1919 m. Autorius nežinomas. LCVA.

Taip sunkiai tą savo laisvę atgauname, tokiais vargo keliais mes prie jos einame ir dar tiek darbo turime padirbti, tiek vargo išvargti, kad tą mūsų laisvę apgynus, praplėtus ir sutvirtinus.¹ Tatai neabejotinai nulėmė pirmosios Nepriklausomybės šventės santūrumą. Tačiau būta svarbaus ir prasmingo akcento – tuomet pasitinkant šią šventę, viena Kauno, tapusio Lietuvos laikinąja sostine, centrinių gatvių buvo pavadinta Laisvės alėja. Iki tol ši miesto gatvė vadinta viešpatavusių carų ir kaizerio vardais. Dar pirmosios sukakties išvakarėse, vasario 15 d., pats Kaunas, pateisindamas naująjį statusą, pasipuošė didžiųjų Lietuvos kunigaikščių paveikslais, o visuomenės atstovai susirinko į senąją Rotušės aikštę išsakyti trokšamos laisvės lūkesčių. Tarp susirinkusiųjų buvo ir Vokietijos įgaliotinis (komisaras) Lietuvai Liudvikas Zimerlė (Ludwig Zimmerle).

Vasario 16-osios rytas prasidėjo iškilmingomis pamaldomis šv. apaštalo Petro ir Povilo katedroje, dalyvaujant Valstybės Tarybos ir ministrų kabineto nariams. Pamaldoms pasibaigus, pirmųjų Nepriklausomybės metinių minėjimas persikėlė į Miesto teatrą, kur įvyko oficialusis posėdis. Bigiamasis akordas – suvaidinta istorinė herojinė drama „Pilėnų kunigaikštis“. Šį Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio veikalą Antano Sutkaus suburti artistai pastatė per tris savaites. Vadovaujami režisieriaus, A. Jasiūnienė, O. Sabakonytė, Kazys Lekeckas, Jonas Strazdas, A. Jurašiūnas ir kiti repetavo „Aušros“ berniukų gimnazijoje ir sukūrė tikrovišką, patriotinius jausmus žadinantį, stiprybės Tėvynės gynime teikiantį vaizdinį. Dekoracijas spektakliui rengė dailininkas Adomas Galdikas, tam panaudodamas vokišką brezentą, nelegaliai gautą ir atgabentą net iš Kybartų, o nelengvos suflerio pareigos buvo patikėtos A. Vizgirdai. Kaip mini teatralas Vytautas Bičiūnas, vaidinimas prasidėjęs iškilmingai – žygiuojant per salę dviem trimitininkams. Tuomet pakilus uždangai, scenos gilumoje žiūrovai išvydo Lietuvos trispalvę ir Vytį, ir visi drauge su chorą sugiedojo Tautišką giesmę.

Šitas Nepriklausomybės pirmųjų metinių proga pastatytas spektaklis buvo rodomas dar bent keturis kartus ir, visur jautriai keldamas neapsakomus meilės savajai tėvynei Lietuvai jausmus, neabejotinai stiprino lietuvių tautinę dvasią. Kaip pažymi to meto liudininkai, pavyzdžiui, rodant „Pilėnų kunigaikštį“ Kauno komendantūroje, scenos herojų didvyriškumas taip paveikė žiūrovus, kad jie, ragindami eiti vyti įsibrovusius priešus, ėmė gausiai rinktis miesto sode ir būrėsi į savanorius. Pirmosios Vasario 16-osios sukaktuvės, nors buvo paženklintos rimties, susikaupimo, bet reiškiant didelę viltį, užbaigtos įvairiaspalvių liepsnų liepsnelių, nudažiusių vakarinę Laikinosios sotinės padangę, sušvitimu.

Bandyta 1919 m. Vasario 16-ąją švęsti ir istorinėje Lietuvos sostinėje Vilniuje, kur tada viešpatavo Vinco Mickevičiaus-Kapsuko deklaruota proletariato valdžia. Šia proga Krengelio salėje surengtas koncertas-mitingas. Tik tokia renginio forma raudonosios diktatūros metu tebuvo leidžiama rinktis į susibūrimą. Prakalbas sakė kunigas (vėliau vyskupas) Mečislovas Reinys, poetas Liudas Gira, aktorius Juozas Vaičkus. Po to prasidėjo koncertas, kurio pradžioje skambėjo patriotinės eilės. Deja, netrukus salėn įsiveržė V. Kapsuko bolševikinės valdžios komisaras, lydimas ginkluotų raudonarmiečių. Nutraukę tik prasidėjusį koncertą, jie puolė tikrinti dalyvaujančiųjų dokumentus. Tuomet buvo suimti žinomi lietuvių visuomenės veikėjai Felicija Bortkevičienė, kun. Povilas Dogelis, kun. Juozas Vailokaitis.

Lietuva, netekusi istorinio Vilniaus, gedinti ir nesusitaikanti su šia neteisybe, tvirtai pasiryžusi pateisinti visą Vasario 16-osios akto (nutarimo) tekstą, žengė į trečiąją XX a. dešimtmetį. Toks pasiryžimas buvo skelbiamas tvirtai ir vienareikšmiškai: „Pagerbdami atmintį žuvusiųjų už Lietuvos laisvę karžygių, atmintime ir įsidėmėkime, kad kol Vilnius bus neatvaduotas, tol Lietuvos nepriklausomybės rūmas nėra užbaigtas; jam trūksta ketvirtosios sienos.“² Tvirtinant tą Lietuvos nepriklausomybės rūmą, svarbi buvusi 1920 m. gegužės 15 d., kai susirinko išrinktas Lietuvos Steigiamasis Seimas, kuris, kaip teigė Mykolas Biržiška, įteisino Lietuvos Tarybos 1918 m. Aktą³. Neeiliniai visai Lietuvai tapo ir 1922 metai,

¹ Iškilmingas V.[vals-tybės] Tarybos posėdis // *Lietuva*, 1919 m. vasario 18 d.

² Brangios sukaktuvės (vedamasis) // *Trimitas*, 1923 m. vasario 16 d., Nr. 127.

³ Biržiška M. Minint Vasario 16-ąją // *Vasario 16, Čikaga*, 1953, p. 5.

Vasario 16-osios paradas Klaipėdoje. 1923 m. Autorius nežinomas. LCVA.

kai Steigiamajame Seime buvo priimamas įstatymų įstatymas – Konstitucija. Tuomet jauną valstybę užliejo plati dvasinio ir materialiojo kuriamojo darbo banga, o Nepriklausomybės šventės dieną tuometinis prezidentas Aleksandras Stulginskis Lietuvos ateities lūkesčius reiškė tokiais žodžiais: „Ir tokiu būdu bus nustatyti mūsų valstybės patvarūs pamatai, kur bus užtikrinta visiems piliečiams lygybė ir laisvė, silpniesiems globa, kur bus saugojama, kad nebūtų vietos nei skriaudžiamiesiems, nei skriaudėjams, o lietuvių tautai taip karžygiškai pakėlus sunkią spaudos naštą, kankintinių vainiku apsivainikavusiai, laisvės kainą pažinusiai bus galų gale patiekta tinkamos sąlygos nekliudomai dirbti dvasinės bei materialinės savo kultūros naudai per ilgus ilgus nepriklausomos Lietuvos gyvavimo metus. Tegyvuoją Nepriklausoma Demokratinė Lietuvos Respublika!“¹

Taigi Lietuva penktąsias Vasario 16-osios metines pasitiko jau įtvirtinusi savo nepriklausomybę ir laisvę, pripažinta didžiųjų pasaulio valstybių ir tapusi visateise Tautų Sąjungos nare. Laukdamas šios sukakties, Kaunas išsipuošė nepriklausomybę šlovinančiais šūkais ir trispalvių jūra. Tas metų rytas buvo nešaltas – termometras rodė vos septynis šaltčio, tad iškilmės vyko pagal iš anksto numatytą programą. Apie 11 val., pasibaigus bazilikoje iškilmingoms šventosioms mišioms, į gatvę pasipylė didžiuliai žmonių būriai ir visi jie patraukė į Žaliakalnyje plytinčią Parodų aikštę. Čia jau stovėjo išsirikiavę Lietuvos kariuomenės raiteliai ir pėstininkai. Netrukus pasirodė respublikos prezidentas A. Stulginskis, ir susirinkusi minia nuščiuvo. Tuo metu padange praskriejo lėktuvai, o žemę sudrebino patrankų šūviai. Po prezidento ir kariuomenės vado pasveikinimo prasidėjo paradas. Jam pasibaigus, žmonės leidosi į Donelaičio gatvę, kur 14 val. šventės ceremonija tęsėsi greta Karo muziejaus iškilusio paminklo Žuvusiems už Nepriklausomybę kariams. Aidint orkestro gedulingam maršui, prie paminklo padedami vainikai nuo prezidento, Seimo, Vyriausybės narių, užsienio valstybių atstovų ir visuomenės. Po visų prakalbų suskambo Laisvės varpas, kuriam atsiliepė orkestras, iškilmingai atlikęs Lietuvos himną. Nuo šaliai esančios Užsienio reikalų ministerijos, kur pasveikinami susirinkę ministrų kabineto

¹ E. Prezidento ir Steigiamojo Seimo pirmininko A. Stulginskio kalba // Lietuva, 1922 m. vasario 18 d.

nariai, eisena Laisvės alėja patraukia link respublikos prezidento rezidencijos. Ten tariami sveikinimo žodžiai prezidentui. Visas šventinis žygis baigėsi prie Seimo rūmų, kur 16.30 val. prasidėjo iškilingas Seimo posėdis. Po jo garbingiausi šventės dalyviai buvo pakviesti į Tilmanso teatrą žiūrėti D. Verdžio operos „Rigoletas“. Vėl vakarą Laikinosios sostinės pastatai pasipuošė žėrinčiomis iliuminacijomis, o padangė nušvito įvairiaspalvėmis raketų šviesomis.

Tais Lietuvai įsimintinais 1923 metais Vasario 16-osios diena išpūdingai paminėta ir Klaipėdoje, drauge visa valstybe šventusioje sėkmingą Sausio sukilimo baigtį. Vidudienį uostamiestyje prie Direktorijos rūmų išsirikiavo kariai, atvyko vyriausiasis sukilėlių vadas Jonas Budrys. Prasidėjo paradas, po kurio surengtas diplomatų ir visuomenės atstovų priėmimas. Vakaras baigėsi Šaulių salėje šventiniu koncertu, kurio metu pasirodė Kauno artistai: Vladislava Grigaitienė, Ona Rymaitė, Juozas Babravičius, Juozas Bieliūnas. Salės pirmojoje eilėje sėdėjo Sausio sukilimo dalyviai, tarp jų – vadas J. Budrys. Kitoje eilėje – anglų karo laivo „Caledon“ karininkai, puskarininkiai, jūreiviai. Salėje taip pat matėsi ir Santarvės komisijos narių, vadovaujamų Žoržo Klinšanto (Georg Clinchant). Prieš patį koncertą 20 val. paskelbta svarbi žinia: Ambasadorių konferencija Klaipėdą ir jos kraštą pripažino Lietuvai. Tada orkestras sugriežė Lietuvos himną, o J. Budrys pasveikino sukilimo bendražygius. Po Tautiškos giesmės buvo išklausti ir Santarvės šalių valstybiniai himnai. Šitaip penktoji Nepriklausomybės šventė tapo paženklinta neeiliniu įvykiu – trokštamu Klaipėdos krašto prijungimu prie istorinių Lietuvos žemių.

XX a. trečiajam dešimtmečiui persiritus į antrąją pusę, Lietuvos valstybės laukė nauji išbandymai. Išgyvenusi du laisvo ir nepriklausomo gyvenimo tarpsnius – Tarybos, Seimų, – Respublika įžengė į trečiąją – prezidentinę... Jame ir sutikta Nepriklausomybės dešimtmečio sukaktis, kuri išsiskyrė iš ankstesnių minėjimų pilietiniu susikaupimu ir ramiu džiaugsmu. Šventės išvakarėse Vidaus reikalų ministerija pateikė malonų siurprizą – krašto policininkai pasipuošė naujomis uniformomis. Pačios Vasario 16-osios rytas, pasitaikęs įkyriai šaltas, išvydo Kauno pastatų fasadus nusagstytus margais tautiniais ornamentais ir vainikais, o daugelio namų languose įtaisytuose trispalviuose rėmuose matėsi prezidento, Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos atvaizdai. Dešimtmečio šventė prasidėjo lygiai 10 val. bazilikoje arkivyskupo Juozapo Skvirecko atnašaujamomis iškilingomis mišiomis. Pačiose garbingiausiose pirmosiose eilėse – prezidentas Antanas Smetona, Vyriausybės, diplomatų korpuso nariai ir devynių užsienio valstybių atstovai. Didžiojo iškilingumo nuotaiką sustiprino Aleksandro Kačanausko vadovaujamo choro su orkestru atliktoji giesmė „*Salvum fac Republicam, Domine*“. Nepaisant spustelėjusio šalčio ir ėmusios siautėti pūgos, po iškilingų pamaldų gausi žmonių minia rinkosi prie greta Karo muziejaus iškilusio Žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę paminklo. Pagerbiant Lietuvos karžygius, net pusę valandos buvo skaitomos pavardės tų, kurie paguldė galvas už Tėvynės laisvę. Beje, dešimtųjų Nepriklausomybės sukaktuvių proga buvo pašventinta ir Kauno radijo studija, perdavusi šventines žinias visai Lietuvai.

Vidudienį pasibaigus tradiciniam diplomatų priėmimui pas prezidentą, Nepriklausomybės šventės iškilmės persikėlė į Valstybės teatrą, kur įvyko iškilingas posėdis. Scenoje – jo prezidiumas, kur greta Tarybos narių sėdėjo Nepriklausomybės akto signatarai: Steponas Kairys, Mykolas Biržiška, Petras Klimas, Jonas Smilgevičius, Aleksandras Stulginskis, Jonas Vileišis, Kazimieras Bizauskas ir Jonas Vailokaitis. Pačioje posėdžio pradžioje prisiminta, kad iš dvidešimties Lietuvos Tarybos narių du – Jonas Basanavičius ir Jokūbas Šernas – jau išėję anapilin. Pranešėjas P. Klimas šitaip apibūdino Nepriklausomybės šventės prasmę: „/.../ kiekvienas didesnis tautos darbas reikalauja didesnio apmąstymo ir skaudžių patyrimų, taigi, Vasario 16 d. aktas yra ilgų kovų, abejonių ir tragingų svarstymų uždavinys.“¹

¹ 10 metų Nepriklausomybės iškilmės Kaune // Lietuvos aidas, 1928 m. vasario 17 d.

Visos iškilmės baigėsi Valstybės teatre dideliu koncertu. Operos choras, orkestras ir solistas Kipras Petrauskas atliko Česlovo Sasnausko sukurtą kantatą „Broliai“ (žodžiai kun. Motiejaus Gustaičio). Taip pat skambėjo dviejų lietuvių kompozitorių naujausi kūriniai: Juozo Gruodžio simfonija ir Jurgio Karnavičiaus rapsodija. Šventinio koncerto režisierius – A. Sutkus, dirigentas – Mykolas Bukša, o choreografas – Pavelas Petrovas. Apskritai Nepriklausomybės dešimtmečio renginys bylote bylojo apie išaugusį Lietuvos menininkų brandumą. Dar būtina pabrėžti, kad visos iškilmės tiesiogiai transliuotos per Lietuvos radiją. Tokiu būdu šįkart net atkampiausių vietovių gyventojai – visi, kurie jautėsi esą valstybės piliečiais, – galėjo tiesiogiai patirti Laikinojoje sostinėje vyrausią Nepriklausomybės šventės dvasią.

1933 m. vasario 16-ąją – per penkioliktąsias Nepriklausomybės metines – prezidentas A. Smetona per radiją kreipėsi į tautą nerimu paženklintais žodžiais: „Aptemo pasaulio dangus. Visuotinė krizė: materialinė ir moralinė. Kaip ją įveikti? Kaip visuotinės nelaimės išvengti? Tiesi šilie pasaulio galiūnai. Ne mūsų galioje pasukti žmonijos likimo ratas. Bet Lietuva randasi krize apsikrėtusių rinkyje, yra maža grandis milžiniškoje grandinėje, tai gi turi persirgti drauge su kitomis šalimis bendrinę ligą. Visų pirma reikia vaduotis savo gerąja valia.“¹ Toliau prezidentas, ieškodamas išeities iš susiklosčiusios padėties, pridūrė: „Su tokia valia ir tyra širdimi dirbti geriau ir daugiau, nekaip ligšiol kad buvo dirbama. Čia turi eiti pavyzdžiu visos vyriausybės aparatai.“²

Šitokie tikroviškai esmingi ir įžvalgūs A. Smetonos pastebėjimai, nuskambėję kaip leitmotyvas, nuteikė prasmingai pažymėti Nepriklausomybės sukaktį. Jos rytą Kaunas sutiko įprastai pasipuošęs trispalvėmis, Vytauto Didžiojo, J. Basanavičiaus, V. Kudirkos, A. Smetonos portretais. Penkioliktųjų sukaktuvių iškilmės prasidėjo vėlgi tradiciškai šventosiomis mišiomis Kauno bazilikoje, o jų transliavimo per radiją galėjo klausytis visa Lietuva. Dar viena šios Vasario 16-osios naujovė – rengiamos iškilmingos pamaldos visų kitų Kauno religinių bendruomenių maldos namuose. Po jų šventiniai renginiai persikėlė į Karo muziejaus sodelį. Muziejaus bokšte iš tolo žėravo Vytis ir Gedimino stulpai, o priartėjus prie prieš penketą metų iškilusios Laisvės statulos, buvo eksponuojamas paveikslas, kuriame pavaizduotas istorinis 1918 m. Lietuvos Tarybos posėdis. Šitaip prasmingai šventės dalyvių mintys nusikėlė į Lietuvos valstybės atkūrimo metą ir atmintyje atgimė tos dvi dešimtys Vasario 16-osios Akto signatarų – mūsų nepriklausomybės ir laisvės šauklių.

Po visų negandų ir sunkmečių netruko ateiti ir dvidešimtosios Nepriklausomybės metinės, kurios Lietuvai tapo dviguba švente. Kaip žinia, mūsų valstybė žengė į savo nepriklausomybės trečiąją dešimtmetį jau su nauja Konstitucija. 1938 m. vasario 16-osios rytą Laikinoji sostinė skendėjo kaip niekada ryškioje šviesų jūroje. Visur žėrė žėrėjo skaičius „XX“, švytėte švytėjo lempelėmis nusagstyti pastatai. Pagrindinėje miesto arterijoje – Laisvės alėjoje – suplevėsavo šimtai trispalvių, o vitrinose spindėjo tautinių spalvų fone įrengti Vyčio ženklai, valstybės prezidento A. Smetonos, tautos patriarcho J. Basanavičiaus, lietuvių žadintojo V. Kudirkos portretai.

Pačių jubiliejaus renginių pradžia – iškilmingos pamaldos jau arkikatedra tapusioje bazilikoje. Šventąsias mišias už laisvą tautą, laisvės atpirkėjus ir vadus atnašavo metropolitas J. Skvireckas. Garbingos bažnyčios vietos skirtos Lietuvos valstybės ir Vyriausybės atstovams, rezidavusiems užsienio šalių diplomatams. Pasibaigus pamaldoms, iškilmių eiseną su vėliavomis nutįso Nežinomojo kario kapo link. Čia, tradicine svarbių švenčių vieta tapusiame Karo muziejaus sodelyje, laukė naujas akcentas: suskambusiam Laisvės varpui pritarė Kauno bažnyčių varpai, o į pastarųjų gaudesį jungėsi ir visos Lietuvos bažnyčios. Po to lygiai prieš porą metų pašventinto Vytauto Didžiojo karo muziejaus salėje prasidėjo iškilmingas minėjimas, kurio dėmesio centru tapo dailininko Jono Mackevičiaus paveikslo „Vytautas Naugarduko žemėje“ pristatymas. Susikaupimą lydinti džiugusio dvasia viešpa-

¹ *Respublikos Prezidento raštas Tautai // Lietuvos aidas, 1933 m. vasario 17 d.*

² *Ten pat.*

tavo ir šia proga surengtame Seimo posėdyje, kuriame dalyvavo garbus užsienio valstybių atstovų ratas – visas Lietuvoje reziduojantis diplomatų korpusas. Jo dekanas, Belgijos karalystės pasiuntinys baronas de Selysas Fansonas (Selys Fanson) ištare sparnuotą frazę: „Lai Apvaizda globoja Lietuvą ir leidžia jai ištisai įgyvendinti savo paskirtį! Lai istorinis Tėvynės simbolis, Baltasis Raitelis joja be kliūčių toliau, vydamas savo Teisingumo ir Garbės idealą.“¹ Žurnalistai pasigavo šiuos diplomato žodžius, ir jie jau kitą dieną mirgėjo pagrindinėse Lietuvos spaudos antraštėse. Posėdžio atsakomojoje kalboje prezidentas A. Smetona, išskeldamas didelius tautos nuopelnus, pabrėžė: „Ta pažanga, kurią Lietuva įgyvendino atgavusi savo suverenumą, yra glaudžiai susijusi jau su pačia tautos nepriklausomybės prigimtimi, nes tautos dvasinės ir materialinės pajėgos gali visai pasireikšti su sąlyga, kad gali pačios suvereniškai disponuoti.“²

Dvidešimtmečio šventė baigėsi dideliu Valstybės teatre surengtu koncertu. Juozo Tallat-Kelpšos diriguojamas simfoninis orkestras atliko Konstantino Čiurlionio žymiąją simfoninę poemą „Jūra“, aktorė Ona Rymaitė skaitė patriotines Balio Sruogos, Antano Miškinio, Fausto Kiršos eiles. Dar skambėjo nauji lietuvių kompozitorių kūriniai – J. Tallat-Kelpšos „Du senobiniai šokiai“ ir J. Karnavičiaus poema „Užugirio pasaka“, dedikuota prezidentui A. Smetonai. Viso šio šventinio koncerto iš Laikinosios sostinės klausėsi ne tik visa Lietuva, jį Kauno radijas transliavo ir į Prancūziją, Čekoslovakiją, Estiją bei Latviją. „Savo krašte iš savo medžiagos turime kurti“,³ – aidėjo įtaigūs žodžiai iš valstybės prezidento kalbos iškilmingame Seimo posėdyje ir jie darėsi Lietuvos piliečių – visų bei kiekvieno – rūpesčiu artimiausiai ateičiai. Sutemus Kaunas sutvisko įvairiaspalvėmis iliuminacijomis ir fejerverkų liepsnelėmis.

Ypatinga mūsų valstybei Vasario 16-osios šventė buvusi 1940 metais. Nors tada Europoje jau liepsnojo Antrasis pasaulinis karas, tačiau, nepaisant šalimais tvyrančios grėsmės, Lietuva tyliai, giliai išgyveno Laisvės jausmą ir pirmąkart oficialiai paminėjo Nepriklausomybės šventę istoriniame Gedimino mieste – toje amžinojoje lietuvių sostinėje, iš kur

¹ Diplomatinio korpuso linkėjimai Lietuvai // Lietuvos aidas, 1938 m. vasario 17 d.

² Ten pat.

³ Mums reikia toliau triūsti ir darbuotis, pasiėmus daugiau galios iš taip artimos praeities. Prezidento A. Smetonos kalba iškilmingame Seimo posėdyje // Lietuvos aidas, 1938 m. vasario 17 d.

Nepriklausomybės dvidešimtmečio šventė Kaune. 1938 m. Kaunas. Autorius nežinomas. LCVA.

Vasario 16-osios eisena Vilniuje. Centre – Vilniaus burmistras Konstantinas Stašys. Vilnius, 1940 m. Autorius nežinomas. LCVA.

prieš dvidešimt dvejus metus ir pasklido po pasaulį garsas apie Lietuvos Tarybą ir jos Vasario 16-osios Aktą.

„Todėl, prisidedami prie visų Lietuvos dukrų ir sūnų džiaugsmo mes, Vilniaus miesto gyventojai, kokios tautybės būtume ir kokiomis kalbomis kalbėtume, švęskime didžią šventę rimtai ir pakilusia dvasia.“¹ Tokiais prakilniais žodžiais iškilmių išvakarėse į vilniečius kreipėsi Lietuvos sostinės burmistras Konstantinas Stašys bei religinių ir tautinių bendruomenių atstovai. Nepaisant Vasario 16-osios šventės rytą spaudusio šalčio, visoje Lietuvoje buvo juntamas nemažas žmonių judėjimas. Tuomet visi keliai vedė į Vilnių, tautos įvardytą kaip Lietuvos skausmą ir garbę. Aštuntą valandą ryto, vos saulė spėjo nurausvinti apšarmojusius Gedimino kalno medžius, senojoje Katedros aikštėje suskardeno trimitas. Jam atsiliepė garsas iš Pilies bokšto. Tasai trimitų pašnekesys bylojo, kad budi bokšto sargybinis. Vadinasi, budi visa Lietuva. Iš lėto Gedimino bokšto stiebu kyla trispalvė, o aikštėje taisyklingomis linijomis išsirikiavę Lietuvos kariuomenės kariūnai, atidavę pagarbą, užtraukia Tautišką giesmę. Gieda visi susirinkusieji, jiems pritaria pučiamųjų orkestras.

Po tokių kvapą gniaužančių akimirkų laukia dar vienas svarbus ir jaudinantis šventės tautinis akcentas. Netrukus po istorinės Lietuvos šventovės – Vilniaus šv. vyskupo Stanislovo ir šv. Vladislovo arkikatedros – skliautais nuvilnija lietuviškai tariami maldos žodžiai ir suskamba giesmės gimtąja kalba. Prasideda vyskupo Teofilio Matulionio atnašaujamos šventosios mišios. Giesmes gieda Lietuvos šaulių choras, vadovaujamas Nikodemo Martinonio, jį papildė skaidri solistės Aleksandros Staškevičiūtės atliekama „Ave Marija“. Kaip ir visuose Vilniaus iškilmių renginiuose, pamaldose dalyvauja Lietuvos Respublikos ministras pirmininkas Antanas Merkys.

Tą Vasario 16-osios rytą pamaldos už Lietuvos valstybę, jos ateitį įvyko ir kitų religinių bendruomenių maldos namuose: žydų sinagogose, sentikių ir stačiatikių cerkvėse, karaimų kinesiėje, musulmonų mečetėje ir kalvinų kirchėje. Pasibaigus maldų metui ir kariuomenės paradui Katedros aikštėje, žmonės suplaukė į Didžiąją gatvę, kur prie istorinio namo (tuomet pažymėto antruoju numeriu) buvo atidengta paminklinė lenta, įamžinusi mūsų

¹ Vilnius pasiruošė Vasario 16 d. šventei. Atsišaukimas į sostinės gyventojus // Lietuvos aidas, 1940 m. vasario 14 d.

Nepriklausomybės pradžią liudijantį Vasario 16-osios Aktą. Pagerbiant daktaro J. Basanavičiaus, dėl Vilniaus ir Lietuvos laisvės žuvusiųjų lietuvių karių savanorių atminimą, Rasų kapinėse buvo padėti vainikai.

Nuaidėjus vakarinei trimitų sąsakai ir Pilies bokšte nuleidus trispalvę, vilniečiai ir miesto svečiai rinkosi į Miesto teatrą, tapusį sunkių Lietuvai bandymų liudininku. Kaip žinia, dar 1928 m. iš šių rūmų Juzefas Pilsudskis grūmojo mūsų tėvynei. Dabar teatras ramiai laukė prabylant teisėtų šio krašto šeiminkų. Iškilmingą prakalbą Lietuvos Vyriausybės vardu sakė ministras pirmininkas A. Merkys. Jis patvirtino, kad „lietuvių tauta nežino kelio atgal savo sostinės klausimu. Ji nesileis į jokių kompromisus. Ji kviečia visus Lietuvos gyventojus, visas tautines mažumas į bendrą mūsų tėvynės kūrimo darbą, tačiau jei tas jos kvietimas nebus tinkamai supastas ar nebus išklaustas, ji pati savo vienos jėgomis nugalės ir šiuos sunkumus.“¹ Po premjero šventinius žodžius savo gimtosiomis kalbomis visai Lietuvai tarė Vilniaus tautinių bendrijų atstovai.

Išklusius visus, prasidėjo šventinis koncertas, kuriame suskambo Česlovo Sasnausko kantata „Broliai“, o solo partiją atliko dainininkas Juozas Babravičius. Sutemus Vilniaus pastatai sutvarko iluminacijomis, gatvėse tebešurmuliavo žmonių būriai, o sostinės padangėje švytavo prožektorių spinduliai. Visas dvidešimt antrąsias Nepriklausomybės sukaktuvių iškilmes, pirmąkart oficialiai pažymėtas Vilniuje, transliavo Lietuvos radijas. Ši Nepriklausomybės ir laisvės šventė įteisino Gedimino miesto, kaip tikrosios Lietuvos sostinės, vardą. Pagaliau ši diena liudijo, kad Vasario 16-osios Akto postulatą „Lietuva yra nepriklausoma valstybė su sostine Vilniumi“ yra įvykdytas.

Tačiau Europos žemyne prasidėjęs siaubas slopino šventės džiugesį, džiaugsmas maišėsi su rūpesčiais dėl ateities netikrumo, vis didėjančio Lietuvos nepriklausomybei pavojaus nuojauta dvelkė ir valstybės prezidento A. Smetonos kalba per Vilniaus ir Kauno radiją 1940 m. vasario 16 d. proga. Ji buvo pavadinta „Pamatai, ant kurių laikosi mūsų valstybės rūmai“. „Nepriklausomybės išsaugojimas eina iš dviejų sąlygų: vienos sudaromos kitų, antros savų pačių.“² Išsipildyti buvo lemta pirmajai...

Prasidėjo Lietuvos okupacija, ir liko vien mintys apie būsimąjį ketvirčio amžiaus Lietuvos nepriklausomybės jubiliejų. Dar tų pražūtingųjų 1940 m. vasario 16 d. svajota, kad 1943 metais, švenčiant dvidešimt penktąsias metines, Vilniuje, tuometinėje E. Ožėškienės aikštėje, jau pervadintoje Nepriklausomybės ar Laisvės vardu, iškils Laisvės paminklas³. Ši vieta rinktasi neatsitiktinai, nes greta aikštės (dabar Gedimino pr. 9 ir 13) stovintys rūmai mena pirmuosius Lietuvos nepriklausomybės žingsnius. Pro šią aikštę 1939 m. spalio 28 d. atgautojo Vilniaus grindiniu iškilmingai žygiavo Lietuvos kariuomenė. Iš čia iškilnių transliacijos per Lietuvos radiją klausėsi tuomet visa Lietuva.

Tačiau Lietuvos nepriklausomybės idėja tautos sąmonėje nebuvo ir žėravo per visus nelaisvės metus. Ją pasiaukojamai puoselėjo Lietuvos laisvės kovotojai, ištisą dešimtmetį nelygioje kovoje guldę galvas už visų mūsų laisvę. Gyvuojančią Vasario 16-osios dvasią liudijo visos Lietuvos partizanų vadų paskelbtoji 1949 m. Deklaracija, kuri bylojo tautos siekį – nepriklausomos valstybės atkūrimą – ir numatė jo kelius.

Visam pasauliui esant gyvą Vasario 16-osios dvasią nuolatos tvirtino politinė lietuvių išeivija, pasklidusi po Vakarus ir iš ten viešinusi Lietuvos laisvės bylą. Vasario 16-osios idėjai žlugti neleido ir pačioje Lietuvoje veikiantys disidentai. Jų nenuilstamomis pastangomis Vilniuje mišiomis šv. Mykolo bažnyčioje, gėlų padėjimu ant J. Basanavičiaus kapo Rasų kapinėse ir eitynėmis buvo pažymėtos 70-osios Lietuvos nepriklausomybės metinės⁴. Tuomet pasitraukęs į Vakarus disidentas Vytautas Skuodis kalbėjo: „Neveiklus lietuvis yra geras, nors ir netiesioginis, Lietuvos pavergėjo talkininkas. Neveiklumas – tai mūsų tautos kilnių siekų, jos idealų savotiška išdavystė. Mūsų visų lietuviškoji veikla – Lietuvos laisvės atgavimo garantija.“⁵

¹ Mes atgaiviname 1918 m. ryžtingumą, Lietuvių tauta savo sostinės klausimu nesileis į jokių kompromisus. Min. Pirmininko A. Merkio kalba Vilniuje // Lietuvos aidas, 1940 m. vasario 17 d.

² Pamatai, ant kurių laikosi mūsų valstybės rūmai. Respublikos Prezidento A. Smetonos kalba // Lietuvos aidas, 1940 m. vasario 17 d.

³ Rastenis V. Kas Vilniuje buvo, o dabar jau nėra // Lietuvos aidas, 1940 m. vasario 15 d.

⁴ Kšanavičius A. Vasario 16-osios šventė 1988–1990 m. // Bernardinai.lt, 2011 m. vasario 18 d.

⁵ Skuodis V. Kad laisvės nevertas, kas negina jos (kalba, pasakyta Los Andžele) // Lietuvių dienos, 1988, Nr. 3, p. 3.

Atkūrus Lietuvos Respubliką, atgimė ir Nepriklausomybės šventė. Prasminga, kad laisvosios Lietuvos Vasario 16-osios minėjimai į programas įpynė neginčijamąją mūsų vertybę – šventąsias mišias, atnašaujamas ne tik Vilniaus arkikatedroje, bet ir kitose šalies bažnyčiose. Nūdienos Vasario 16-osios minėjimai įgijo ir naują jau tradicija tampančių akcentų. Nebeįsivaizduojame šios šventės be didelio mūsų susibūrimo Vilniuje prie Signatarų namų (Pilies g. 16), kur iš balkono iškilmingai vardinamos, atliepiančios šv. Jonų bažnyčios bokšto varpui, visų dvidešimties Nepriklausomybės Akto signatarų pavardės, o po to išklausoma Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo Pirmininko Vytauto Landsbergio kalba, kuria pasidalijama naujomis įžvalgomis apie Lietuvą, Europą ir pasaulį.

Artėja Lietuvos Nepriklausomybės šimtmetis. Apie šią neeilinę sukaktį svajota dar 1920 metais. Tada savo vizijas pateikė Antanas Žukauskas-Vienuoelis. Pasak rašytojo, šimtas nepriklausomos Lietuvos jubiliejus įvyks Vilniuje, amžinojoje Lietuvos sostinėje, Tautos rūmuose. Ten ant marmuro salės sienų laurų vainikais apjuostuose paveiksluose bus galima matyti kovos dėl Lietuvos laisvės vaizdus. Greta – aukso raidėmis būsią išskalti istorinių Lietuvos aktų ir dokumentų tekstai. Kitoje – karžygių salėje – būsiančios įamžintos žuvusiųjų už šventą teisybę ir laisvą tėvynę pavardės.

Taigi 2018 m. vasario 16 d. Vilniuje, Lietuvių tautos namuose, palipęs į tribūną ir giliu žvilgsniu nužvelgęs „erdvę klausyklą“, lektorius prabilęs:

„Gerbiamosios klausytojos ir gerbiamieji klausytojai! Tai buvo prieš šimtą metų. Tai atsitiko dar tais laikais, kada mūsų dabartinė Laisva Nepriklausoma Lietuva dar vilko sunkų Rusų caro jungą, kada mes, lietuviai, buvome savo Tėvynėje visų niekinami, visų skriaudžiami, kada buvo draudžiama mūsų kalba, persekiojami mūsų papročiai ir kada mes nieko kito daugiau ir neverti, kaip tik būt jiems vergai, pastumdėliai ir lenkti prieš juos savo nugaras...“¹

Beje, Lietuvai minint savo Nepriklausomybės dešimtąsias metines, žymusis architektas Klaudijus Duž-Dušauskas keltas Tautos namų idėjas įdiegė vėlesniojo renesanso stiliumi sukurtame Basanavičiaus namų projekte. Pagal architekto viziją šitie rūmai turėsią iškilti Vilniuje, Lukiškių aikštėje. Tai dviejų aukštų pastatas, kuriame buvo numatyta pusantro šimto tūkstančių knygų turinti biblioteka su skaitykla, muziejus ir meno parodų salė, 400 vietų paskaitų salė bei pagalbinės patalpos. Visų rūmų tūris – 35 tūkstančių kubinių metrų, o jų vertė 2,6 milijono litų².

Ar tai neskamba kaip priesaika mums?

Memorialinės lentos atidengimas ant pastato Pilies gatvėje Nr. 26 (dabar Signatarų namai), kuriame buvo pasirašytas Vasario 16-osios Aktas. Vilnius. 1989 02 16. Viktoro Kapočiaus nuotrauka. LCVA.

¹ Vienuoelis A. *Lietuvių Tautos šimto metų sukaktuvių šventės // Lietuva, 1920 m. vasario 15 d.*

² K. Duž-Dušauskos *Basanavičiaus vardo namų projektas // Technika, 1928, Nr. 4, p. 163–164.*

PRISTATYMAI

APIE JO IR MŪSŲ LAIKĄ

**VYTENIS POVILAS ANDRIUKAITIS. JUSTINO MARCINKEVIČIAUS
LAIKAS. VILNIUS, SANTARA, 2016, 119 P.**

Jeigu knygoje nebūtų įžanginio Valentino Sventicko žodžio „Politikas apie poetą“, siūlyčiau jį vietoj savojo: geriau ir tiksliau už V. Sventicką nepasakysi. Daug kultūros žmonių – kai kada ir kolektyviniais pareiškimais – stojo prieš nepagrįstai piktus, profesiniu atžvilgiu dažniausiai nekompetentingus, etiniu atžvilgiu apgailėtinus išpuolius prieš Poetą, tačiau kvalifikuočiausius, autoritetingiausius paliudijimus jo byloje iki šiol buvo davę Viktorija Daujotytė ir V. Sventickas. Pasirodžius šiai knygai, greta jų neabejodamas įrašau V. P. Andriukaičio pavardę. Ir ne dėl iškilios autoriaus asmenybės, o dėl tų jo knygos savybių, apie kurias tektų kalbėti net nežinant autoriaus pavardės. Istorisko mąstymo logika ir istoriko kompetencija, tremtinio, disidento patirtis ir politiko išmintis, autentiški dviejų iškilių sąjūdiečių bendradarbiavimo ženklai, retai pasitaikantis tikros politiko meilės poezijai (teko girdėti, kaip jis atmintinai deklamuoja poeto eilėraščius) pavyzdys, publicisto aistra ir stilistika, polemikos kultūra ir menas. Pagrįsti savo išvadas galėčiau tik kito žanro rašinyje, bet teisę patikrinti jų pagrįstumą palieku skaitytojui, o nuo savęs pridursiu, kad beveik per tris dešimtmečius, kai prasidėjo išpuoliai prieš Poetą, turiu užsirašęs pluoštą savo „pastabų paraštėse“, kurių nuotrupom ir ryžtuosi pasidalinti. Kas sekė visą Justino Marcinkevičiaus „bylą“, tas nesunkiai supras, kada nubyrėję tie mano reakcijos trupinėliai.

Štai jie: „Kažkas (?) išsigando, kad J. M. gali tapti Lietuvos prezidentu.“ „Ar tinka literatūros žmogui tokia reakcija į neva atpažintą save kaip prozos veikėjo prototipą?“ „Žurnalistinė Maskvos mokykla.“ „O kur jūsų deklaruojamos krikščioniškosios vertybės ir nuodėmių atleidimo nuostatos?“ „Pirmojo poeto“ sindromas. O tauta juo tebelaiko J. M.“ „Iš kur ištraukėt tą gudruolį, atradusį „Dienoraštį be dantų?“ „Gėdinga manipuliacija datomis. Ir tai daro žinomos giminės žmogus, menininkas...“ „Ar ne taip ir naikinamos tautinės savimonės šaknys?“ Ir t. t. (Prie tų pastabų yra ir konkrečių pavardžių, kurioms per didelė garbė net anotacijoje atsidurti greta Poeto ir politiko.)

Tokio nusiteikimo žmogui „Justino Marcinkevičiaus laikas“ tapo ypatingo dėmesio verta knyga. Dėl susiklosčiusių progų skaičiau ją ne vieną kartą vis išgyvendamas skaitymo malonumą – intelektualinį, estetinį, etinį. Panašaus išgyvenimo linkiu ir knygos skaitytojui. O pasirinkti iš jos vietas savo nuomonės pasitikrinimui, požiūrio patvirtinimui, abejonių išsklaidymui, poleminių įgūdžių išbandymui geriausia vis dėlto ne iš kieno nors pasiūlytų citatų, o iš savarankiškai perskaitytos knygos konteksto.

Petras Bražėnas